БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1990 ЙИЛ

23 ФЕВРАЛЬ
№ 8 (3060)
ЖУМА

КПСС МАРКАЗҚЎМИНИНГ ПАРТИЯ XXVIII СЪЕЗДИГА ҲАРАКАТ ДАСТУРИ ЛОЙИҲАСИ МУҲОКАМАДА

ҲАҚ СЎЗГА ИНТИЛИБ

Ҳамма замонларда ҳақ сўзнинг қадри юксак бўлган. Бизнинг замонда эса одамларнинг ҳаққа, ҳақиқатга эҳтиёжи асло сўнмаган эди. Унга интилмаган одам йўқ эди. Интилардигу гоҳо сўзда эришиб, амалда мўм тишлаб қолардик. Эҳтимол, шу боис шоир айтганидек, баъзан «қуёшдай ёруғ ҳақиқатга ташна» ўтганмиз.

Менинг назаримда КПСС Марказқўмининг партия XXVIII съездига Ҳаракат дастури бу ташналик, бу чанқоқликни қондириш йўлидаги буюк тарихий қадам бўлди. Инсонпарварлик ва демократия принципларига асосланган социализмнинг янги концепцияси мана шу дастурда ўз ифодасини топган. Биз авваллари негадир ўз хатоларимизни рўй-рост тан олишдан чўчирдик, гоҳо тан олсак ҳам бирор бош раҳбар ўзгаргач, айбни унга ағдариб ўзимизни хўп оқлар эдик. Бу эса амалда сўз ва иш бирлигига, бинобарин, коммунистнинг обрў-этиборига ҳам путур етказиб келган эди.

Хайрият, у замонлар ўтиб кетди. Биз янги даврга, покланиш ва тикланиш даврига қадам қўйдик. Гоҳо эски «юк»лар панд бериб турсада, барибир ҳақ йўлни адашмай топиб бораётибмиз. Гарчи, оғизда демократияни эътироф этиб, куни кеча депутатларимиз академик Сахаров йўлига қўшилмай овоз берсалар-да, бугун биз ҳаммамиз ўзимизга холис баҳо беришга куч ва ирода топаётирмиз. Мен бир коммунист сифатида бунга суюнаман.

Ҳаракат дастурида шундай сўзлар бор: **«Авторитар режим партияга, унинг жамиятдаги ролига ва иш методларига ниҳоятда салбий таъсир кўрсатди»**. Биз бугун мана шу салбий таъсир оқибатларини бартараф этишимиз керак. Партия сафида соғлом кучлар ҳамма вақт бўлган. Гарчи, унинг доирасига амал ахтариб кирганлар ҳам учраб турса-да, гоҳо улар ҳаммадан аввал бўлар-бўлмасга «хатар қўнғироқлари»ни чалишга иштиёқманд бўлса-да, бизни ҳеч вақт тўғри йўлдан чалғитолган эмас. Партиянинг ўзини тубдан қайта қуришни ҳам мана шу соғлом кучлар бошлаб берди. Партия обрўсига дахл қиладиган ғуборларни ҳам мана шу кучлар аритмоқда. Унинг қадди-камолини ҳам шу кучлар белгиламоқда. Улар турли даврларда гоҳ ошкора, гоҳ камтарлик билан иш тутган бўлсалар-да, улуғ Лениннинг қуёшдек ёруғ ҳақиқатини йиллардан-йилларга опичлаб ўтиб, ниҳоят бугунги кунларгача етказдилар. Бизнинг эл олдидаги юзимиз ёруғлиги ҳам мана шу эътиқодга содиқликда намоён бўлиб турибди. Биз Ҳаракат дастуримизда айтилганидек, соғлом кучларни ардоқлашимиз, ҳамиша ойдин йўлга бошламоғимиз керак.

Башарти ҳаракат дастури ҳозир лойиҳа экан, уни тўлдирадиган, аниқлаштирадиган жойлар ҳақида ҳам сўз бўлиши муқаррар. Менимча, лойиҳада социализмнинг янги концепцияси янада теранроқ, аниқроқ баён этиб берилмоғи зарур. Шу билан бирга, Ҳаракат дастуримизда бизга кўп йиллардан буён маълум бўлган умумий талқинлар ҳам анча бисёр. Ҳаракат дастурини мана шу жиҳатдан мукаммаллаштириш мақсадга мувофиқ.

Исмоил ТЎХТАМИШЕВ

КПСС Марказий Комитетининг партия XXVIII съездига Ҳаракат дастури лойиҳаси барча жойда кенг муҳокама қилинмоқда. СУРАТДА: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрининг бир группа санъаткорлари шу лойиҳани ўқиб-ўрганмоқдалар.

23 ФЕВРАЛЬ — СОВЕТ АРМИЯСИ ВА ҲАРБИЙ ДЕНГИЗ ФЛОТИ КУНИ

СССР халқ депутати Тожихон Жўрабоева Москва вилоятида хизмат бурчини ўтаётган ўзбек йигитлари билан суҳбатлашмоқда. Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган

ЖУМҲУРИЯТИМИЗ ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ

Ўзбекистон ССР халқ депутатлари сайловини ўтказувчи Марказий сайлов комиссияси овоз бериш натижалари тўғрисидаги тегишли округ сайлов комиссиялари томонидан тақдим этилган протоколларни кўриб чиқиб, 1990 йил 18 февралда сайланган 368 нафар Ўзбекистон ССР халқ депутатини рўйхатга олди.

Ўзбекистон ССР халқ депутатлари сайловини ўтказиш учун 500 та сайлов округи тузилган эди. Улардан 1094 депутатликка номзод овозга қўйилди. 499 та сайлов округида сайлов бўлиб ўтди. Маълумки, Ўзбекистон ССР халқ депутатлигига номзодлар орасида кўплаб ёзувчилар, санъаткорлар ва журналистлар ҳам бор эди. Сайлов натижасида ёзувчилар ва шоирлар — **Пиримқул Қодиров, Эркин Воҳидов, Ҳалима Худойбердиева, Муҳаммад Солиҳ (Мадаминов Салой), Абдусаид Кўчимов, Исмат Саноев, Карим Баҳриев**, рассом — **Жавлон Умарбеков**, журналист — **Жаҳонгир Маматов**, хонанда — **Шерали (Шермат) Жўраев**, Ўзбекистон архитекторлар уюшмаси ҳайъатининг раиси **Тўлқиной Қодирова** ва бошқалар Ўзбекистон ССР халқ депутати бўлдилар.

Ўзбекистон ССР халқ депутатлари сайлови партия белгилаб берган сиёсий ислоҳотни амалга оширишда катта қадам, демократияни янада ривожлантиришни далили, қайта қуриш йўлидан бораётган республиканинг сиёсий ва ижтимоий турмушида муҳим босқич бўлди.

Қутлаймиз!

Ўзбекистон ССР халқ депутатлигига номзод этиб кўрсатилган юзлаб эл фарзандлари орасида ҳамкасбимиз, газетамизнинг бўлим бошлиғи, кескир сўзли, куюнчак ва фозил журналист дўстимиз Карим Баҳриев ҳам бор. Биз 18 февралда бўлиб ўтган сайлов якунларини дилда ҳаяжон билан кутдик. Ва ниҳоят қувончли хабар келди. Тўрт номзод қўйилган Самарқанд вилоятининг Ургут районидаги 327-Қуйиқишлоқ сайлов мавзеъида К. Баҳриев 82 фоиз овоз олиб Ўзбекистон ССР халқ депутати этиб сайланди.

Ҳамкасбимизни чин дилдан қутлаймиз ва унга қайта қуриш даврида янада масъулият касб этган депутатликнинг оғир юкини кўтаришда, элнинг ташвишларига шерикликда жасорат ва сабот тилаймиз.

ЖАҲЛ ЭМАС, АҚЛ БИЛАН...

ҚАДИМДА — ЎЗБЕК ва тожик халқларининг баҳодир саркардаси Темур Малик Хўжандда ҳокимлик қилган кезларда икки она бир гўдакни талашиб қолишибди. Униси ҳам, буниси ҳам «Бу менинг болам!» деб, дод солибди. Юртда нотинчлик бўлибди... На қозию қузало, на олиму уламо, на фозилу фузало, на шоиру шуаро бу масалани ҳал қилиб берибди. Ниҳоят, уларни саркарда ёнига олиб келишибди. Саркарда бетоқат икки онага боқиб, узоқ сукутга кетибди. Бу бармоғини тишласа ҳам оғрийди, у бармоғини тишласа ҳам оғрийди. Дафъатан у заковат отига миниб, буюрибди: «Гўдакни иккига бўлиб, ярмини бу онага, ярмини у онага беринглар!»

Бу ҳукмни эшитган биринчи она турган ерида қотибди-ю, лом-мим демабди, иккинчиси эса оҳ уриб «Майли, боладан воз кечдим, иккига бўлманглар, у олақолсин», дебди. У шундай дея эшикдан йиғлаб чиқиб кетаётганида саркарда тўхтатиб, гўдакни туққан она сен бўласан, деб болани унинг қўлига тутқазиб юборган экан.

Мен бу қадимий ривоятни бекорга эслаганим йўқ: Тоғли Қорабоғ воқеаси ва бошқа жанжаллар қаёқдан пайдо бўлди, нега керак?! Тўғри, бизнинг замонамизда ҳам яқин эллик йиллар мобайнида йиғилиб қолган муаммолар, адолатсизликлар, англашилмовчиликлар, хафагарчиликлар, турткилашлар анча-мунча бўлган, буни яширишнинг ҳожати йўқ! Она тилимиз занглаган эди, катта анжуманларда она тилимизда гапирсак, бизни қаланғи-қасанғиларга ўхшатишарди. Биз ақлан заифроқ кимсаларга ўхшаб қолардик. Инсон учун бундан оғир таҳқир бўлмайди. Шу аҳволни кўрабилатуриб, бизга ён босмайдиган, ҳатто Наврўз байрамимизни ҳам, бошқа яхши анъаналаримизни ҳам йўққа чиқармоқчи бўлган мансабдор шахсларнинг қош-қовоғи ҳам ёдимиздан чиққани йўқ! Минг йиллик маданий меросимизга — Бобуру Яссавийю Машрабга бўри бўлиб қараган, аслида порахўр шахслар ҳам ҳали ёдимиздан чиққанича йўқ! Қисқаси, айтаман десак, гап кўп, лекин инсон кечиримли бўлмоғи лозим, эртанги кунга умид билан қарамоғи, ёмон гаплар ичида қолиб кетмоғи керак эмас.

Аччиқ бўлса ҳам ҳақиқатни айтаётганимиз маъқул. Энг муҳими, бунинг учун таъқиб йўқ, дил дилга пайванд бўлмоқда, она тилимиз обрўси ошиб, давлат мақоми берилди, еримиз деҳқон қўлига абадул-абад тегди, инсон ва табиат саломатлиги устида қаттиқ бош қотирмоқдамиз. Бу интилишлар бесамар бўлмаслигига имоним комил!

Ўхшатиш дағалроқ бўлса ҳам айтаман: рўзғоримиз дош қозони қирмочланиб, қусадиган бўлиб қолган эди. Биз уни оташга солиб, қатрон қилмоқдамиз. Қайта қуриш ҳам шунга ўхшайди. Дош қозонимиз қирмочлардан мусаффо, таомларимиз лаззатли ва тотли бўлади. Қатрондан кейин шундай бўлиши муҳаққақ!

Ғарбий Овруподаги баъзи радиостанцияларнинг яна эски касали тутиб, Ўзбекистон шаънига турли бўҳтонлар ёғдирмоқда, қардошлигимиз, миллий алоқаларимизаро нифоқ солишга уринмоқда. Баъзи ғаламис шахслар бундай жирканч йўлни қўллаб-қувватламоқдалар. Лекин бўҳтоннинг умри қисқа, у хору хасдек қолиб кетади! Пашшадан фил ясаб, иғво қиладиганларнинг замони ўтди. Фақат ақлдан озганлар дажжол васвасасига учади, унинг орқасидан эргашади.

Азиз юртдошларим! Ақлзаковатли ватандошларим! Сизлар дажжол кетидан эргашманглар. Дажжол чалғитади! Инсон шаънини ерга уриб, турли хатоликларга ҳомийлик қилади. Биз буни унутмайлик. Қардошлик, иноқлик, ҳамжиҳатлик, ёрбиродарлик офтоби ҳамма вақт барқ урсин. Эртанги кунни кўриб турибмиз, эртанги кун ғоятда яхши ва ёрқин!

МИРМУҲСИН,
Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси

РУҲИМ ҚЎШИҚ ИСТАЙДИ

Биринчи мўъжиза

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрининг бош режиссёри Ферудин Сафаровга ушбу рубрикамизнинг мақсадини баён қилишимиз биланоқ, Муяссар Раззоқованинг номини тилга олди. Сабабини сўраганимизда, шундай деди:

— **Аввало, Муяссар иш бошлаши биланоқ конкурсларнинг лауреати бўлди. Қолаверса, у мураккаб асарлардан бири ҳисобланган Вердининг «Риголетто» операсида бош партияни маҳорат билан ижро этди. Менимча, шунинг ўзиёқ бу хонандага эътибор зарурлигини кўрсатади.**

1964 йили туғилган бу қиз кўпгина хонандалар каби ёшлигидан куй-қўшиққа, рақсга ошуфта бўлган. Ўзининг эътироф этишича, мактабдаги санъат байрамлари, кечалар, сайр-томошалар унинг иштирокисиз ўтмаган. Ана шу қизиқиш уни Тошкент Давлат консерваториясига етаклаб келди. У ҳужжатларини мақом бўлимига топширди. Бироқ, қизнинг овозини тинглаб, қобилиятини синовдан ўтказган домлалар Муяссарга вокал бўлимига, яъни якка ашулачиликка ўтишни маслаҳат беришди. Шундай қилиб, Муяссар Раззоқова консерваториянинг вокал бўлимида, талабчан устозлар қўлида таҳсил ола бошлади.

— **Мен ажойиб домла Розалинда Лаут қўлида таҳсил кўрдим. У ниҳоятда талабчан, қаттиққўл эди. Ҳамон маслаҳат керак бўлса, шу домланинг ҳузурига ошиқаман. Театрда эса менинг асосий устозларим Ферудин Сафаров ва Дилбар Абдураҳмоновадир,** — дейди Муяссар.

Очиғи, Муяссарнинг театрда фаолият бошлаганига ҳали кўп бўлгани йўқ. 1988 йили консерваторияни битириши биланоқ, шу даргоҳга ишга келди. 1989 йил мартда республика вокалчилар конкурсида биринчи ўринни олди. Шу йили октябрь ойида Ригада ўтган XIII Бутуниттифоқ Глинка номидаги вокалчилар конкурсининг лауреати бўлди. Шуни айтиш керакки, унинг саҳнадаги фаолияти бешинчи курсда ўқиб юрганидаёқ бошланганди. Ўшанда «Майсаранинг иши» операсида Ойхон партиясини ижро этган. Шундан сўнг Россинининг «Севилья сартароши» операсида бош партия бўлган Розина образини яратди. Кеча-кундуз чеккан машаққатлари самараси ўлароқ 1989 йили Вердининг «Риголетто» операсидаги Жилда образи дунёга келди. Шубҳасиз, бу образ Муяссар учун катта синов бўлди. Ва у синовдан муваффақиятли ўтди.

— Муяссар, сиз театр репертуарида қандай асарлар бўлишини истардингиз?

— **Мен Ашрафийнинг «Дилором», Вердининг «Травиата» опералари қайта қўйилишини истайман. Репертуаримизнинг миллий асарлар ҳисобига бойишини орзу қиламан.**

— Ўзбек халқ қўшиқларини айтасизми?

— **Ўзбек халқ қўшиқларини жуда севаман. Дастлаб ана шу қўшиқлар билан бошлаганман. Шунинг учун ҳам ўзбек халқ қўшиқларидан иборат концерт программаси тузиш ниятим бор.**

— Опера халқимизга у қадар сингиб кетмаяпти. Сизнингча, бунинг сабаблари нимада?

— **Сабаби, ёшликдан бизга жиддий музика тўғрисида ҳеч қандай тушунча берилмайди. Шунинг учун опера, балет, жиддий музикалар ҳақида боғча, мактаб ёшидан бошлаб оддий тушунчалар бериб борилса, яхши бўларди. Бу нарса барча санъатларни бирдек қабул қила олишимиз учун имкон яратарди.**

Хонандадан навбатдаги режалари хусусида сўрадик.

— **Шу кунларда Вердининг «Бал маскарад» операсидаги Оскар партияси устида ишлаяпман. Бундан ташқари, Венада ўтадиган халқаро вокалчилар конкурсига тайёргарлик кўрмоқдаман. Хуллас, режалар кўп. Гап ижрода қолган.**

Муяссар Раззоқованинг режалари ижрода кўнгилдагидек чиқишини, дастлабки муваффақиятлар янги ютуқлар учун пиллапоя бўлишини тилаймиз.

Гулчеҳра УМАРОВА

С. МАҲКАМОВ суратга олган

ҲАФТА ХАТЛАРИ

Редакциямиз ўтган ҳафтада жами 350, шу жумладан 49 шикоят хати олди.

Марғилон шаҳар ипак тўқиш комбинати ишчиси (ҳозирда ёш болалик оналар отпускасида) Т. Юнусованинг шикоятини шу комбинат касаба уюшмаси раҳбарига, Шаҳрисабз шаҳар Шерозий кўчасида турувчи М. Имомова хатини Шаҳрисабз шаҳар ички ишлар бўлимига, Каттақўрғон район «Мойбулоқ» совхозидан С. Мирзаев йўллаган хатни область ҳарбий комиссариатига, оқтошлик М. Бойматов шикоятини Самарқанд область прокуратурасига, Ленинск шаҳридан Т. Ҳожиқосимова хатини шаҳар партия комитетига, конибодомлик Ж. Ортиқовнинг авария тафсилоти ҳақидаги хатини Ўзбекистон ССР Ички ишлар министрлигига кўриб чиқиш ва чора-тадбирлар белгилаш учун йўлладик. Бу хатларнинг ҳаммаси редакция назоратига олинди.

Жойларга текшириш учун юборилган шикоят хатларига Андижон шаҳар ички ишлар бошқармаси, Навоий район партия комитети, Каттақўрғон шаҳар прокуратураси, Пахтаобод район алоқа бўлими, шу район «Союзпечать» агентлиги ва алоқа бўлимининг почта хизмати бошлиғи, Андижон шаҳар халқ суди ва бошқа 20 га яқин ташкилот ва идоралардан расмий жавоблар олдик.

Редакцияга келган шикоятларнинг бир қисмида район ёки область прокуратурасида иш бирёқлама кўриб чиқилгани баён этилган эди. Биз уларни республика прокуратурасига юбориб бу ишлар юзасидан фикр сўраган эдик. Республика прокуратураси йўллаган жавоблардан маълум бўлдики, қаршилик Р. Аҳадов шикояти Қашқадарё область прокурорига, М. Тошмуродова хати Самарқанд область прокуратурасига, Ш. Равшанов иши Сурхондарё область прокурорига, А. Қаҳрамонов даъвоси эса Сирдарё область прокурорига юборилган. Бундай ҳолда қоғозбозликнинг айланма ҳаракатига ва одамларнинг сарсон-саргардонлигига қачон чек қўйилади?

ХАТЛАР ВА ОММАВИЙ ИШЛАР БЎЛИМИ

НАВРЎЗНИ ҚАНДАЙ ТАСАВВУР ҚИЛАМИЗ

Жумҳуриятимиз партия-ҳукуматининг Наврўз байрамини тиклаш ҳақидаги қарори халқимизнинг руҳини кўтарди, ҳамюртларимиз шуурида қайта қуриш сиёсатига ишончни кучайтирди. Кўпчилик қатори мен ҳам бу эзгу тадбирни қўллаб-қувватлаган ҳолда миллий байрамимизни янада сермазмун ўтказиш юзасидан айрим таклиф-мулоҳазаларимни ўртага ташлашга жазм этдим.

Аввало, Наврўз пойтахтимиздаги В. И. Ленин номидаги майдонда турли миллат вакиллари иштирокида умумхалқ байрами сифатида нишонланса. Шу мақсадда байрам куни майдоннинг чор-тарафига Тошкентнинг қадимий дарвозалари номи билан аталувчи рамзий дарвозалар Арк шаклида қурилса, меҳмонлар карнай-сурнай, дўмбира, ноғора садолари остида кутиб олинса. Майдондаги ва майдон атрофидаги бинолар баҳор гуллари, кўклам даракчилари ҳисобланмиш қушларнинг, шунингдек, қуёш, сув, ой, юлдузлар, дарахт ва ўсимликларнинг суратлари билан безатилса. Ҳар ер-ҳар ерга концерт ва театр томошаларини намойиш этишга мўлжалланган катта-кичик саҳналар ўрнатилса. Фавворалар яқинидан дорлар, арғимчоқлар, чархпалаклар жой олса. От қўшилган файтун-аравалар сайл қатнашчилари хизматида бўлса, баҳор таомлари билан савдо қилувчи ошхона-дўконларда сумалак, ҳалим, кабоб, шўрва, палов ҳамда кўк сомсалар, қандолатчилик маҳсулотлари тайёрланса, бағоят ўринли бўларди. Гуллар ва қушлар бозори, китоблар расталари, санъат ва миллий ҳунармандчилик асарлари кўргазмалари уюштирилса, янада яхши. Айни чоғда шаҳар кўчалари, ҳаво ва темирйўл дарвозалари, отчопар, театрлар, музейлар, маданият саройлари байрамона жиҳозланса. Наврўз тантаналари вилоятлардан бошланиб, пойтахтга келиб умумлашса, ҳар бир шаҳар ва қишлоқ вакиллари энг яхши ҳофизлари, рақкосалари билан байрамнинг кўнгилли ўтишига ҳисса қўшсалар. Тантаналар бошланишидан олдин алоҳида жарчилар автомашиналарда, арава-файтунларда, отларда юриб халқни майдонга чорласалар, карнай-сурнайлар, ноғоралар бараварига чалиниб меҳмонларни сайлгоҳ сари ундаса. Майдон марказидаги саҳнага жумҳуриятимиз раҳбарлари, жамоатчилик вакиллари, илғор ишчи-деҳқонлар, отахону онахонлар, шунингдек, қардош жумҳуриятлардан ҳамда чет эллардан чақирилган меҳмонлар таклиф этилса. Улар эришган ютуқларимизни қисқача сарҳисоб этиб, халқимизга самимий тилаклар билдирсалар. Нуроний отахонларимиз байрамимизнинг сермазмун ўтиши, ер юзида тинчлик ва дўстлик барқарор бўлиши, ризқимиз бутун, халқимиз тўқ, фаровон ҳаёт кечириши учун оқ фотиҳа берсалар. Майдонга рамзий маънода ўрнатилган устун пойига гулдасталар қўйилиши билан байрам шодиёналари бошланса. «Наврўз» тантаналари кечга бориб ёшлар фестивали ва мушакбозликлар билан тугаса...

Убайдулла САЙДАЛИЕВ,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Ҳамза номидаги театр бош мусаввири

ЎЗБЕКИСТОН ССР МИНИСТРЛАР СОВЕТИ ҲУЗУРИДАГИ АДАБИЁТ, САНЪАТ ВА АРХИТЕКТУРА СОҲАСИДА НАВОИЙ НОМИДАГИ ВА ҲАМЗА НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ССР ДАВЛАТ МУКОФОТЛАРИ КОМИТЕТИДАН

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети ҳузуридаги адабиёт, санъат ва архитектура соҳасида Навоий номидаги ва Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотлари комитети 1991 йилги Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотига асарларни тақдим этиш муддати 1990 йилнинг 1 сентябригача белгиланганлигини маълум қилади.

Асарларни тақдим этиш ва уларга ҳужжатлар тайёрлашда Ўзбекистон ССРнинг адабиёт, санъат ва архитектура соҳасида Навоий номидаги Давлат мукофотлари тўғрисида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети ва Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг 1989 йил 13 сентябрь қарори билан тасдиқланган қоидага амал қилиш керак.

Асарларни тақдим этиш ва уларга ҳужжатлар тайёрлаш билан боғлиқ барча масалалар юзасидан қуйидаги адресга мурожаат қилинсин: 700027, Тошкент шаҳри, Ўзбекистон проспекти, 98-уй, Ўзбекистон ССР Министрлар Совети ҳузуридаги адабиёт, санъат ва архитектура соҳасида Навоий номидаги ва Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотлари комитети. Телефонлар: 45—83—26 ва 45—85—20.

Содиқжон ЙИГИТАЛИЕВ:

АДОЛАТ КУРАШИ ДАВОМ ЭТАДИ

Шукроналар бўлсинким, адолат қийинчилик билан бўлса-да, тикланмоқда. Гдлян, Иванов, Бутурлин, Гайданов, Дидоренко каби шоввозлар ҳақида бугун дадил гапиряпмиз. Бегуноҳ одамлар қатағон қилинаётган, халқ таҳқирланаётган пайтда ҳамма жим эди. Раҳбарлар ҳам сукут сақлашарди.

Кўпчилик дағ-дағ титраган ўша кунларда Ўзбекистон ССР Олий суди раиси **Содиқжон ЙИГИТАЛИЕВ** билан бир неча бор суҳбатлашгандик. У ноқонуний қамоққа олишлар, даҳшатли тергов усуллари, миллатчилик уруғини сочаётганларга қарши курашарди. У ёлғиз, рақиблари эса кўпчилик эди. Жумҳурият прокуратураси Бутурлин ва Гайданов қўлида эди. Ички ишлар министрлигида Дидоренко ва Теплов ҳукмронлик қиларди.

Бироқ асоссиз жабрланиб сўнг оқланганлар, жумҳуриятимиз айрим раҳбарлари Йигиталиев ҳақиқат учун, халқ учун курашаётганлигини билишарди. Ҳуқуқий тартибот масалалари билан шуғулланувчи бир журналист сифатида мен Йигиталиев тўғрисида мақола тайёрлашни ният қилиб юрар эдим. Аммо...

1989 йил 4 январда матбуотда кутилмаган ахборот чиқди. Республика Олий судининг раиси Содиқжон Йигиталиев «ишдаги камчиликлари учун» вазифасидан олинган эди. Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси аъзоси, жумҳурият Олий Совети депутати, ҳуқуқшунос олимга, ҳатто, бошқа бирорта иш ҳам таклиф этилмади.

Бугун жумҳуриятимизда маънавий муҳит ўзгаряпти. Кадрлар масаласида қўпол хатоларга йўл қўйилганлиги ошкора тан олинмоқда. Шу боис ўша ушалмаган орзумни рўёбга чиқариш мақсадида Содиқжон ака билан ошкора суҳбатлашишга қарор қилдим.

— Содиқжон Йигиталиевич, Сизни Олий суд раиси вазифасидан озод қилиш тўғрисидаги фармонда «ишдаги камчиликлари учун» деб кўрсатилган, лекин аниқ сабаблари айтилмаган. Бу камчиликлар нималардан иборат ва уларни қандай изоҳлаш мумкин!

— Ўзбекистон ССР Олий Советининг 1988 йил 18—19 ноябрда бўлиб ўтган тўққизинчи сессиясида Ўзбекистон ССР Олий судининг фаолияти тўғрисидаги масала кўриб чиқилди. Менинг ҳисобот докладим тингланди. Олий Совет томонидан қабул қилинган қарорда республика Олий суди ишидаги қуйидаги асосий камчиликлар кўрсатилган бўлиб, кейинчалик бу камчиликлар мени лавозимдан бўшатишга асос қилиб олинди:

Биринчи инстанция тартибида кўрилган ишлар сони жуда кам;

Олий суднинг жиноят ишлари бўйича судлов коллегиясида ишларни кассацион тартибда кўришда кўп хатоларга йўл қўйилган;

Олий суд пленумида муҳокама қилинган масалалар юзасидан қабул қилинган раҳбарий тушунтиришлар сифати паст;

Олий суд аппаратига кўпгина тасодифий ва нопок шахслар ишга олинган, суд аъзоларидан 11 киши қисқа вақт ишлаб, ўз ваколатларидан маҳрум қилинган.

Ўзбекистон ССР Олий судининг фаолиятига доир расмий ҳужжатлар асосида бу камчиликлар сабабларини қуйидагича изоҳлаш мумкин.

1985—1988 йилларда республика Олий судида иш ҳажми олдинги даврга нисбатан икки баравардан зиёд кўпайиб кетганди. Вилоят судларида кўрилган 800дан ортиқ йирик «пахта» ишлари кассацион тартибда Олий суд томонидан текширилиб чиқилиши лозим эди. Навбатини кутиб, қалашиб ётган шу ишлар юзасидан минглаб кишилар вилоятлардан Тошкентга қатнардилар. Олий суд биринчи навбатда ана шу ишларни кўриш билан банд эди. Раҳбар идораларнинг тавсиялари ҳам шундай эди. Шунга қарамай, 20 га яқин жуда йирик ва мураккаб ишлар биринчи инстанция тартибида кўрилди. Бу ҳақиқатан ҳам оз. Лекин бошқача бўлиши ҳам мумкин эмасди.

Кассацион ишларнинг ҳаддан ташқари кўпайиб кетиши уларни кўриш сифатига салбий таъсир қилди, албатта. Олий суд аъзоларининг қарийб ярми янги сайланган ва етарли тажрибага эга эмаслиги ҳам мураккаб ишларни кўришда айрим хатоларга сабаб бўлди. Бу хатолар Олий суднинг президиуми ва пленуми томонидан менинг протестларим асосида ёки раислигимда тузатилди.

Ҳақиқатан ҳам, Олий суд аъзоларидан 11 киши муддатидан олдин ўз вазифаларидан озод қилинган. Шулардан уч киши (Зотов, Отақўзиев ва Усмонов) мен ишга келмасимдан аввал — 1981 йилда йўл қўйган хатолари учун ишдан олинган. Бир киши (Мамедов) жиддий ножўя ҳаракатлари учун вазифасидан бўшатилган, қолганлари эса Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Бюроси қарорлари билан бошқа раҳбар лавозимларга тасдиқланганлар...

— Тўғри. Аммо Олий суд фаолиятида, шахсан унинг раиси ишида камчилик ва нуқсонлар мутлақо йўқ эди, дейиш қийин...

— Албатта.

— Унда нега сизни бўшатишди!

— 1985 йил январь ойининг охирида Ўзбекистон ССР Олий судининг раислигига сайландим. Бу пайтда Гдлян бошчилигидаги тергов мафияси (мен бу тергов группасига бошқача баҳо бера олмайман) бутун республикани титрата бошлаган, жумҳурият тергов аппаратига эса бераҳм Гайданов раҳбар бўлиб келган эди. «Пахта иши» деб аталмиш юзлаб жиноят ишлари юзасидан тергов олиб борилаётган, бу ишлар судларга кела бошлаган пайт эди. Жумҳурият прокурори Бутурлиндан чўчимайдиган азамат йўқ эди, чоғи. Бу жаҳолатпарастларга ҳамма масалаларда қуллуқ қиладиган, ғайриқонуний ҳаракатларини ёпиб юборадиган судлар керак эди. Ўша кезлари КПСС Марказий Комитетида бўлган суҳбатда менга судларнинг мустақиллигини таъминлаш юзасидан аниқ тавсиялар берилди, бу масалада ёрдам ва мадад ваъда қилинди. Шу боисдан ҳам тергов материалларига нисбатан талабчанлик оширилди, чала-чулпа ишлар қўшимча терговга кўпроқ қайтариладиган бўлди, асосли равишда оқлов ҳукмлари чиқарилди. Хуллас, судлар ўзларининг қонунда белгилаган вазифаларини бажаришга киришди. Бу эса прокуратура ва тергов органлари ишида жиддий нуқсонлар мавжудлигидан далолат эди.

1985 йил декабрь ойида Ўзбекистон ССР Олий судининг пленумида жиноят ишларини қўшимча терговга юбориш юзасидан суд практикаси тўғрисидаги масала муҳокама қилинди. Жумҳурият прокурори Бутурлин ҳозир бу масалани муҳокама қилиш мавриди эмаслигини айтиб, пленумда қатнашишдан бош тортди. Ваҳоланки, қонунга кўра, республика прокурори Олий суд пленумларида қатнашишга мажбурдир. Мен пленум аъзолари ва қатнашчиларини бу ҳақда хабардор қилдим. Бу — Олий суд раиси ва прокурор ўртасидаги биринчи очиқ тўқнашув эди. Бир йил ўтгач, 1986 йил декабрь ойида навбатдаги, янада жиддийроқ тўқнашув рўй берди. Олий суднинг жиноят ишлари бўйича судлов коллегияси Тошкент шаҳар судининг вилоят прокуратураси терговчиси А. Кальсин устидан чиқарган ҳукмини асоссиз деб топиб, бекор қилган эди. Бундан дарғазаб бўлган Бутурлин телефон қилиб Марказий Комитет орқали мени жазолаш билан таҳдид қилди. Мен бу ҳақда Марказий Комитетни, шунингдек, СССР Олий судининг раиси Теребиловни хабардор қилдим. Орадан икки-уч ой ўтгач, СССР Олий суди раисининг биринчи ўринбосари С. И. Гусев мажлисда қатнашиш баҳонаси билан Ўзбекистонга келиб, Марказий Комитетнинг иккинчи секретари Анишчев ва Бутурлин билан узоқ суҳбатлашди. Шундан сўнг биз гўё ярашгандек бўлдик. Аслида эса ихтилоф чуқурлашиб борди. Тўрт йил ичида жумҳурият судлари жиноий жавобгарликка тортилган 500 дан ортиқ бегуноҳ кишини бутунлай оқлаб юборди. Юзаки тергов қилинган минглаб ишлар қўшимча терговга қайтарилди. Жумҳурият прокуратураси ва Ички ишлар министрлигининг раҳбарлари бунинг учун шахсан мени айбдор деб ҳисоблардилар. Қайта қуриш ва судислоҳоти уларнинг манфаатларига хилоф эди. Устига-устак, 1988 йил сентябрида мен тергов органлари фаолиятида социалистик қонунчилик қўпол равишда бузилаётганлиги тўғрисида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетига ва Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумига тақдимнома киритдим. Афсуски, ўша пайтда маъмурий органларга раҳбарлик қилаётган ўртоқлар бу ҳужжатга эътибор бермадилар. Қайтанга Ўзбекистондаги «хизматлари» учун Бутурлин «Меҳнат Қизил Байроқ», Гайданов эса «Ҳурмат белгиси» орденлари билан мукофотланишди. Чунки Анишчев ва Романовскийлар уларнинг маслакдошлари эдилар. Улар менга ўғрилар ва порахўрларнинг ҳомийси деб қарардилар...

— «Пахта иши» тўғрисида матбуотда ва турли анжуманларда ҳар хил фикрлар билдирилмоқда. Ҳуқуқшунос олим сифатида бу масалага Сизнинг муносабатингизни билмоқчи эдик.

— Бу ишларни ўрганиш шуни кўрсатдики, қўшиб ёзишларнинг ташкилотчилари ва фаол иштирокчиларигина эмас, балки бундан мутлақо моддий манфаатдор бўлмаган шахслар ҳам жиноий жавобгарликка тортилаверган. Масалан, Қашқадарё областидаги «Таллимаржон» совхозида пахта теримида иштирок этган ҳашарчилар ҳам жиноий жавобгарликка тортилганлар ва ҳукм қилинганлар.

Тошкент вилоятидаги «Ленинский путь» колхози раиси Эм устидан чиқарилган суд ҳукми ҳам характерлидир. Бу одам 70 ёшга яқинлашиб қолганлиги, оғир касаллиги, социалистик мулкни шахсан ўзлаштирмаганлиги, етказилган зарарни деярли тўла қоплаганлиги ва колхоз ишлаб чиқаришини ривожлантиришдаги катта хизматларига қарамай, вилоят суди томонидан 10 йил муддатга озодликдан маҳрум қилинган эди. Олий суд коллегияси юқоридаги ҳолатларни ҳисобга олиб, жазони бирмунча енгиллаштирди. Бироқ Бутурлин дарҳол менинг устимдан Марказий Комитетга шикоят қилди. Адолат юзасидан айтиш керакки, Марказий Комитетнинг ўша пайтдаги иккинчи секретари Осетров қўшиб ёзишларда иштирок этган деҳқонларни қаттиқ жазолаш тарафдори эмас эди. Афтидан, у қўшиб ёзишларнинг илҳомчилари ва ташкилотчилари кимлар эканлигини яхши биларди. 1985 йил охирларида Осетровнинг ўзини ишдан бўшатишди, кейинроқ ҳибсга олишди. Мана, яқинда у ҳам оқланди.

Мен 1985 йил мобайнида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетига икки марта ёзма ахборот юбориб, «Пахта ишлари» юзасидан Олий суд позициясини баён этдим. Қўшиб ёзишлар талон-торожларнинг ташкилотчиларини, бундан шахсан манфаатдор бўлган шахсларни қаттиқ жазолаган ҳолда, бу жиноятларнинг билвосита иштирокчиларига, жиноятларда тасодифан иштирок этган шахсларга енгиллик бериш лозим деган фикрни кўтардик. Олий суднинг ахборотларига Марказий Комитет раҳбарлари қандай резолюциялар қўйишганлигини билмайман, лекин 1986 йилга келиб пахта ишлари юзасидан тергов-суд практикасини ўрганиб чиқиш учун Москвадан нуфузли комиссия келди. Бу комиссиянинг тавсияси билан «Пахта иши»га ёндашувда жиддий ўзгаришлар бўлди. Натижада минглаб кишилар жиноий жавобгарликдан асраб қолинди, жавобгар қилинганлар жазоси енгиллаштирилди.

— 1984 йилдан бошлаб жумҳуриятимизга марказдан жуда кўп раҳбар ходимлар юборилди. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳам шу тарзда «мустаҳкамланди». Ёрдамга келганлар ҳақида фикрларингиз қандай!

— Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга келганлар орасида инсофли ва ишбилармонлари йўқ эмасди, албатта. Улар ишимизга баҳоли қудрат ёрдам бердилар. Аммо айрим «ёрдамчи»лар жумҳуриятимизда миллатлараро муносабатларнинг кескинлашувига ва марказга қарши кайфиятлар туғилишига «муносиб» ҳисса қўшдилар. Жумҳурият прокурорининг собиқ ўринбосари Гайданов ва ички ишлар министрининг собиқ биринчи ўринбосари Дидоренкони олиб кўринг. Улар ҳеч тап тортмай ҳамма ўзбекларни ўғри ва порахўр деб ҳисобладилар. Уларнинг иш усуллари Гдлянникидан сира қолишмасди. Жумҳурият раҳбар органларида эса бу жаҳолатпарастларнинг ҳомийлари ўтиришарди. Ҳақиқий ҳокимият Анишчев, Огарок ва Романовскийдан иборат «учлик» қўлида эди. Улар эгаллаган лавозимлар, ҳатто маҳаллий русларга ҳам ишониб топширилмасди. Фикримча, бундай практика халқимиз ғурурига ва суверенитетига хилофдир.

— Гдлян, Иванов ва уларнинг ҳамтовоқлари тергов жараёнида қонунчиликни ҳадсиз бузганликлари, сўроқ пайтида руҳий ва жисмоний таъсир ўтказганликлари фош этилаяпти. Улар ҳатто айбланувчиларнинг оила аъзолари, қариндош-уруғларигача қонунсиз ҳибсга олишган. Мен бундайларнинг кўплари билан учрашдим. Тўрткўл районининг собиқ биринчи котиби Нурумбетов ҳозир оғир аҳволда қамоқхона табобат бўлимида ётибди. Унинг хотини, икки ўғли асоссиз қамоқда сақланган. Қизлари терговга чақирилиб, дўқ-пўписа қилинган. Бундай мисоллар юзлаб топилади. Гдлян ва унинг ўзбошимча шериклари бегуноҳ одамларга ўтказган жабр-зулмини эшитиб кишининг вужуди титраб кетади.

Ҳайрон қоласан киши, наҳотки, ўша пайтда Гдлян гуруҳи фаолиятига ҳеч ким муносабат билдирмаган. Жумҳуриятимиз ҳудудида содир бўлаётган бу қонунсизликларни назорат қилиши, чора кўриши лозим бўлган прокуроримиз Бутурлин ҳам принципиаллик кўрсатмаган чоғи. Ёки у ҳам Гдлян тарафида эдими!

— Алексей Владимирович Бутурлин юқори малакали юрист, ҳалол одам. Лекин маҳаллий халққа нисбатан ғайрича қарашлардан холи эмас. Ўз фаолиятининг охирги даврида бирмунча ўзгарган, халқимизнинг қувонч ва ташвишларини тушуна бошлаган эди. Гдлянга келсак, у ўзининг дунёқараши ва амалий фаолияти бўйича, ҳеч шубҳасиз, ёвуз одам. Унинг жиноий иш усуллари бизга 1985 йилдаёқ аён бўлган эди. Музаффаров, Қудратов ва бошқаларнинг жиноят ишларини кўриш пайтида Ўзбекистон ССР Олий суди Гдлян ва Ивановлар устидан хусусий ажрим чиқариб, СССР Бош прокурорига юборган эди. Ўшанда улар жазоланган, аммо бу ҳақда эълон қилинмаганди.

Мен яқинда Гдлян бошчилик қилган тергов гуруҳи фаолияти билан боғлиқ масалаларни текшириш учун тузилган съезд комиссияси мажлисида Бутурлин ва Гдлян ўртасидаги шиддатли «жанг»нинг гувоҳи бўлдим. Шуни айтиш керакки, дастлабки пайтларда уларнинг ўзаро муносабатлари яхши эди, улар бир-бирларига ёрдам берардилар. Лекин ҳеч қачон дўст бўлишган эмас. Кейинчалик муносабатлари кескинлашди. Ҳозирги пайтга келиб Бутурлин ва Гдлян бир-бирини Ўзбекистонда қирғин уюштирганликда айблашмоқда. Иш шу даражага бориб етаяптики, Гдлян республикамиз собиқ прокурорини ҳам пора олиш ва беришда айблашга уринган. Керак бўлса у парвардигорни ҳам пора олганликда айблашдан тоймайди. Гдлян ана шундай одам.

— Яқинда «Қишлоқ ҳақиқати» — «Сельская правда» газеталарида Гдлян бошчилик қилган тергов гуруҳи фаолияти билан боғлиқ материалларни текшириш учун тузилган комиссия аъзоларининг фикрлари эълон қилинди. Унда Фозилов, Эминов, Рўзматов, Ҳайдаров, Шоҳидоев, опа-ука Аҳмедовлар ва бошқа «қурбонлар» оқланганлиги тўғрисида айтилган. Менингча, уларнинг кўпларини Ўзбекистон ССР Олий суди оқлаган эди.

— Аввало, бу рўйхатни давом эттириш мумкин эди: Маннонов, Тожихонов, Фозилхонов, Терман, Хван... Бу шахсларнинг ҳаммаси тегишли вилоятлар судлари томонидан ҳукм қилинган эдилар. ЎзССР Олий судининг принципиаллиги ва тутган қаттиқ позицияси туфайлигина уларни оқлаш мумкин бўлди. Ҳар бир иш атрофида шиддатли кураш борди. Масалан, «Политотдел» колхозининг собиқ раиси Хванга бемаъни айблар қўйилгани ва айби ойдинлаштирилмагани учун Олий суд унинг жиноят ишини қўшимча терговга қайтарган, СССР Олий суди буни тўғри деб топган эди. Шунга қарамай, мен Нишонов ва Анишчев олдида «ҳисоб» беришимга тўғри келди. Иш шу даражага бориб етдики, 1988 йил ёзида устимдан имзосиз хат уюштирилди. Унда текширишга арзийдиган гап йўқлигига ва имзосиз хатларни кўрмаслик тўғрисида қонун қабул қилинганлигига қарамай, Анишчев топшириғи бўйича чуқур текшириш ўтказилди. Қизиғи, кўп ўтмай, думалоқ хатда кўрсатилган «факт»ларнинг айримлари ўртоқ Усатовнинг Ўзбекистон ССР Олий Совети сессиясидаги нутқида айнан такрорланди.

— Сизнинг бошчилигингиздаги Олий суд адолат қарор топиши учун етарли иш қилган эди деб ҳисоблайсизми! Қайси ишларингиздан мамнунсизу, қайси бирларидан афсусдасиз!

— Мен Ўзбекистон ССР Олий судига бошчилик қилган йиллар жумҳуриятимиз учун жуда оғир давр бўлганлиги ҳаммага аён. Прокуратура органлари ўзларига юкланган асосий вазифа — қонунларнинг оғишмай бажарилиши устидан назорат қилиш функциясини «унутиб», жиноят ишларини тергов қилишга берилиб кетдилар. Бундай шароитда прокуратура холис позицияда туриши мумкин эмас. Айблаш томонга оғиш прокуратура органлари фаолиятида одатга айланган. Бундай «касаллик» судларга ҳам юққан эди. Жумҳуриятда кўплаб гражданларни ғайриқонуний ҳукм қилиш ҳолларининг асосий сабабларидан бири ана шу эди. Буни мен яхши англардим. Шунинг учун Олий суд пленумларида бир неча марта судларнинг мустақиллигини таъминлаш, дастлабки тергов материалларига нисбатан талабчанликни ошириш, гражданларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш билан боғлиқ масалалар муҳокама қилиниб, тегишли қарорлар ишлаб чиқилди. Энг мураккаб ва катта ҳажмдаги ишларни Олий суд биринчи инстанция тартибида кўрди. Бироқ жиноят ишларининг аксарияти қуйи судлар томонидан кўрилди, хатолар ҳам шу судларда бўлди.

Бу билан Олий суд фаолиятида ҳеч қандай хато ва камчиликларга йўл қўйилмаган, дея олмайман. Ишларнинг кўпайиб кетиши, дастлабки терговнинг ҳаддан ташқари сифатсиз бўлиши, кўпгина судьяларнинг етарли тажрибага эга эмаслиги, айрим судьяларнинг қатъиятсизлиги, ишни ташкил қилишдаги камчиликлар — буларнинг ҳаммаси Олий суд фаолиятига салбий таъсир кўрсатди.

Бу борада бир масалани очиқ, рўй-рост тан олиш лозим. Ўша пайтда биз ёлғиз эдик. Жумҳурият раҳбарлари судлардан кўра тергов ва прокуратура органларига кўпроқ ишонардилар. Ҳар бир оқлов ҳукми, ҳар бир қўшимча терговга қайтарилган иш Анишчев, Бутурлин ва уларнинг жойлардаги маслакдошларини ғазаблантирарди. Прокуратура ва тергов органларидаги қонунбузарлар устидан судлар чиқарган хусусий ажримлар жавобсиз қоларди.

Юртимиз учун оғир йилларда адолат тикланишига оз бўлса-да, ҳисса қўшганимдан фахрланаман. Бироқ ноҳақ жабрланганларнинг ҳаммасига ҳам ёрдам бера олмаганимдан афсусланаман. Имкониятлардан тўла фойдалана олмаганимни, коммунист сифатида адолатсизликка қарши янада кескинроқ курашмаганимни ўйлайман. Виждоним олдида поклигимдан тасалли топаман, холос.

«Пахта иши» бўйича ноҳақ қамоқда сақланаётганлар ҳозир ҳам оз эмас. Менимча, уларни адолатсизликдан қутқазмоқ керак. Қонунни онгли равишда топтаган, хизмат мавқеини очиқдан-очиқ суиистеъмол қилиб, жумҳуриятимиздан қочиб кетган ва ҳозирда турли жойларда раҳбар лавозимларида ишлаётган Гайданов, Лаптев, Дидоренко, Галкин каби кимсалар эса жавобгарликка тортилишлари лозим.

— Сиз ҳозир қаерда ишлаяпсиз!

— Раҳбар ходимлар ва мутахассислар малакасини ошириш институтларидан бирида ижтимоий фанлар кафедрасининг мудириман.

— Ишингиздан мамнунмисиз!

— Ҳар ҳолда шикоят қилмоқчи эмасман.

— Юқорида ўзингиз айтган адолатсизликларга қарши кураш ҳозир айни қизиди. Бу курашдан четда эмасмисиз!

— Асло! Адолат кураши майдон танламайди.

Сафар ОСТОНОВ суҳбатлашди

САЙЛАШНИ ЎРГАНАМИЗ

ЭЛДОШЛАРГА ЭШ БЎЛИБ

Ёзувчи — мухбир ҳақида сўзлаш ҳам қизиқ, ҳам қийин бўлар экан. Айниқса, у сендан катта, тажрибали бўлса борми, мухтасаргина мақола ёзиш учун ҳам узоқ тараддудланиб, нимадан бошласам экан, деб ўйланиб қоларкансан киши. Рости, таниқли журналист, «Совет Ўзбекистони» газетаси муҳаррири ўринбосари Намоз Саъдуллаевни юртдошлари 304-Жўш сайлов округидан Ўзбекистон ССР халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатганларини эшитиб, қаттиқ суюндим. Муносиб номзод топишибди, деб хурсанд бўлдим.

Мен Намоз акани элининг тўй-маъракаларида хизматда бўлганини эшитганман, редакцияга маслаҳат сўраб, ҳимоя излаб келган арзгўйлар даврасида кўп кўрганман. Гарчи у киши хизмат тақозоси билан пойтахтда яшаса-да, ота юртидан тамомила узилиб кетгани йўқ. Намоз Саъдуллаев улуғ бобокалонимиз Эргаш Жуманбулбул ўғли кезган Оқтову Қоратов ёнбағирларидаги Пангат, Муллаолим, Навкат, Қорақўзи, Қоратош, Жонбулоқ каби қишлоқларга минг бир ришталар билан боғланган, элдошларига эш, ўрол. У кишининг марказ ва республика нашрларида эълон қилинаётган мақолаларида қўшработлиқ чорвадорлару пиллакорларнинг муаммолари ўз ечимини топаётганлиги фикримнинг далилидир.

Қайта қуриш курашчиларининг олдинги сафларида журналистлар бораётганлиги ҳаммага маълум. Негаки, қалам аҳлининг имкони каттароқ, минбари сал бўлса-да, баландроқдир. Эҳтимол, журналист кимнингдир ҳовлисидаги ўчиб қолган чироқни ёқиб беролмас, дарёга кўприк сололмас (аслида дарёнинг ўзи йўқ), лекин у зимзиё кўнгилларга шуъла ташлашга, хафақон дилларни боғлашга — соғлом маънавий муҳит яратишга қодирдир. Биз орзу қилаётган ҳур даврларни эса ана ўша ҳушёр, тоза, соғлом руҳдаги кишилар яратгайлар.

Мен мулоҳазали, тажрибали журналист Намоз Саъдуллаев Ўзбекистон ССР халқ депутати этиб сайланса, нафақат қўшработликлар, балки бутун жумҳурият аҳли яна бир фаол курашчига эга бўлади, деб ўйлайман.

Р. ФАИЗИЕВ

ҚОНУН ҚОҒОЗДА ҚОЛМАСИН

ТИЛ ҲАҚИДАГИ ҚОНУН АМАЛДА ҚАНДАЙ БАЖАРИЛАЁТГАНЛИГИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Халқ узоқ вақт орзиқиб кутган орзу амалга ошгандай бўлди. Йиллаб давом этган баҳс-мунозаралар, тортишув-фикрлашувлардан сўнг, ниҳоят омма иродаси эътиборга олинди. Ўзбекистон ССРнинг Давлат тили ҳақида қонун қабул қилинди. Унда бир қадар адолат билан ўзбек, рус ва бошқа тилларнинг ҳурмати ўрнига қўйилди. Қонуннинг асосий қисми қабул қилинган кунидан бошлаб, айрим жиҳатлари эса маълум муддат давомида амалга оширилиши белгилаб берилди. Шу муносабат билан бир неча комиссиялар фаолият кўрсата бошлади. Айни чоғда турли мунозаралар ҳам давом этмоқда.

Хўш, қонун кучга киргандан буён ўтган вақт мобайнида қандай ўзгариш бўлди?

Менимча, бу саволга кенг жамоатчилик ҳозирча кўнгилдагидай жавоб топа олгани йўқ. Таъбир жоиз бўлса бу аҳволни бошқа бир ҳол билан қиёслаш мумкин. Масалан, ота-она бурчи, фарзанд бурчи деган гап бор. Фақат фарзандли бўлиш билан ҳеч ким ота-она бўлиб қолмайди. Бу шарафли ном гўдакни дунёга келган онидан бошлаб парваришлаш, авайлаб-асраб оёққа қўйиш, ҳақиқий инсон бўлиб шаклланиши йўлида тарбия ва ғамхўрлик қилиш билан оқланади. Акс ҳолда, ота-она, хоҳ ёзилган, хоҳ ёзилмаган бўлсин, қонунга асосан бу мўътабар ҳуқуқдан маҳрум бўлади. Бу жамият қонунидир.

Давлат тили ҳақидаги қонунимиз ва унга нисбатан бўлаётган муносабатларни бундай муқояса қилганим бежиз эмас. Гап шундаки, қонун қабул қилиниши жараёнида жумҳурият Конституцияси — Асосий қонунига ҳам қўшимча модда киритилганлиги эълон қилинди. Бу ҳужжатларни ўқиб, фикр тарозисига солиб кўрсангиз, аввалбошдан исми жисмига монанд бўлмаган ҳолга дуч келасиз.

Аввало, қонунларнинг лойиҳаси бошқа тилда тайёрланиб, сўнг ўзбек тилига ағдарилганлиги яққол кўзга ташланади. Боз устига таржима ҳам «ярим мажруҳ» ҳолда. Масалан, «республика», «автоном республика», «гражданин», «комитет», «министр», «программа», «территория», «участка», «комиссия», «протокол» каби сўз ва атамалар аввалги ҳолича «таржима қилинган». Шунга қарамай, қонун амалга «оша бошлади». Ҳаял ўтмай оммавий ахборот воситаларида, мажлис-маърузаларда, турли давра суҳбатларида «жумҳурият», «мухтор жумҳурият», «музофот», «вилоят», «ноҳия», «дастур», «фуқаро», «қўмита» каби ўзбекча атамалар ишлатила бошлади.

Энди савол туғилади: ҳуқуқий давлат барпо этишга ҳаракат қилаётган пайтимизда, асосий қонунимиз — Конституция белгилаган атамаларни ўз билганимизча ўзгартириб қўллашга ҳақимиз борми? Менимча, йўқ! Агар мақсадга эришиш тўғри ва ҳалол кечишини хоҳласак, қонунни четлаб ўтишга уринишни маъқуллаб бўлмайди. Ишни даставвал Асосий ва мазкур қонундаги юқоридаги сингари атамаларни давлат тили асосида ўзгартиришдан ва қўшимчалар билан тўлдиришдан, айрим сўзларнинг таржимасини қонун йўли билан мустаҳкамлаб беришдан бошлаш лозим эди. Аниқроғи, Конституциямиз мен яшаб турган давлат республика ёки жумҳурият эканлигини, менинг гражданин ёки фуқаро эканлигимни, музофотларнинг бўлиниши область ёки вилоят, район ёки ноҳиялигини аниқлаб бериши керак эди. Амалда эса бундай бўлмади. Шу боис бир сўз ёки атамани турли жойда турлича қўллаяпмиз, қонунга мос бўлмаган иш тутаяпмиз. Давлат тили тўғрисидаги қонунни қабул қилган Олий Советнинг муҳри ҳалигача халқ атамаси бўйича — «жумҳурият» деб ўзгартирилмаган.

Яна бир гап. Асосий қонун — Конституциямизга ва шу асосда қабул қилинган бошқа қонунларга кўра мамлакатимизда қонунларнинг бажарилиши ва унга оғишмай амал қилишда олий назоратни таъминлаш вазифаси прокуратура идораларига юклатилган. Бу ерда қонунларни турларга бўлиб, бирига кўп, иккинчисига кам эътибор қаратиб, назорат юритиш мумкин эмас. Қонун олдида ҳамма баробар бўлганидек, ҳамма қонунлар ҳам ўзаро тенгдир. Фақат зукколик ва топқирлик билан ҳар қайси қонуннинг бугунги кун «об-ҳаво»си таъсирига қараб иш юритишни тақозо этади. Ҳеч кимга сир эмас, миллий масалалардаги низолар, ўзаро келишмовчиликлар ва оммавий чиқишлар кўп ҳолда тил ҳақидаги қонуннинг бажарилиши билан боғлиқ. Бу ўта долзарб масала. Шундай экан, қонун ҳимоячиси бўлган ташкилот ушбу қонунни ҳам эътиборга олиши лозим эди. Лекин ҳозиргача жумҳуриятимиз прокуратура идоралари бу борада ўз вазифаларини аниқ белгилаб олганлари йўқ. Сабаби маълум, аксарият ҳамкасбларимиз ўзбекчани яхши билмайдилар, шу сабабли тил ҳақидаги қонун уларни кўпам қувонтиргани йўқ. Улар «3 йил», «8 йил» дейилган жумлаларнинг тагини чизиб, «ғаладон тагига ташлаб» қўйишган десам, хато бўлмас.

Қисқаси, давлат ҳокимияти ҳужжатлари билан халқ муомаласидаги атамалар монанд эмаслигига ҳеч ким эътироз билдирмаяпти, талаб ҳам қўймаяпти. Жумҳурият прокуратураси марказий бошқарувида аҳоли билан ўзбекча мулоқот қила биладиган, аризаларга шу тилда жавоб тайёрлайдиган ёки қонунларни тарғиб қиладиган ходимлар бармоқ билан санарли. Лоақал, бирорта ўзбекча ёзув машинкаси ҳам йўқ.

Тушунаман, муштарийлар бу гапларимни ўқиб, «Хўш, ўзинг-чи, нега томошабин бўлиб ўтирибсан, ҳар қалай унвон-лавозиминг бор эканку» дейишлари мумкин. Начора, очиғини айтишим шарт. Бу борадаги уринишларимиз бесамар кетди. Эҳтимол, вақти келиб бу фаолиятимиз учун турли тамға, ёрлиқлар осиб қўйишлари мумкин. Шунинг учун ҳам бу масалани ҳафталик орқали кенг жамоатчилик муҳокамасига ташлашни лозим кўрдим.

Хуллас, ҳар қандай қонуннинг амалга ошишида икки омил мавжуд. Бири — қонун қабул қилувчи, иккинчиси — унинг бажарилишини назорат қилувчи. Аввало, мана шу иккала омил ишга тушиши керак. Қолгани бошқаларнинг ҳаракатига боғлиқ. Зеро, бу «ота-она»лар ўз «фарзанд»ларини ташлаб қўймасликлари, мудом «тарбия» ишларини олиб боришлари лозим. Акс ҳолда, қонун қоғозда қолиб кетади.

Файзулла ҚИЛИЧЕВ,
адлия катта маслаҳатчиси

СИРЛИ СИНОВ

Маъруф ЖАЛИЛ

Ҳурматли редакция!
«Ўзбекистон ССРнинг Давлат тили тўғрисидаги Қонуни» кучга кирганидан сўнг биз идора ишларини ўзбек тилида юритишга ҳаракат қилдик. Аммо қаттиқ қаршиликка учраб аввал «миллатчи» деган ёрлиқ олдик. Сўнгра эса Қашқадарё вилоят ижроқўмидаги айрим раҳбарларнинг ташаббуси билан биздан силлиққина қутулишга ҳаракат қилдилар...»

Ж. ХОЛИҚОВ,
И. АБДУРАҲИМОВ,
Қашқадарё вилояти ижроқўми ходимлари

Жаҳонгир Холиқов билан Илҳом Абдураҳимов ижроқўмнинг ташкилий бўлимида ишлашарди. Уларнинг ўзбек тили учун жон куйдириб юриши бўлимга янги мудир бўлиб келган Н. Ҳожиқуловга эриш туюлди. Давлат тили ҳақидаги қонун лойиҳаси эълон қилингач, йигитларнинг матбуотда ўз фикр-мулоҳазаларини баён қилишлари ижроқўмдаги ўзбек тилини билмайдиганларга ёқмади. Кўп ўтмай тил хусусида Ж. Холиқов билан ижроқўм ходимаси Г. Браматкина ўртасида тортишув келиб чиқди.

Жаҳонгир «Биз рус тилини биламиз. Сиз эллик йилдан бери шу ерда яшаб, ўзбек тилига қизиқмайсиз», деди.

Браматкина «Шу пайтгача ўзбек тилисиз яшадим, бундан кейин ҳам зарур келгани йўқ», — деб жавоб қайтарди. Бу гап ижроқўм раиси В. И. Сускинга етиб борди. Бошланғич партия ташкилотининг навбатдаги мажлисида бошқа масалалар қаторида Ж. Холиқовнинг «хулқи» муҳокама қилинди. Вилоят ижроқўмида 46 фирқа аъзоси бор. Шундан 6 киши рус ва татар миллатига мансуб кишилар. Нотиқлар бирин-кетин сўзга чиқиб, Жаҳонгирга турли ёрлиқлар ёпиштира бошлашди. Илҳом Абдураҳимов чидаб туролмади:

— Икки одам тортишиб қолса, нега бирини оқлаб, иккинчисини қоралашимиз керак? — деди у сўзга чиқиб. — Нега тўғри гапирган одамни «миллатчи» деймиз.

Қисқаси, ўша партия мажлисидан кейин Жаҳонгир билан Илҳомга муносабат кескин ўзгарди. Улар қишлоқ ва район советларида ишлайдиган одамларга қулай бўлсин деб кўрсатма, қарор ва фармойишларни ўзбекча ёза бошлашади. Илҳом бир ҳисоботни ўзбек тилида тайёрлаганида, Н. Ҳожиқулов «рус тилида ёзиб кел», деб қайтаради.

Икки ёш ходим ижроқўм тинчини бузиб турганида ечим кутилмаганда оёқ остидан чиқиб қолади. Советларда ишловчи ходимларнинг маоши оширилиши муносабати билан навбатдан ташқари малака синови ўтказиш ҳақида Ўзбекистон Нозирлар Кенгашидан Низом келади. Синов комиссияси тузилади. Ундан аввалроқ партбюро ва касаба уюшмаси йиғилишида аттестациядан ўтадиганлар учун тайёрланган тавсифномалар муҳокама қилинади. Жаҳонгир билан Илҳомга улар иштирокисиз салбий тавсифнома тайёрланган эди. Оқибатда ҳар иккови ҳам аттестациядан ўта олмадилар. 1989 йил 4 декабрдаги қарорга асосан улар ишдан бўшатилди. Хўш, улар чиндан ҳам ўз вазифасига номуносибми? Йигитларнинг иш фаолиятига бир назар ташлайлик.

Жаҳонгир Холиқов Қарши политехника билим юртини имтиёзли битиргач, Самарқанд давлат дорилфунунида таҳсил олган. Кейин тўрт йил Таллимаржон район ижроқўмида бўлим мудири бўлиб ишлаган. 1985 йилдан бери вилоят ижроқўмида ишлайди.

Илҳом Абдураҳимов Тошкент политехника институтини битириб, 1983 йилдан бери Ўзбекистон Давлат план комитети ахборот-ҳисоблаш марказининг Қаршидаги бўлимида, вилоят ижроқўми билан бир бинода ишларди. 1986 йилда ижроқўмга ишга ўтган. 1989 йил мартда уни ўқишга юбориш учун маъмурият ижобий тавсифнома ҳам берган. Ижроқўм бошланғич партия ташкилоти котиби И. Воробей эса унга партияга ўтиш учун қойилмақом тавсиянома ёзганди. Мана энди ҳар иккаласи ҳам давлат тили туфайли яроқсизга чиқиб ўтирибди. Мантиққа тўғри келмайди.

Хуллас, Жаҳонгир ҳам, Илҳом ҳам малака комиссияси қарорига норозилик билдириб, ижроқўмнинг собиқ раиси В. И. Сускин ҳузурига киришди. Ундан қониқарли жавоб ололмагач, Тошкентга нажот излаб келишди. Бўлган воқеани Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети, Олий Кенгаш Ҳайъати, Нозирлар Кенгашидаги мутасадди ўртоқларга сўзлаб беришди.

Нажот сўраб бизнинг редакцияга ҳам киришади. Редакция топшириғига биноан Қаршига учиб ижроқўмдаги аҳвол билан танишдим, алоқадор томонлар билан суҳбатлашдим. Фикрлар бир хил эмас.

1989 йилнинг сўнгги иш кунида ижроқўм малака-синов комиссиясининг иш якунларини кўриб чиқди. Холиқов ва Абдураҳимов синов шарти билан ўз ўринларига тикландилар. Маошлари эса оширилмади.

Ижроқўм ходимлари билан суҳбатлашаман. Жабрланган йигитлар ишлайдиган бўлим мудирининг ўринбосари К. Шамсиддинов:

— Йўқ-йўқ, қўйинг, мени шу ишга аралаштирманг, пенсияга чиқишимга оз қолди...

Ижроқўм раиси В. И. Сускин:

— Ҳожиқулов қаттиқ туриб олди. Бир неча марта уларни ишдан бўшатишни талаб қилиб кирди. Ишлашмайди, нуқул газета ўқиб ўтиришади, деб мени чалғитди... Улар ёш, ишбилармон йигитлар, ўсиши керак. Айтиб қўйинг, яхши ишлашсин, ортиқча баҳслашиш энди сабоқ бўлгандир. Бир ойдан кейин маошини оширамиз, ишга тўла тикланади.

Орадан кўп ўтмай В. Сускин ижроқўм раиси вазифасидан озод этилди. Юқори ташкилотларнинг аралашуви билан ишга тикланган Ж. Холиқов ва И. Абдураҳимовлар эса ҳамон маошлари оширилмай «аттестациядан ўтмаган» деган тамғани кўтариб юришибди.

Хўш, синов қачонгача давом этади?

ОИЛАДАГИ ХОТИН

Жума ўгитлари

Она тилимизда ҳали чуқур луғавий — илмий ишлар олиб борилмаганиданми, баъзи истилоҳларда ўйланиб қоладиган ҳолатлар бор. Мисол учун «Хотин» сўзи турли жойларда ишлатилади, лекин, менимча, «хотин» — эри билан оилавий ҳаёт кечириб турган аёл», дейиш маъқул. Бошқа ҳолатдаги аёл зотидан бўлган шахсларга ўзига яраша атама — номлар бор, бу барчага маълум.

Оиладаги хотин деганимизда эса, бутун бошли катта оилани эмас, балки эру хотиндан иборат оилани кўзда тутмоқчимиз. Чунки бу мақоламизда эрга бўладиган муносабатини, муомаласини, ўзини тутишини ва ҳоказоларни баён қилмоқчимиз.

Аввало, хотин ўзининг аёллиги билан фахр қилмоғи лозим. Аллоҳ таоло бекорга аёлни аёл қилиб яратмаган.

Аллоҳ таоло Қуръони каримнинг «Аъроф» сурасида: «У (Аллоҳ) бир жон (Одам ато)дан ва унинг ўзидан сукунат топиши учун жуфтини яратди» дейди. Яъни, «жуфт» — хотин сукунат, осойишталик, ором, латофат, меҳр-муҳаббат рамзидир. Буни ҳар бир аёлнинг ўзи яхши тушуниб етмоғи зарурдир.

Турмушга чиққан ҳар бир келин оилавий ҳаёт Аллоҳнинг суннати, улкан бахт эканлигини, бу икки шахснинг фақат жисмоний эмас, балки руҳий ҳам қўшилишлари бўлиб, мақсад ўткинчи лаззат эмас, балки башарият камолоти ва ҳаётнинг бардавомлиги эканини тушунмоғи зарур.

Рисоладаги хотин оилада катта ўрин тутади, шунинг учун ҳам халқимиз «эрни эр қилган ҳам хотин, ер қилган ҳам хотин», деб айтган.

Арабларда эса «ҳар бир ...кан шахснинг ортида хотин бор», деган мақол бор.

Одатда янги уйланган йигитга, «энди ола хуржун бўйнингга тушди» дейишади, аслида хуржуннинг кўзи икки бўлиб, бири эрга, иккинчиси хотинга аталган, яъни оғирлигини эру-хотин тенг кўтармоқликлари лозим. Оилавий ҳаётнинг бардавомлиги иккаловларининг бир муқаддас мақсад учун муштарак интилишларига боғлиқдир. Чунки ҳақиқий муҳаббат бир-бирининг кўзига боқишда эмас, балки иккаловларининг бир мақсадга интилишларида намоён бўлади. Хотин эрига ёрдам бериши, ҳамдард бўлиши оилавий ҳаёт жамолига жамол қўшади.

Хотин оилада чиройли амалларга одатланмоғи лозим. Қуръон ўқиш, китоблар ўқиб туриш, ахборотлардан хабардор бўлиш, ҳақиқатни ҳимоя қилиш шу жумладандир. Оқила ва маърифатли аёл оила идеалимизнинг марказидадир.

Уйнинг содда, саранжом-саришта бўлиши ҳам хотин кишига боғлиқ. Уйнинг зийнати нақш-нигору ашёларда эмас, балки меҳр-муҳаббатда эканлигини ҳеч қачон унутмаслик лозим.

Хотин киши ўз эрининг виждонига айланиб, уни гуноҳ, ёмон ишлардан қайтариб, савоб-яхши ишларга ундаб тургандагина пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом «Мўмин банда Аллоҳга бўлган имонидан сўнг эришган энг яхши нарса, солиҳа хотин бўлиб, унга қараса, хурсанд қилади ва Аллоҳнинг амрини бажаришда ёрдам беради», деб мақтаган аёллар қаторига киради. У ўз эрига енгил пайтида ҳам, оғир пайтида ҳам энг яқин киши, дардкаш, маслаҳатчи бўлиб, уни сабр-чидамга даъват қилиб, тушкунликка тушмасдан доимо олдинга интилишга ундайди. Бу ҳақда унга аввал ўтган момоларимиз ўрнак бўлади. Ҳадича онамиз пайғамбаримиз алайҳиссаломга нисбатан худди юқорида зикр қилингандек хотин бўлганлар, шунинг учун ҳам вафотларидан сўнг ҳам пайғамбар алайҳиссалом у кишини ҳурмат ва эъзоз билан эслаб, кўплаб ҳадислар айтганларки, шулардан бирини эслаб ўтсак мақсадга мувофиқ бўлар: «У (Ҳадича) одамлар мендан юз ўгирганда ёрдам берди, ҳайдашганда жой берди ва куфр келтирганларида, имон келтирди».

Аёл ўз эрининг энг яқин ёрдамчиси — ишончли кишиси бўлиб, ҳамма нарсаларини тартибга солиб, унинг қилмоқчи бўлган ишларига ҳурмат билан қараб, ваъда ва учрашувларини ўз вақтида ўтказишга ёрдам бериб турса, бу ҳолат доимо эрни уйга боғлайди, чунки у бу ерда роҳат топади, ҳузур кўради.

Лекин ҳар бир катта-кичик, арзимаган-арзиган нарсаларга ҳам аралашавериш яхши эмас, ҳар бир инсоннинг ўз эрки ва фақат ўзига хос иши бўлгани каби ҳар бир эрнинг эрки ва иши бор.

Эр билан аҳиллик оилавий ҳаётни мустаҳкамловчи улуғ бир инсоний фазилат бўлиб, Аллоҳнинг ҳузурида бу иш учун улкан савоблар бор. Улуғ имомлардан бири Жаъфари Содиқ: «Битта солиҳа аёл ўз эрига етти кун хизмат қилса, Аллоҳ унинг қаршисидаги дўзахнинг етти эшигини ёпади ва жаннатнинг саккиз эшигини очади», деган эдилар.

Рисоладаги хотин ўз эрининг яхши фазилатларини топиб уларни ривожлантиришга ҳаракат қилади. Эрини масъулиятли — машаққатли ишларни амалга оширишга чорлайди. У билан умидворлик ва муваффақиятли ишлар ҳақида суҳбат олиб боради. Чунки хотиннинг чорлови ҳар қандай чорловдан устун туради. Эрнинг жамиятда қолдирадиган таъсири, хотиннинг унда қолдирган таъсирининг аксидир, буни ҳеч қачон унутмаслик керак.

Агар хотин ўз эрига қобилиятли, шижоатли, муваффақиятли, мўмин, садоқатли шахс деб муомала қилса, эр худди шундоқ бўлади, иншоолоҳ.

Шу билан бирга эридан ўзи билмаган нарсаларни ўрганади, тажрибаларидан фойдаланади.

Ҳаётдаги энг гўзал фазилат қаноатдир. Рисоладаги хотин ўзини бу фазилат билан зийнатламоғи даркор. Турли ҳой-ҳавас, зеб-зийнат талаб қилиб, эрни қийин аҳволга солиш яхши эмас. Ҳозирги кунимиздаги оилавий келишмовчиликлар ёки эрлар томонидан ҳаромдан мол топишга уринишларнинг баъзилари хотинларнинг қаноатсизлигидан келиб чиқаётгани ҳеч кимга сир эмас. Қаноат—бу ожизлик эмас, камчилик ҳам эмас, буни ҳеч қачон унутмаслик лозим. Қаноат юксак инсоний сифат бўлиб, ўз эгасини доимо юксакларга кўтаради. Биз ҳар қанча фахрлансак арзийдиган момоларимиз қаноатда ҳаммага ўрнак бўлганлар, дарс берганлар. Имом Али разияллоҳу анҳу хотинлари — пайғамбар алайҳиссаломни қизлари Фотимаи Заҳрони ранглари оқарган, ҳолдан тойган ҳолда кўриб: «Сенга нима бўлди, Фотима?» — деб сўрабдилар. Фотима онамиз: «Уч кундан буён уйда егулик нарса топилмайди», — дебдилар. Имом Али: «Шундоқ экан, айтсанг бўлмасмиди?» — десалар, «Тўйимиз куни отам — Аллоҳнинг расули алайҳиссалом: «Ҳой, Фотима! Агар Али бирор нарса топиб келса, егин, бўлмаса, сўрамагин», деган эдилар деб жавоб берибдилар.

Баъзи пайтда эр киши имкони бўлиб туриб ҳам зарур нарсани ўз вақтида таъмин қила олмай қолади. Шундай пайтда у кўчадан кириши билан: «Яна лаллайиб қуруқ келяпсизми?» деб бошланадиган таъналардан кўра сабр-қаноат, ширин сўз билан сабабини суриштирилса, муаммони тезроқ ҳал қилиш йўлини топиш осонроқ кечади.

Табиийки, оилавий ҳаётда турли ҳолатлар содир бўлиб туради, шу жумладан, эру хотин ўртасида келишмовчиликлар ҳам бўлиб туради.

Шундай пайтларда аёл киши ўзини оқилона тутмоғи лозим, тезда ўзини ўнглаб сулҳга ўтиб, эрига бу борада эсдан чиқмайдиган дарс бериши керак.

Шошқалоқлик, тезда аччиқланиш, талашиб-тортишиш, тирноқ остидан кир ахтариш ва ўзидан бошқаларга ўхшаш ҳаёт ўтказишни талаб қилишга ўхшаш ишлар хотинга ҳеч қачон обрў келтирмаган, келтирмайди ҳам. Бундай ишлар оилавий ҳаётни бузишга, уни ёруғ дунёдаги жаҳаннамга айлантиришга хизмат қилади, холос.

Шунинг учун ўрни келганда ғазабни ютиш, ёқмаса ҳам оилавий ҳаёт ҳурмати баъзи ёқмаган нарсаларга чидашга одатланиш керак бўлади.

Эр ҳузурида ширин сухан, хушмуомала бўлиш билан бирга яхши-чиройли кийинган, зийнатланган ҳолда бўлиш керак. Чунки бу нарса эр қалбига хурсандчилик, руҳига сокинлик киритиб, қалбига қувонч бағишлайди.

Афсуски, бизда бу нарсага етарли эътибор берилмайди. Кўпгина аёллар кўчага чиққанда имкони борми, йўқми, пардоз-андозни ўрнига қўядилару, оилада ўзларига эътибор бермайдилар. Аслида аксинча бўлмоғи керак, барча зебу зийнат эр учун бўлиб, кўчага зарурат билан чиққанда камтарона, содда ва кишилар эътиборини тортмайдиган бўлиб кийинмоқ керак. Бундай камтарлик фазилатдир.

Юқорида зикр қилинган нарсалар эр-хотин орасидаги муомалани яхшилашда керак бўладиган қўшимча маслаҳат-насиҳатлар.

Энди эрнинг хотиндаги ҳақлари ҳақида гапиришдан аввал уқтириб ўтмоқчимизки, бу нарсаларни ўз ўрнида тушуниш учун «эр оила бошлиғи» деган қоидани яхшилаб фикрга ўрнаштириб олмоқ зарур. Оила кичик бир жамият ва унинг раҳбари эр бўлса, оиланинг саодатли бўлишининг шартларидан бири эрга итоатдир. Айримлар буни эски гап деб кuladилар, итоатни турлича тушунадилар, эркаклар буни оилада мутлақ ҳокимлик деб англайдилар, мен нимани хоҳласам, шу бўлиши керак, деб муомала-муносабатларни суиистеъмол қиладилар, аёлларга зулм даражасигача етадилар ва буни гўё шариат ҳукми деб талқин қиладилар. Баъзи аёллар бўлса, аксинча, итоат — хору-зорлик, ўзини пастга уриш—муътелик деб тушунадилар-да, уни тан олмайдилар. Саркашликлардан орада тушунмовчилик келиб чиқади.

Аслида, ундоқ эмас, аввало, бу итоат чекланган, чунки шариат қоидаси бўйича «Аллоҳ гуноҳ ҳисоблаган ишларда бандага итоат қилиб бўлмайди». Масалан, ота-онами, эрми, бошлиқми, ким бўлса бўлсин, ҳаром, гуноҳ ишга буюрса, унга ҳеч ким бўйсунмайди. Қолаверса, оиладаги бу итоат эрнинг оила раҳбари сифатидаги ҳурмати юзасидан бўладиган итоатдир.

Бу иш савобли иш бўлиши билан бирга эр-хотинлик ишлари доирасида бўлиши ва ақл-идрок билан адо этилиши ҳам шарт. Мисол учун, хотиннинг шахсий жамғармаси бўлса, унда эрнинг ҳеч қандай ҳақи йўқ ва қандоқ сарф қилишга буйруқ ҳам бера олмайди. Шунинг билан бирга эр ҳам ўзининг эрлик бурчларини адо этиб қўйган бўлиши керак, яъни маҳрини берган бўлиши керак.

Рисоладаги хотин эрининг олдида ҳам, ортидан ҳам обрўсини сақлайди, молини сақлайди, ўз шарафини муҳофаза қилади. Зоҳиран қараганда, бунча кўп вазифа юклатилган экан хотин бечорага, дейишлари мумкин. Лекин ҳақиқатда эса худди шу нарсалар эрнинг ҳам вазифаси ва қолаверса, ўзаро алоқада бўлган ҳар бир ёру дўст, дугоналарнинг ҳам бир-бирига нисбатан вазифалари. Ўзингиз ўйлаб кўринг, яхши умидда бир ёстиққа бош қўйсалару, обрўсини ҳимоя қилмаса, топганини беҳуда сарфласа ёки эрига (ё хотинига) нодўст киши билан дўст бўлиб уйига таклиф қилса, қандоқ бўлди бунда?!

Маданий меросимизда яна бир ҳукм борки, уни эшитганда ёки ўқиганда, аввало ғалати кўринади, лекин чуқурроқ таҳлил қилинганда ҳақиқат англанади, «Хотин киши эрининг рухсатисиз уйдан кўчага чиқмайди» дейилган унда. Албатта, бу ўша давр ибораси билан айтилган. Эҳтимол, ҳозирги кунда мазкур маънони англамоқчи бўлсак: «Аёл киши одатдан ташқари бирор жойга бормоқчи бўлса, эрини хабардор қилиб кетгани маъқул», дердик. Бу оила тартибига киради.

Оиладаги сирни, ўзаро гапларни кўчага олиб чиқиш ҳам яхшиликка олиб келмайди. Ундоқ нарсалар эр-хотин орасида қолгани маъқул.

Албатта, бир мақолада ҳамма нарсани баён қилиб бўлмайди. Ҳаммани рози ҳам қилиб бўлмайди. Лекин аёлларимиз, келинларимиз, афсуски, ҳозиргача бу масалада узуқ-юлуқ насиҳатлар, янгаларнинг тажриба ўгитлари, дугоналарнинг маслаҳатларидан ўзга тузукроқ маълумотга эга эмаслар. Баъзилари умуман ўз ҳақлари поймол бўлаётганини тушуниб етмай юрган бўлсалар, баъзилари ўз бурч-вазифаларини адо этмай юрибдилар. Ўйлаймизки, барча маданиятли халқлар қатори бизда ҳам оилавий масалалар илмий-инсоний, юқори ахлоқ-одоб даражасида ёритилган адабиётлар, қўлланмалар чиқарилади. Қизларимизга мактабларда, ўқув юртларида, корхоналарда, қолаверса, бевосита турмушга чиқишларидан олдин ва оилавий ҳаётнинг бошланғич даврида суҳбатлар, махсус дарслар уюштирилади. Бу эса фойдадан холи эмас.

Ваъз, насиҳат қилувчилар учун жуда қийин. Ўз вазифаси юзасидан ҳақиқатни айтмоғи лозим. Эшитувчилар эса турлича қабул қиладилар. Яхши гап бўлса, эшитиб кетишаверади. Лекин, худо кўрсатмасин, танқид ёки ёқмайдиган гап бўлса, ҳар бир одам, фақат мени кўзлаб айтган, ўзи ким бўлибди? — деб машмаша бошлайдилар.

Севимли «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида «Оиладаги эр» мақоласи чиққанда маълум бўлишича эркаклар ҳам, аёллар ҳам бирдек қабул қилдилар, айниқса, эркаклар хурсанд бўлишди.

«Оиладаги хотин»ни ёзиш давомида ўйланиб қолдим: аёлларимиз қандай қабул қилар эканлар?

Охири қариндош аёллар ўқиб, фикр беришганларидан сўнг таҳрир ҳайъатига юборишга журъат этдик. Ўйлаймизки, иншоолоҳ, бу мақола ҳам ўйлатар, чунки бу маънолар муаллифнинг фикри эмас, балки эътиқодимиз таълимотларидан ва ҳаётий тажрибалардан келиб чиққан. Халқ тажрибасига суяниб иш кўриш оила қўрғонини мустаҳкам қилади.

Муфти
МУҲАММАД СОДИҚ МУҲАММАД ЮСУФ

Оила...

В. ТУРАЕВ суратга олган

ЖАВОБГАРМАН

Собит МАДАЛИЕВ

Ўзбек халқини судланганлару безорилардан иборат бўлган, халқнинг миллионларини талаган, оммани бор нарсани ёқишга, қотиллик ва ўғирлик қилишга, зўрлашга чақирган қандайдир жиноятчи гуруҳлар билан чалкаштиришга нуқта қўйиш вақти келмадимикан? Аслида бунақаларга миллий белги, миллий ифтихор, қийналиш ва меҳр кўрсатиш туйғулари ёт, бундай лаънатилар ҳар қандай миллат орасида ҳам учраб туради.

1914 йили В. И. Ленин ўзининг «Великорусларнинг миллий ифтихори» деган мақоласида шундай дейди: «Бундан ярим аср илгари великорус демократи Чернишевский ўз ҳаётини революцияга фидо қилиб: «аянчли миллат, қуллар миллати, бошдан-оёқ ҳаммаси қуллардир», дегани эсимизда. Великоруслар, орасидаги ошкора ва ниқобланган қуллар (подшо монархиясини содиқ қуллари) бу сўзларни эсга олишни ёмон кўрадилар. Аммо, бизнинг фикримизча, бу сўзлар ватанга чин муҳаббатни, великорус аҳолиси кўпчилигида революцион руҳнинг йўқлигидан қайғурган муҳаббатни изҳор қилган сўзлардир» (ТАТ, 26-том).

Владимир Ильичнинг сўзларини бекорга келтирмадим. Бу сўзлар республикамизнинг айрим ҳурматли кишиларини хафа қилган ўша «Пахта қули» мақоласи туфайли қайта ёдимга тушди. Ва мен, агар кимки ўз халқининг ифтихори деб куйса, бу мақоладан хафа бўлмаслик керак деб ўйладим.

«Болалар меҳнатини эксплуатация қилиш давом этяпти, деб сизга ким айтди? — деб бақирди водийда бир чиновник. — Биз ижара пудратига ўтганмиз. Бордию болалар далада ишлаётган бўлса, ўз хоҳишлари билан ота-оналарига ёрдам бериш ниятида ишлаяпти. Биз уларни мажбур қилганимиз йўқ».

Балки бутун халқ ўзининг аҳмоқлиги учун ҳолдан тойяпти, шекилли деб сўрагим келди ўшанда ундан. Аммо сўрамадим. Энди шундай қилганимга ачиняпман ва бу пудрат дегани нима ўзи, кимларнингдир асл ниятларини халқдан пана қилаётган «парда» эмасми, деб ўйлаяпман. Илгарилари ҳеч нарсани яширмасдан, тўғридан тўғри болалар ишлашга мажбур этилган, энди эса ота-оналарнинг ўзлари тирикчилик ўтиши учун катталар қилолмайдиган юмушларни ўз фарзандларининг зиммасига юкламоқдалар. Шунака, ота-оналар ёмон чиқиб қолишди. Раҳбарлар эса яхши, болалар ҳақида ўйлашяпти.

Биз энди пахта сабабли тушиб қолган чоҳимизнинг чуқурлигини англамасдан туриб, Фарғона воқеаларини тўла англаб етолмаймиз. Чоҳга қачон туша бошлаганимизни билиш учун эса тарихни варақлаймиз. Россия империясининг ҳарбий министри чор ҳукумати премьер министри граф Виттега 1906 йили қилган нутқининг якунловчи қисмида мустамлакачилик сиёсатининг ниятини қисқа, лекин кескин ифодалаган: «Туркистон ўлкаси Ватанга пахта бериши, фақат бериши эмас, балки уни босиб олишдаги йўқотишлар ўрнини тўлдириш учун ҳам икки баробар ошириб бериши керак»[1]. Аммо 1913 йили ҳозирги Ўзбекистон ҳудудидан 350 минг тонна, 1933 йили 800 тоннадан сал ортиқ, яқин-яқинларгача эса қўшиб ёзишлар билан 6 миллион (ишонишнинг ўзи қўрқинчли) тонна пахта йиғиб олинди.

1. Усмон Юсупов. Избранные труды в 3-х томах. Изд.во «Ўзбекистан» Ташкент. 1982.

В. И. Ленин пахт етиштирадиган республикаларнинг келажагини олдиндан кўрган. У агар Ўрта Осиё, Қозоғистон ва Озарбойжон пахтачилик билан шуғулланса, бу ерларда ўртача ҳаёт тарзи таъминланиши кераклигини жуда яхши билган. Халқ Комиссарлари Советининг 1920 йил 27 ноябрдаги декретида тўғридан-тўғри шундай дейилганди: «...программага асосан (Туркистон ва Озарбойжон совет социалистик республикаларида пахтачиликни ривожлантириш программаси назарда тутилмоқда. — С.М.) пахтакорларни саноат маҳсулотлари билан таъминлаш учун уларни РСФСРда ишлаб чиқариш ва чет элдан олишни хўжалик дастурига киритиш, тайёр молларни **тўғридан-тўғри кўрсатмамиз асосида тарқатиладиган махсус жамғармага қўйиш лозим**»[2] (таъкид меники — С. М.). Бу тарихий ҳужжатга яна шуни илова қилиш мақсадга мувофиқдир: «Бериладиган маҳсулотлар (йиллик бериладиган маҳсулотлар назарда тутилмоқда— С.М.) пахтакорлар талабларининг ўзгаришига қараб ҳам сон жиҳатидан, ҳам таркибан ўзгариб бориши мумкин».

Аммо кўп ўтмай, доҳий вафотидан кейин унинг мамлакатда пахтачиликни ривожлантириш тўғрисидаги васиятлари унутилди. Унинг ўрнини янги, куч тўплаётган буйруқвозлик сиёсати эгаллади. Бу сиёсат олдига ҳам қандай қилиб мамлакат ўз пахта мустақиллигига эга бўлиши керак, деган савол кўндаланг қўйилди. Натижада (инқилобга қадар жами ўзлаштирилган ерларнинг 70 фоизига дон экиларди) дон-дун экиладиган майдонлар кескинлик билан қисқартирила бошланди. Ва 1938 йилга келиб мамлакат тўла пахта мустақиллигига эга бўлиб олди. Аммо давлатнинг иззат-нафси ваъда этилган тоғ-тоғ олтинлару мўл-кўлчиликни пахтакорга ўттизинчи йилларда ҳам, саксонинчи йилларда ҳам бермади ва шу билан бирга унинг бор-йўқ ҳаётини ҳам яксон қилди.

Фарғона ёнидаги кичик бир қишлоқда, тутнинг ола-чалпоқ соясида ўтирганимча кафтимга бир сиқим тупроқ олдим, у тузлар ва заҳарли химикатлар кўп солинганидан тупроқ бўлиб тупроққа ҳам ўхшамасди. Мен кафтимга олган, ўлаётган, ғози йўқ шу тупроқни енгилгина шамол учириб кетди. Ариқнинг нариги бетидан бошланган пахтазорларнинг гоҳ у, гоҳ бу ери туздан оқариб, ўғит кўп солинганидан ишдан чиқиб — ғўзаларсиз, ялонғоч кўзга ташланарди. Энди у ерларда ҳеч нарса унмаслиги шундоққина кўриниб турарди. Шунда Василий Селюниннинг («Тўлғоқ» деган мақоласида) юртдошларимга ғоятда ачиниб айтган аччиқ сўзлари ёдимга тушди. Тўғри, мақола туркман болалари ҳақида эди, аммо ўша сўзларни тожик, қорақалпоқ ва ўзбек болаларига ҳам қарата айтиш мумкин. «Баъзи ҳолларда, — деб ёзади Селюнин, — ота-оналарнинг ўзлари болаларини мактабга юбормайдилар. Албатта уларни тушуниш мумкин. Аммо шуни ҳам унутмаслик кераккки, оғир меҳнатга катталар организми чидаш беролмайдиган, турли заҳри, қотиллар билан тўлган, камқонлилик, сариқ, дистрофия, ширзада касалликлари авж олган шароитга ҳали унчалик қотмаган ёш организмлар қандай чидаш берсин? Илоё шу балои офатларга қўшилиб пахтангиз ҳам, мактабингиз ҳам йўқ бўлсин, ахир болага соғлиқ азиз-ку!»

2. Сборник документов за 50 лет. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Стр. 183.

Пахтачиликда яқин орада бирон ўзгариш бўлмаслигини, ана шу оғир меҳнатдан қутулолмаслигини яхши билган деҳқонларнинг ўзлари мен билан бу ҳақда эзилиб, ғамгин суҳбатлашдилар. Сўнгги умидимиз, дейишди улар, депутатларимиздан эди. Аммо улар Москвага шунчаки, ўтириб қайтгани борган шекилли, бизнинг дарду аламларимиз ҳақида кам сўзладилар.

Охир-оқибатда шуни англаб етишимиз кераккки, пахта ўзбек халқига қимматга тушмоқда, унинг асоратлари оғир ва азобли кечяпти.

Ўзларича ўзбек халқининг шаънини ҳимоя қилмоқчи бўлаётган юртдошларимдан шуни сўрагим келади, хўш, нега энди сиз нореал давлат буюртмаларининг бажарилиши ва ерни хароб, элни ғариб қилган пахта яккаҳокимлиги ўртасида узвий боғлиқлик борлигини, қардош республикалардаги баъзи ташкилотларга исботлаб беришга куч тополмаяпсиз?

Агар республика ўзи етиштирган пахта толасининг 90 фоизини четга чиқариб ҳам қарздан қутулмаса, у бутуниттифоқ ташкилотлари плантациялари аро букрайиб юрган пахта қулини эслатмайдими?

Пахтанинг харид нархи оширилмоқда. Аммо бу эндиликда сувга ҳам, ерга ҳам, ўғитга ҳам пул тўлайдиган деҳқонга нима беради? Нима қоляпти унга, менимча, ҳеч нарса! Бордию терилган бир килограмм пахта учун қандайдир тийинлар эмас, балки илгари бўлгани каби сўмлар тўланган тақдирда ҳам, охир-оқибатда агар экин майдонлари камайтирилмаса, пахтакор яна эртадан қора кечгача далада қолиб кетаверади.

Ўзбек халқи гарчи химиявий зарарлар мўл бўлса-да, жисмоний талофатдан кўра, кўпроқ руҳий талофотлар кўрмоқда. Авлодлар соғлигини, эҳтимол амаллаб яхшиласа бўлар, аммо наслга ўтиб кетган руҳий мажруҳлик эса одамни ҳайвон даражасига тушириш мумкин.

Гапираверсак гап кўп. Айниқса, пахта атрофидаги муаммоларнинг чекию чегараси кўринмайди. Мисол учун шаҳарликларнинг пахта йиғимига жалб қилинишини олиб кўрайлик. Бу ташвишлар республика учун 450 миллион сўмга тушар экан. Пахтачиликдан келадиган йиллик соф фойда эса 1986-1988 йилларда 443, 5 миллион сўмни ташкил қилибди. Кўриниб турибдики, шаҳарликларнинг мавсумий иши пахтакорнинг йиллик меҳнатидан қимматроқ экан.

Пахтага нарх белгилашни, уни қанча ерда етиштиришни деҳқоннинг ўзи ҳал қилиши лозимлиги қонун йўли билан тасдиқлаб қўйилиши керак.

Келинг, раҳнамо органларнинг йўлидан оғишмай бораётган ўртоқларни ҳам, уларнинг қарашларини ҳам тушунишга уриниб кўрайлик. Ахир ўшалар пахтанинг иши оғирлигини билгани ҳолда тинмай маҳсулот планини оширар эканлар, демакки, ўз қарашлари бордир, эҳтимол уларни тамомила оқлай олмасак-да, мақсадларини тушунармиз.

Мамлакат ортиқча сарф-харажат қилиб четдан пахта сотиб олмаслиги кундай равшан. Чунки ортиқча валютамиз йўқ, шундоқ ҳам нонни олтинга сотиб оляпмиз. Бундан ташқари ҳеч бир давлатда биздагидай кўп ерга пахта экилмайди. Энг шимолда ўсадиган пахта ҳам бизнинг пахтамиздир. Пахта Американинг ўн еттита штатида ўстирилгани ҳолда, бизда фақат Қозоғистон ва Ўрта Осиё республикалари ҳамда Озарбойжонда кам миқдорда етиштирилади. Бошқа пахта экадиган еримиз йўқ. Шунингдек, социалистик мамлакатларида ҳам пахта унмаслигини ҳисобдан чиқармаслигимиз лозим. Чунки биз ЎИЁКига аъзо мамлакатларга йилига 600 минг тонна пахта жўнатамиз.

Ҳа, давлатга жуда кўп пахта керак, лекин давлат ўша пахтани етиштириб бераётган халқнинг турмуш тарзи учун муҳим нарсаларни муҳайё қилмоғи лозим. Агар у бу вазифани уддаламаса, пахта туфайли ҳам руҳий, ҳам жисмоний талофотлар кўрган халқнинг олдида ҳеч қандай баҳона билан ўзини оқлай олмайди.

Агар тинкаси қуриган ерни даволай олмасак, ҳалокат ёқасига келган экологик шароитни яхшиламасак, энг асосийси эса мамлакат пахта мустақиллигини таъминлаб турган одамга ёрдам беролмасак, ҳатто тўрт миллион (!) тонна пахта ҳақида ҳам гап бўлиши мумкин эмас. Ҳали ҳам кеч эмас, шошилинч тарзда планни камайтириш, харид нархини кўтариш йўлидан бориш керак.

Энди мен ёш бўлишига қарамай, сочлари деярли оқариб кетган, мунгли кўзларида қулоқни тешгудай бир оғриқ акс этиб турган ўша аёлни ҳеч қачон унутолмайман. У асрларга тенг бўлган икки йил давомида Афғонистондан ёлғиз ўғлининг қайтишини кутган экан. Аммо ўша йигит душман ўқидан эмас, балки Фарғона фожиаларининг илк кунларидаёқ, ўз она ерида шаҳид кетибди.

Ўша йигитнинг анча вақт ишга жойлашолмай, изтироб чекиб юрганлигини айтишди. Уни ўз аҳволидан қониқмаслик туйғуси, бошқа ўнлаб ишсиз юрган тенгдошлари қаторида фожианинг гирдобига етакламадимикан?

Айтганча, ортиқча ишчи кучлари ҳақида. Ўзбекистондай, унча катта бўлмаган республикада мавжуд, оз эмас, кўп эмас, 1, 5 миллион ишсизни ҳалигача шундай ёлғон сўзлар билан этаб келяпмиз.

Умуман олиб қараганимизда бизда ишсизлар йўқ ҳисоби, деди бир гал менга республика чиновникларидан бири. Унинг мулоҳазалари ниҳоятда ҳаяжонли бўлса-да, ўртамизда кечган суҳбатни келтирмай ўтолмайман. «Биринчидан, — деб бошлади у суҳбатни, — бизда меҳнат биржалари йўқ, демак, ишсизларни расман рўйхатга олиш ҳам йўлга қўйилмаган». — «Ортиқча ишчи кучлари-чи?» — деб сўрадим мен. «Бор, — деб жавоб қайтарди у, — фақат бир ярим миллион эмас, сал камроқ. — У атрофга олазарак назар ташлади-да, сўнг яна давом этди. — 700-800 мингдан ошмаса керак, деб ўйлайман». — «Қолганлари-чи?» — деб сўрадим ўйламасдан. «Қолганлари, — деб давом этди чиновник, — уйларида ўтириб, болаларини тарбиялаётган қаҳрамон оналардир. Мен уларни ишсизлар сонига қўшмаган бўлардим».

Нимаям дердик, жуда тўғри гап, мен ҳам худди шундай қилган бўлардим. Аммо, ўзининг ўнта боласини тарбиялаётган аёл боғча тарбиячисиникидан кўра оғирроқ ишни бажаради, оладиган нафақаси эса боласи учта пайтда қандай бўлса, шундайлигича қолаверади. Тўғри, бу пайтда уни давлат «Қаҳрамон Она» нишони ҳамда СССР Олий Советининг Фахрий Ёрлиғи билан тақдирлайди, бироқ ўша аёл ҳеч бўлмаганда бир марта болаларини яхшилаб тўйдириш учун ўз мукофотларини сут, гўшт ва турли мева-чеваларга алмаштиришга тайёр туради. Мен бунга қаттиқ ишонаман. Биз яна, нега энди ўзбек аёллари ўзларини ёқяптилар, деб ўйланиб юрамиз. Бу ҳақда обрўли бир танишимга айтганимда, унга гап таъсир қилмади, шунинг учун қисқагина қилиб: «Ҳадеб туғавермасинлар», деди. Мен азбаройи бирон нарса деб юбормаслик ва гуноҳдан йироқроқ бўлиш учун бурилдим-да, ундан узоқлашдим.

Ҳозир ўзбеклар қаерларда йўқ дейсиз, Сибирда ҳам, Ноқоратупроқда ҳам, Москвада ҳам ишлашяпти. Тўғри-да, улар интернационал бурчларини бажаряптилар, қардошларга ёрдам беряптилар. Аммо бу — узр сўрайман — кўрнинг гунг одамга берган ёрдамига ўхшаб кетади.

Бир чиновникдан, СССР Давлат меҳнат комитети менга қаерда қанча ўзбекистонликлар ишлаётгани тўғрисида аниқ маълумот бера оладими, деб сўрадим. У қўлларини силкиб: «Беролмайди, чунки бу рўйхатларга «махфий» деган муҳр урилган бўлади», деди. Мен бунга ҳайратланмадим, ҳатто бу бир томонлама яхши экан, деб ўйладим. Ахир у шўрликлар ўзларининг «ортиқча куч» эканлигини билиб нимаям қилишарди?

Мен бир нарсага ҳеч тушунмаяпман. Гўё барча келишиб олгандай. Ахир, ўзбек деҳқонининг бор тириклигини қуритаётган юҳо нархи арзон пахта эканлигини ҳамма билади, аммо яна сукут сақлайди. Гапирган тақдирда ҳам ишоралар қилади, маслаҳатлар беради, нари борса, таклиф киритади. «Пахта экишни, — дейишади пастдан ишончсизлик билан, — сал-пал камайтирсакмикан...» — «Йўқ, — дейишади юқоридан кескин, — бизга пахта керак».

Тузоғига лайлак илинган қария ҳақидаги «Уртўқмоқ» деган ўзбек халқ эртаги ёдимга тушиб қолди. Лайлак жуда бой бўлиб, қўйиб юборса чолга мукофотлар беришини айтади. Чол лайлакни бўшатади-да, эртаси кунийёқ мукофот олгани боради ва аввалига сирли қозон сўрайди, уни ўғирлатгач — очилдастурхон. Аммо чол очилдастурхонни ҳам ўғирлатгач, лайлак уртўқмоқ деса дуч келганини савалайдиган сеҳрли тўқмоқни беради.

Ўзбек пахтаси билан ҳам худди шу ҳол содир бўлди. Озига қониқмадик. Ўзимизга тўқмоқ сўраб олмагунимизча барча шартларга рози бўлдик. Энди у бутун республика бўйлаб кўнглини ёзмоқда. Кимники қаттиқроқ урса — у ишсиз, нимагадир сал тегса — чирсиллаб қуриган. Одамлар ундан қочиб, аммо қутулиб кетолмай ҳолдан тоймоқда. У ҳам энди тобора ғазабга минаётганидан, ҳатто ака-укалар бир-бирига кўз олайтириб қарамоқда. Ҳозир халқ ҳам ўзига уртўқмоқ сўраб олганидан хурсанд эмас, аммо энди кеч.

Тўғри, эртаклар яхши хотима билан тугайди: чол уртўқмоқ ёрдамида сеҳрли қозони ва очилдастурхонини қайтариб олади. Аммо бу фақат эртакда. Ҳаётда эса қандай бўлар экан? Токи ўзбек деҳқонининг бошида тўқмоқ осилиб турар экан, у ҳеч қачон бахт нималигини билмайди.

Ўз халқим олдидаги, қорақалпоқлар ва туркманлар олдидаги ва оқ офатнинг азобларига дош бераётган бошқа халқлар олдидаги айбдорлик туйғуси, худди оналар болаларига заҳарли сут бераётганлиги учун мен гуноҳкордай, қадрдон тупроғимдаги аянчли аҳвол учун ҳам мен сабабчидай, юрак-бағримни эзаверади, эзаверади...

«Дружба народов» журналининг шу йилги 1-сонидан қисқартириб олинди.

Равшан ФАЙЗ таржимаси

САБОҚ

РЕСПУБЛИКА ТЕАТРЛАРИНИНГ II ФЕСТИВАЛИ ҲАҚИДА

Фестиваль Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театрининг «Пуч» спектакли билан очилди. Драматург А. Иброҳимовнинг янги асар билан театрга кириб келиши ижобий баҳоланди, бироқ пьеса ва спектакль фестиваль муҳокамаларида жиддий мунозарага сабаб бўлди. Бир-бирига зид икки фикр туғилди. Муҳокамада айрим драматурглар пьесани мақтаб, кўкларга кўтардилар. Улар пьеса долзарб мавзуда ёзилганини, асар замирида чуқур фалсафий фикрлар борлигини исботламоқчи бўлдилар. Театр танқидчилари, айниқса, Москва ва Болтиқбўйидан келган мутахассислар, баъзи ўзбекистонлик режиссёр ва актёрлар юқоридаги фикрларга қўшилмадилар. Чуқур таҳлилдан сўнг асар драматургнинг ҳам, театрнинг ҳам ютуғи эмас, деган фикрга келдилар. Ҳақиқатан, пьеса мавзуи янгилик эмас, газеталарда кўп чоп этилган, ҳаммага маълум бўлган мақола ва фельетон материалларидан иборат эканлиги бир оғиздан қайд этилди. Пьеса воқеалари ва сюжети ривожланмайди. Унда актёр ижроси ва ҳаракати учун етарли материал йўқ. Образлар схематик, бир-бирига ўхшаш. Актёрлар ижросида ички ҳолат мутлақо етишмайди. Натижада театрнинг уста актёрлари ҳам эсда қоларли биронта образ ярата олмаганлар. Спектакль бошланишиданоқ нима билан тугаши томошабинга маълум бўлиб қолади. Пьесани саҳнага қўйган режиссёрни ҳам, актёрларни ҳам қийнаб қўйган. Муҳокамада ҳозирги кунда томошабинни мавзу долзарблиги ва декларативлик билан қондириб бўлмаслиги, ҳозирги томошабин чуқур бадиий асарлар кутаётгани бир оғиздан таъкидлаб ўтилди.

Алишер Навоий номидаги давлат академик Катта театрининг конкурс кўригига тақдим этган К. Хачатуряннинг «Чиполлино» балети (балетмейстер И. Юсупов) ҳам юқори баҳо ололмади. Кордебалетнинг ижрочилиги танқид қилинди. Муҳокамада Катта театрнинг бугунги мавқеи ҳақида ҳам фикр юритилди. Айниқса, кейинги йилларда театр ўзининг миллий қиёфасини йўқотиб бораётгани, репертуарда миллий опералар жуда камайиб кетаётгани, уларга томошабин кирмаётгани, театрдаги ижодий муҳит яхши эмаслиги тўғрисида жуда ачиниб гапирилди. Шуниси ажабланарлики, театр раҳбарлари фестиваль ишига, унинг муҳокамаларига мутлақо қатнашмадилар. Ўз фаолиятлари ҳақида танқидий мулоҳазаларини эшитишни истамадилар.

Каттақўрғон театрининг бош режиссёри Р. Ериев саҳналаштирган «Насриддиннинг бошдан кечирганлари» (М. Азизода) спектакли ҳам танқидчиларнинг эътирозига сабаб бўлди. Театрнинг ёш томошабинлар учун репертуар яратишдаги изланишлари ижобий баҳолангани ҳолда, пьесанинг бадиий жиҳатдан ниҳоятда жўнлиги, актёрлар ижроларининг саёзлиги кўрсатиб ўтилди.

Й. Охунбобоев номидаги Андижон театри ўтган фестивалда қатнашмаган эди. Бу йилги фестивалга театр муносиб спектакль билан келади, деган умид пучга чиқди. «Чорраҳа» спектакли (Абдулла Жаббор асари) фестиваль қатнашчилари ва томошабинларда салбий таассурот қолдирди. Театрда актёрлар ва режиссёр санъати борган сари пасайиб бораётгани яққол кўринди. Муҳокамаларда режиссёр ва актёрлар санъатининг савияси, театрнинг изланишлари бугунги кун талабига жавоб бермаслиги айтилди.

К. Станиславский номидаги Қорақалпоқ музика театри фестивалда А. Ўталиевнинг «Эрназар олакўз» тарихий халқ драмасини намойиш этди. Театрнинг оригинал асар билан қатнашгани мақтовга сазовордир. Спектаклни Қ. Абдурайимов саҳналаштирган. Бироқ бу спектакль ҳам кескин мунозара ва тортишувларга сабаб бўлди. Режиссёр шеър билан эпик формада ёзилган асар хусусиятидан келиб чиқиб, спектаклни саҳналаштиришда қорақалпоқ халқининг миллий анъаналаридан, достончилик услубларидан фойдаланган. Лекин спектакль ниҳоятда диққинафас бўлиб қолган, пьеса ва спектакль воқеалари саҳнада юз бермайди, воқеалар ривожланмайди, баёнчилик тариқасида боради. Натижада образлар ўйинида кучли тўқнашув, ҳаракат сезилмайди. Спектакль қаҳрамонлари Б. Узоқбергенов (Олакўз), С. Аузова (онаси) шеърий монологларни таъсирчан ижро этганлари ҳолда, саҳнада ҳайкалга ўхшаб қолганлар.

●

Фестиваль якунлари айрим театрлар ижодида унча-мунча ижобий изланишлар юз бераётганини ҳам кўрсатди. Бу асосан Муқимий номидаги, Хоразм, Наманган, «Ёш гвардия», «Мулоқот» театр студияси спектаклларида кўзга ташланди.

Хоразм театри фестивалга «Олма пишганда келинг» (Э. Самандаров асари, К. Раҳимов музикаси) деган янги жанрдаги спектакль билан келган. Театр раҳбарлари маҳаллий муаллиф билан ҳамкорликда ўзбек музикали комедия жанрини яратишга қўл урганлар ва уни уддасидан чиққанлар. Г. Раҳимова, А. Бобожонов, Б. Омонов, Ж. Шомуродов, Г. Раҳимов каби актёрларнинг янги жанрдаги ютуқлари алоҳида қайд этиб ўтилди. Қайси бир театрда малакали санъаткор, раҳбар бўлса, ўша ерда ижобий ўсиш юз беради. Шу маънода анча йиллардан буён унумли ижодий изланишлар олиб бораётган театрнинг бош режиссёри И. Ниёзматовнинг хизматлари ижобий баҳоланди.

Фестиваль муҳокамасида Муқимий номидаги театр ижодий фаолиятида силжиш юз бераётгани тилга олинди. «Гул ва Наврўз» спектаклидан сўнг М. Бобоевнинг «Мушкул савдо» (Ҳ. Раҳимов музикаси) спектаклининг саҳналаштирилиши бунга далил бўла олади. Муаллиф театрга янги мавзу ва янги драма услуби билан кириб келган. Асар замонга ва қайта қуриш ғояларига ҳамоҳанглиги билан, маъмурий-буйруқбозлик даври иллатларининг кескин фош қилиниши билан томошабин диққатини тортди. Спектаклни саҳналаштирган Н. Отабоев ижоди ҳақида, айниқса, Норпошшо Ҳасанова яратган Ойхон образи ҳақида яхши сўзлар айтилди. Лекин шуни ҳам айтмоқ керакки, жюри Остон ролини ўйнаган Т. Бекназаров ижросига ошириб баҳо берган. Актёр ўйинида ички ҳаяжон, кечинмалар етишмаслиги, қўшиқлар ширали ижро этилмаётгани ҳисобга олинмаган.

Ўтган йилги фестивалда етакчи ўринни «Темир хотин» асари билан Ш. Бошбеков эгаллаган эди. Бу йилги фестивалда яна бир ёш драматургнинг номи юзага чиқди. Бу фарғоналик Иномжон Турсунов бўлиб, унинг «Бу телба дунё» пьесаси Наманган театри саҳнасида фестиваль кунлари кўрсатилди. Карим Йўлдошев саҳналаштирган бу спектакль томошабин эътиборини тортди. Режиссёр ва актёрлар ижоди муносиб баҳоланди.

Яхши баҳо олган асарлардан бири «Ёш гвардия» театрининг «Паранжи сирлари» спектакли бўлди. Ҳамзанинг классик бўлиб қолган бу асарини ёш режиссёр А. Гамиров янгича талқин этган. Романтик планда саҳналаштирилган спектакль ечими, актёрлар ижросининг етуклиги, яхлит ансамбль вужудга келгани билан ажралиб туради. Спектакль безакларини ишлаган Г. Брим ижоди ҳам муносиб баҳоланди. С. Раметова (Холисхон), Р. Аҳмедова (Мастура), М. Орипов (Умрзоқбой), О. Юнусов (Мирзакарим қора), М. Матжонов (Мамат), М. Тешабоева яратган образлар спектаклнинг ютуғи сифатида қайд этилди.

«Мулоқот» театр студияси кўрсатган «Жононга бордим бир кеча» («Ким тўғри»), «Заҳарли ҳаёт» спектакллари фестивалнинг бош совринини олишга муваффақ бўлди. Бу спектаклларда Ҳамза пьесаларининг янги томонлари очилган. Биринчи спектаклда залда ичак узди кулги садолари кўтарилса, иккинчи спектаклда воқеаларнинг зулмат ва жаҳолат рамзи сифатида ғира-шира қоронғиликда ўтиши фожиавийликни кучайтирган. М. Тўраев (Маҳмудхон), К. Исмоилова (Марям) ўз қаҳрамонларининг муҳаббат, ғам-ғусса, адолатсизликка бўлган эътирозларини, ўлим фожиаларини чуқур ички изтироб билан ифодалашлари томошабинни ҳаяжонга солади.

Бу театрда актёр санъатининг муҳим хусусиятларидан бўлган импровизация, халқ театри усулларидан фойдаланиш жуда кучли. А. Тўраев, Ҳ. Ҳақбердиев, М. Тўрақулов, А. Бобожонов каби актёрлар жуда эркин ўйнайдилар. Ўз образлари учун қизиқ ҳолат, имо-ишора ва кулгили ҳаракатлар, сўз оҳанглари топганлар. Бу ўринда театр раҳбари Абдураҳмон Абдуназаровнинг ташкилотчилик фаолиятини, режиссёрлик талантини табрикламоқ керак.

Спектаклнинг саҳна безаклари ҳам ўта шартли. Унда биронта ошиқча деталь йўқ. Ҳамма нарса спектакль ғоясини очишга кўмаклашади. Театрнинг ёш рассоми А. Сатторовнинг келажагига умид боғласа бўлади.

Ҳали ёш бўлишига қарамай, театр тўла равишда хўжалик ҳисобига ўтган. Молиявий қийинчиликлар орқасида коллектив икки-уч ойлаб иш ҳақи ололмаса ҳам ишни тўхтатмайди. Улар санъатнинг ҳақиқий фидойиларидир. Театр биноси, ишлаб чиқариш цехлари йўқ. Саҳна безакларини ҳам артистларнинг ўзлари ясайдилар. Шундай қийинчиликларга қарамай, коллектив яшашга ҳуқуқли эканлигини кўрсатди. Шуни ҳисобга олиб, Маданият министрлиги уч йил муддат билан театрни давлат ҳисобига ўтказиш, дотация билан таъминлаш масаласини кўриб чиқиш фикрида. Область ташкилотлари ҳам театрга бино ваъда қилиб турибдилар. Бу ишлар амалга ошса, коллектив учун энг яхши мукофот бўларди.

Хўш, умуман олганда, фестиваль бизга нима берди? Ундан қандай хулосалар чиқаришимиз керак?

Фестиваль якунлари театрларнинг ижодий ҳаёти оғир қийинчиликларни бошидан кечираётганини, спектаклларнинг ғоявий-бадиий савияси пасайиб бораётганини, кўпчилик коллективлар ижодий фаолиятида турғунлик, танглик борган сари чуқурлашаётганини, саҳна ходимлари ўртасида ижодий изланиш ва фаоллик сусайиб, хотиржамлик, ҳафсаласизлик ҳукм сураётганини, ижобий юксалиш жуда кам юз бераётганини, театр санъатининг томошабин олдида обрўйи пасайиб бораётганини, қайта қуриш аста-секинлик билан амалга ошаётганини яққол кўрсатди.

Театрларимизнинг бу қадар оғир аҳволга тушиб қолишларининг сабаблари кўп. Маълумки, кейинги йилларда жумҳуриятимизда юз берган оғир аҳвол ва иқтисодий танглик орқасида ҳукуматимизнинг театр санъатига эътибори сусайиб кетди. Давлатдан бериладиган моддий ёрдамнинг ниҳоятда озлиги, томошабиндан тушадиган киримнинг камайиб кетиши театрларни қашшоқлантириб, молиявий танглика олиб келди.

Актёрларнинг ижтимоий аҳволлари ҳам яхши эмас. Партия ва совет ташкилотлари ходимларининг маошлари 40 фоизга кўтарилгани ҳолда (бу адолатсизлик деб қаралмоқда) одамларга нур ва эстетик маданият ташувчи актёрларимизнинг ойликлари неча йиллардан буён 80—100 сўмдан ошмайди. Бу, айниқса, маҳаллий театрларга алоқадор. Бунинг устига театрларнинг молиявий қийинчиликлари туфайли шу маошни ҳам ўз вақтида ололмайдилар. Ахир, бундай шароитда санъаткорлар қандай ижод қиладилар? Шубҳасиз, бу қийинчиликлар театрларнинг ижодий фаолиятига таъсир қилмай қолмади. Спектаклларнинг сифати тушиб кетди. Бунинг устига яхши пьесаларнинг камлиги, маҳаллий театрларда саҳна безаклари учун сарфланадиган маблағнинг етарли эмаслиги (у 200-300 сўмдан ошмайди, бошқа республикаларга нисбатан 8—10 баробар кам) томошабиннинг кескин камайиб кетишига олиб келди.

Хуллас, театрлар ҳукуматимизнинг моддий ва маънавий ёрдамига жуда муҳтожлар. Наҳотки, область бюджетларида театрларнинг рисоладагидай ижод қилишлари учун 200-300 минг сўм маблағ топилмаса? Маълумки, илгари Москванинг рухсатисиз театрларга бир танга ҳам берилмасди. Эндиликда театрларга бериладиган дотация миқдорини аниқлаш ва театрларнинг эҳтиёжини қондириш ҳуқуқи жумҳурият ҳукумати, маҳаллий Советларнинг ўзларига ҳавола қилинган. Бошқа соҳаларга нисбатан, саҳна ходимларини уй-жой билан таъминлаш ҳам энг паст даражада туради. Кўпчилик актёр ва режиссёрлар ҳамон умумий ётоқхоналарда истиқомат қилмоқдалар. Театр арбоблари союзи бу масалаларни бир неча бор жиддий равишда кўтарди. Бироқ санъаткорларнинг бу арзи-ҳоллари эътиборсиз қолиб келмоқда.

Анжуманда яна бир қанча муаммолар муҳокама қилинди. Шулардан бири СССР Маданият министрлиги қарори билан театрларга 1990 йилдан бошлаб бериладиган мустақиллик масаласидир. Эндиликда уларнинг молия планлари, кўрсаткичлари юқоридан белгиланмайди. Уни театрларнинг ўзи мустақил ҳал қилади. Хўш, бунга ўзбек театрлари тайёрми? Агар театр бошида ихтисосли бадиий раҳбарлар турган бўлса, бу тадбирлар ижобий роль ўйнаши мумкин. Раҳбарликда ўшандай шахслар бўлмаса-чи? У вақтда бу тадбирлар кутилмаган кўнгилсизликларга олиб келиш хавфи ҳам йўқ эмас. Ҳозирги кунда театрлар мустақил яшаш йўлларини излаяпти ва бу йўлда айрим нуқсонларга ҳам йўл қўймоқдалар. Аксарият театрларнинг репертуарида жиддий асарлар ўрнини пул топадиган комедиялар ва енгил-елпи асарлар эгаллаётгани сезилмоқда. Бундай ҳол театрларнинг тарбиявий томонига путур етказиши ҳам мумкин. Шунинг учун Маданият министрлиги ва уюшмада қайси театрларга мустақиллик бериш, қайсиларига бермаслик масалаларини кўриб чиқиш керак, деган фикрлар туғилди. Фестивалда қайд қилиб ўтилган масалалардан яна бири жумҳурият театрларининг жанрларини ва уларнинг областлараро жойланишини ислоҳ қилиш масаласидир. Ўтган йили Театр арбоблари союзи бу масалани муҳокама қилиб аниқ планини тасдиқлади. Афсуски, бу план қоғозда қолиб кетди. Бунга Самарқанд опера ва балет театри билан Ҳамид Олимжон номидаги область театри атрофида узоқ давом этган тортишувлар ёки Каттақўрғон театрини болалар театрига айлантириш ҳанузгача чўзилиб келаётгани мисол бўла олади.

Келажакда фестивалларни қаерда, қачон, қайси услубда ўтказиш тўғрисида бир фикрга келишиб олинди. Фестивални ҳар икки йилда бир бор — май ойида ўтказиш, унга қатнашувчи театрларнинг сонини кескин кўпайтириш, айрим фестивалларни область марказларида ўтказиш масалаларида ҳам маслаҳатлашиб олинди.

Хуллас, фестиваль якунларидан санъаткорларимиз тегишли хулоса чиқариб олишларига, келажак анжуманларда фаолроқ қатнашишларига ва юқори савиядаги спектакллар билан томошабинни хушнуд этишларига ишонамиз.

Мамажон РАҲМОНОВ,
Ўзбекистон ССР Театр арбоблари уюшмаси секретари, профессор

ҲАМКОРЛИК ИЛДИЗИ

Бундан икки йил муқаддам, газетамиз саҳифаларида халқ чолғу оркестрлари анъанавий йўлдан боришлари керакми ёки академик ижро йўлиданми, деган мавзуда мунозара бошланган эди. Баҳсда республикамизнинг таниқли музикашунослари, созандалар ва олий ўқув юртларининг ўқитувчилари фаол иштирок этдилар. Лекин бўлиб ўтган мунозарада бир тўхтамга келинмади. Шу муносабат билан қайта қуриш ва ошкоралик талабларидан келиб чиқиб, мунозарани давом эттиришни лозим топдик.

Қуйида мунозаранинг бошловчи мақоласини эътиборингизга ҳавола этамиз. Ўйлаймизки, унда мутахассислар билан бирга мусиқа ихлосмандлари ҳам актив қатнашадилар.

●

Кейинги 50 йил ичида ўзбек чолғуларида ёзувли, яъни нота асосида ижро этиш маҳорати кескин ўсди. Бироқ, халқ чолғу асбоблари ижрочилари ва педагог мутахассислар тайёрлаш, оркестр ва репертуар планларини тузиш муаммоси узоқ йиллардан буён қизғин баҳс ва мунозараларга сабаб бўлмоқда.

Вақтли матбуотдаги кўпгина чиқишларда, жумладан, мазкур газетада ўтган йили эълон қилинган О. Иброҳимовнинг «Оркестр ва ижро муаммолари», Ж. Расултоевнинг «Соқов созлар», О. Матёқубовнинг «Муҳаббат куй эрур», О. Матёқубов ва А. Ҳамидовнинг «Созлар созлигича қолсин», Азиз Саиднинг «Миллий мусиқамиз илдизлари» ва бошқа мақолаларида оркестр шаънига, халқ куйларини маромига етказиб ижро этиша олмайди, деган айблар қўйилмоқда, яна, музика ўқув юртларида Европа мусиқаси асосида таълим бериш миллий мусиқага зиён етказмоқда каби фикрлар кўпайиб кетди.

Ўзбек халқ чолғу асбоблари оркестри ташкилотчиларини мазкур оркестрни тузиш вақтида халқ чолғу асбобларининг ўзига хос табиатини инобатга олмаганликда ва шу боис на анъанавий, на Европа музика маданиятига жавоб берадиган коллектив тузилганликда айблашмоқда. Тошкент Давлат консерваторияси халқ чолғу асбоблари ижрочилари кафедраси шаънига халқ куйларини анъанавий усулда ижро эта билмайдиган мутахассислар тайёрлашмоқда, деб таъна қилинаётир. Музика асбобларини такомиллаштириш бўйича ишлаётган тажриба лабораторияси фаолиятини тубдан қайта кўриб чиқиб, уни фақат анъанавий мусиқа асбоблари тайёрлашга йўналтириш лозим деган таклифлар ҳам илгари сурилмоқда.

Ўзбек халқ чолғу асбобларида ижрочилик услуби энг баҳсли масала бўлиб, у кескин мунозаралар қўзғамоқда.

Барчага аёнки, Шарқ халқларининг анъанавий оғзаки музика санъати ўтган юз йилликлар мобайнида такомил топди. Ўзбек мусиқаси, бошқа Шарқ халқлари мусиқаси сингари оғзаки тарзда авлоддан авлодга ўтиб, бизнинг кунларимизгача етиб келди. Ўзбек халқининг ўзига хос анъанавий мусиқавий ижодкорлигини, Совет Ўзбекистони музика маданиятида тутган муҳим ўрнини таъкидлаган ҳолда, у ягона унсур эмаслигини ҳам айтиб ўтмоқчимиз.

Улуғ Октябрь социалистик инқилобидан кейин Европа мамлакатларининг санъати таъсирида миллий республикаларда профессионал ёзувли ва кўп овозли санъат ривожлана бошлади. Бу жараён тарихий-маданий ривожланиш жиҳатдан қонунийдир.

Республикамизда янги музика ижодкорлигининг (композитор)ликнинг пайдо бўлиши, ўзбек халқ чолғу асбобларида ижро этишнинг янги принцип ва услубига анъанавий оғзаки усулдан кескин фарқ қилувчи, академик ёзувли усулни олиб кирди.

Академик ёзувли профессионал музика жанрларининг халқ чолғу асбобларига янги вазифалар юклаши муносабати билан бир қанча муаммо кўндаланг бўлди. Бу вазифалар сирасига нотали санъат системасида ижро йўлларини биладиган профессионал мутахассисларни тайёрлаш, халқ чолғу асбоблари таълимини янги илмий-методик йўлга кўчириш, фақат миллий эмас, балки бошқа халқларнинг музика асарларини ижро этувчи оркестр тузиш ва халқ чолғу асбобларини 12 оралиқ текис оҳангга мўлжаллаб такомиллаштириш кабилар киради. Буларнинг барчаси аввал бизда бўлмаган янгича мусиқа тафаккурининг пайдо бўлишига замин ҳозирлади.

Хўш, анъанавий ижро услуби моҳиятининг академик ёзувли ижро усулидан фарқи нимада?

Оғзаки анъанага эга бўлган ўзбек халқ музикаси асосини диатоник товуш қатори ташкил қилса, академик ёзувли музика асосида эса 12 оралиқ текис пардали оҳанг ётади. Анъанавий ижрочилик асосан импровизациядан — яъни интонацион (нола, қочирим), ритмик, динамик ва бошқа усуллардан иборат бўлса, академик ижро аниқ нота ёзувларига асосланади. Бундан ташқари, анъанавий ижрочилик устоздан шогирдга ўтиш орқали ривожланса, академик ёзувли ижро музика ўқув юртларида махсус билим олишни тақозо этади. Анъанавий коллективда ижро созандаларнинг сонидан қатъий назар асосан монодия — яъни бир товушли бўлса, академик коллективларда эса партитурада аниқ белгиланган ҳолда, кўп овозда ижро этилади. Анъанавий коллективлар таркиби доимо ўзгариб туради, шу боис асосан кўпинча юқори ва ўрта регистрдаги товушлар садоланади, академик таркиб эса барча садолантириш регистрлари ва товушларини ўз ичига қамраб олади.

Ҳозирги замон Ўзбекистон музика маданиятининг ривожланиши оғзаки ва ёзма музика анъаналари ва ижрочилигида икки хил мусиқа тафаккурини шакллантирди. «Икки тип», «икки метод», «икки система» маданиятини асбоб эмас, ижрочи белгилайди. У қайси бир мусиқа асбобини чалмасин, айнан ижрочи бадиий тафаккур системаларидан бирини белгилаб олади. Бу икки турдан бирини ҳар томонлама мутлақлаштириш, охир-оқибат маданиятларнинг камбағаллашувига олиб келади. Бошқа томондан эса мутлақо «қони қўшилмайдиган» бир-бирига қарама-қарши қутблар системаси бўлган ижрони ёки ижрочилар коллективини бирлаштиришга ҳаракат қилиш асарнинг бадиий концепциясини бузади.

50—60-йилларда эса шундай уринишлар бўлган эди. Ўшанда Ўзбек Давлат филармониясида ва санъат ўқув юртларида услуби икки хил бўлган оркестрларни бирлаштиришга ҳаракат қилинди. Бу ҳеч қандай ижобий самара бермади. Охир-оқибат илк даврда нима кўзда тутилган бўлса, шунга қайтишга мажбур бўлинди. Халқ чолғу асбобларидаги ёзувли ва оғзаки «икки система»даги қарама-қаршиликни бартараф этишда мавжуд маданиятларнинг «тинч ҳамкорлигига» таяниш лозим, — деб таъкидлаган эди мусиқашунос Э. Алексеев.

Анъанавий мусиқа ва халқ чолғу асбобларида ижрочилик санъати асрлар давомида шаклланган усулда камол топмоғи керак. Халқ ичидан чиққан, ҳеч қандай махсус маълумоти бўлмаган истеъдодлар худди шу йўл билан анъанавий юксак оғзаки мусиқа ижрочилиги маданиятини бизгача етказишди.

Халқ чолғу асбобларида академик ёзувли ижро эса махсус музика ўқув юртларида махсус таълим орқали ривожланмоғи мақсадга мувофиқдир.

Ўзбек музикаси муаллақ бўшлиқ шароитида эмас, Европа музика маданиятининг энг яхши ютуқлари ҳисобига тўлиб, ривожланиб бормоқда. Фақат бошқа маданиятлардангина олиб қолмай, ўзи ҳам эришган ютуқларини бошқалар билан баҳам кўрмоқда.

Бу — ҳаёт қонуни, уни бекор қилишга ҳеч кимнинг кучи етмайди. Албатта, танқидчилар Ўзбекистон халқлари маданиятидаги илғор ўзгаришларни ҳар ҳолда тан олишади. Лекин уларнинг айримлари ўз мақолаларида такомиллашган асбоблардаги ижро усулини ўқувчига бузиб талқин этишади ва анъанавий музика асбоблари ва чалиш усулларини сақлаб қолиш даъвоси билан чиқишади. Республикамизнинг барча жойларида ижрочилар анъанавий музикани такомиллашган мусиқа асбобларида ижро этишмоқда. Бунинг ҳеч ёмон томони йўқ, деб ўйлаймиз.

Асрлар давомида шаклланган ва такомил топган анъанавий мусиқа ва ижрочилик маданияти ўзбек халқининг барча ижтимоий группалари учун тушунарлидир. Шундай экан, халқ тафаккури учун янгилик бўлган композитор ижодини ва янги ижро усулларини маълум бир тайёргарликсиз тушуниш албатта қийин кечади.

Композитор ва малакали ижрочиларни тарбиялаш бугунги кун олдимизга қўйган муҳим масала ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан халқ чолғу асбоблари фақат анъанавий музика соҳасида эмас, балки ёзувли, кўповозли санъат учун ҳам, қолаверса, Ўзбекистон музика маданиятининг бутун таркибини ривожлантиришда ҳам муҳим роль ўйнаши мумкин. Шу боис янги композиторлик ва ижрочилик санъати режали асосдаги тарғиботни талаб қилади.

Ижрочиликнинг анъанавий ва нотали ёзувли академик — икки типи турли тарихий даврларда юзага келиб, алоҳида вазифаларни бажараётган бўлса-да, лекин уларнинг фаолияти ягона миллий маданиятимиз ривожига қаратилган. Шунинг учун ҳам уларни бир-бири билан таққослаш, қарама-қарши қўйиш ёки бировини сиқиб чиқариш мутлақо ярамайди. Улар тенг ва ёнма-ён, бир-бирини тўлдириб яшамоғи лозим.

А. ЛЕВИЕВ,
М. Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси профессори вазифасини бажарувчи

Р. ХУЖАЕВ,
М. Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси доценти

ФОТОМУХБИРИМИЗ АРХИВИДАН

СССР халқ артисти Мукаррам Турғунбоева доирачилар даврасида. 1960-йиллар.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

ОРИЯТИМИЗ ҚАЙГА ЙЎҚОЛДИ?

Шу кунларда пойтахт томошагоҳларида «Кунларнинг бирида Америкада» деган фильм катта шов-шув билан намойиш этилмоқда. Одамлар унга гурас-гурас бўлиб кирмоқдалар. Улар орасида студент-ёшлардан тортиб мактаб ўқувчиларигача бор.

Хўш, минг-минглаб томошабинларни ўзига оҳанрабодай тортган бу фильмнинг қандай бадиий мўъжизаси бор? Бу қадар «ноёб санъат дурдонаси»га айланган фильмнинг бор «мўъжизаси» унинг бошдан-оёқ беҳаё қилиқлар асосига қурилганлигидир.

Фильмни кўриб сўлжайиб чиқиб келаётган одамларга қараб ҳам ёқа ушлайсиз, ҳам тавба дейсиз. Йўқ, бугун уларни улуғ Шекспирнинг «Отелло»си, Толстойнинг «Уруш ва тинчлик», Қодирийнинг «Ўтган кунлар»и бу қадар ўзига тортмаса керак. Уларга нима бўлди. Бизнинг томошабинимиз қачон, қай шароитда, қандай ижтимоий муҳитда ўзгариб қолди? Қачон у ўзини бундай «бачки маданият» қучоғига урадиган бўлди? Айнан, мана шундай беҳаё фильмлар бизнинг экранларимизда ҳам ошкора намойиш этила бошлаганидан бери.

Шахсан, мен Санъат саройида «катта муваффақият билан» намойиш этилаётган бу фильмни кўриб ўзимни жуда ноқулай ҳис этдим. Айтайлик, бирор одам бу кинотеатрга билиб-билмай болачақаси ёки хотини билан кириб қолган бўлса, у қандай аҳволга тушади. Уятдан бошини кўтаролмай қолади-ку! Ахир, Шарқ маданияти руҳида камол топган одамларни ҳақоратлаш эмасми бу! Турмушимизда жиноятчилик, қароқчилик, фоҳишабозлик, гиёҳвандлик, қотиллик сўнгги йилларда ёмғирдан сўнг чиққан қўзиқориндай кўпайиб бораётганига мана шундай фильмлар ҳам сабабчи эмасмикан. Ҳозирги фильмларнинг аксариятида нуқул мафия ютиб чиқади. Биз бир томондан жиноятчилик ўсиб бораётганидан ташвишга тушиб, иккинчи томондан унинг тегирмонига сув қуймаяпмизми?

Тўғри, бундай фильмлар давлатга жарақ-жарақ пул келтиради, хазинани бойитади. Лекин ҳамма нарсани пул билан ўлчаб бўлмайди-ку! Бугун ёш авлодни йўлдан урувчи бундай «асар»лар давлат хазинасига пул олиб келганига хурсанд бўлиб уни қўяверсак, эртага у тузатиб бўлмас даражада бошқа бир жойдан чиқиб кетмайдими? Тўғри, бугун мамлакатимиз иқтисодий ночор аҳволда. Унга кўплаб пул керак, лекин мамлакатнинг мана шундай ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий жиҳатдан кризис ёқасига келиб қолганига халқнинг маънавий савиясини юксалтириш, ахлоқий тарбияга ҳавойи хаёллар билан ёндашганимиз ҳам сабаб эмасми? Ахир санъат, деб ҳамма нарсани ёппасига халққа ҳавола этаверсак, маънавий тутуруқсизлик қилаверсак оқибати нима бўлади? Бу йўл қайга олиб боради?

Чет эл фильмлари у ёқда турсин, ҳатто ўзимизнинг «Ўзбекфильм» ҳам асосан халқимизнинг миллий маданияти учун хизмат қилиши лозимлигини унутиб ўшандай беахлоқ, бепарда воқеаларни атайин фильмларга олиб кирмоқда. Элёр Эшмуҳамедовнинг кейинги картинасини эслаш кифоя. Мен барча фильмлар бундай саҳналардан мутлақо мосуво бўлсин, демоқчи эмасман. Улар ҳам бўлсин, лекин оммавий видеобарларга чиқарилмасин. Бутун омманинг маънавий эҳтиёжи билан бир ҳовуч томошагўйнинг эҳтиёжини баробар қилиб қўймаслик керак. Эшитишимча, ҳатто ўша беҳаё фильмлар ишлаб чиқариладиган чет элларда ҳам бундай картиналар оммавий экранда қўйилмас экан. Улар махсус жойларда, махсус телеканалларда, киммат нархдаги махсус клубларда ёшу қарининг кўзидан ниҳон ҳолда қўйиларкан.

Биз ҳар қалай ўзбекмиз, фикр тарзимиз ҳам, дид-фаросатимиз ҳам ўз халқимизга мос бўлиши керак. Кўрпангга қараб оёқ узат деганларидек, халқимизнинг маънавий анъаналаридан, ибою ҳаёсидан юз ўгиришнинг ўзи ғирт маданиятсизлик!

Қодирийнинг «Ўтган кунлар»и, «Меҳробдан чаён»ни руҳида, шундай беназир асарлардаги муҳаббат қиссалари руҳида камол топган ёш авлод онгига, улар балоғат ёшига етмасданоқ америкача ҳаёт тарзини, Ғарб маданиятининг энг шаллақи намуналарини сингдираверсак улардан эртага нима кутамиз?! Бутун бир авлодни, халқни маънавий инқирозга етакловчи бундай фильмларни бизнинг миллий маданият тарғиботчиси бўлиши лозим бўлган оммавий экранларга чиқарилмаслиги керак!

Илгари биз Ғарб киноларидаги яланғоч саҳналарни кўриб, минг ташвишга тушганимиз билан бундай намойишларни тўхтата олмаган эдик. Энди яланғоч саҳналар у ёқда турсин (ҳайҳот, улар ҳам ҳозиргилари олдида пардали бўлиб қолди) инсоний қовушишнинг ҳайвонона усулини ҳам тарғиб қила бошладик.

Тилимизнинг ўзга тиллар таъсирида йўқолиб кетаётганидан ташвишга тушдик.

Куюнчак газетхонлардан хатлар

Унинг олдини олиш учун бутун халқ бир бўлиб, бир ёқадан бош чиқариб, гарчи ўзини дўст кўрсатиб юрганлар бунга қаттиқ қаршилик қилган бўлса-да, ҳар қалай, уни қонун билан кафолатлаб қўйдик. Миллий ҳаёю ибомиз тақдири ҳам тил масаласидан асло кам эмас! У ҳам миллий ғуруримиз, миллий ориятимизнинг ажралмас бўлагидир. Эс борида ҳушимизни йиғайлик!

Мен, «Кичкина Вера», «Кунларнинг бирида Америкада» сингари беҳаё фильмлар намойиши тўғрисида жумҳурият Маданият министрлиги, ҳатто Нозирлар кенгаши ўз фикрини билдириши зарур, деб биламан.

Абдусаттор ИСМОИЛОВ
Тошкент

ҚАЧОНГАЧА АЛДАНАМИЗ?

Жумҳуриятимизда қайта қуриш ўз таъсирини кўрсатаётгани сезилмоқда: халқимизга, қолаверса, ёш авлодга эътибор кучайди. Буни «Қизиқчи-89» ҳамда «Камолот-89» конкурсларининг ўтказилишидан ҳам билиш мумкин. Халқ қалбига қулоқ солинаётганидан ҳамма хурсанд.

Бироқ баъзан хурсандчилик ҳам татимай қолар экан. Нега дейсизми? Бунинг учун биргина январь ойининг охирги кунлари В. И. Ленин номидаги Халқлар дўстлиги саройида ўтказилган «Камолот-89» конкурси совриндорларининг концерти пайтида содир бўлган нохуш воқеани эслашнинг ўзи кифоя.

Бир ҳафта олдин «Тошкент оқшоми» газетасида ўн бир нафар хонанданинг номлари битилган эълон берилганди. Минг афсуслар бўлсинким, бу эълон ўз кучини йўқотиб, Ғиёс Бойтоев концертига айланиб кетди. Биз бу хонандани камситмоқчи эмасмиз. Чунки халқимизда «Ўнта бўлса, ўрни бошқа» деган нақл бор. Бироқ, Охунжон Мадалиев, Муҳаммадкарим Соипов, Муҳриддин Холиқов, Замира Номозова каби конкурс совриндорларидан биронтаси ҳам ўша куни соат ўн тўққизу ўттиздаги концертга қатнашмади. Рўйхатдагилардан фақат Эркин Раҳимов ва Эркин Қайтаров саҳнага чиқди. Ўйлаймизки, режиссёр Бахтиёр Сайфуллаев бунинг сабабини тушунтириб беради.

Редакцияга йўллаган бу норозилик хатимиз билан бир йўла Ўзбекистон ССР Маданият министрлигига ҳам мурожаат қиламиз. Халқимиз яна қанча алданар экан?

Д. ҚОСИМОВ, Р. ЖУРАЕВ, С. РУЗИЕВ, А. ҲАСАНОВ ва бошқалар

ФИРЪАВНЛАР ЎТГАН ДИЁРДА

ЎЗБЕКИСТОН ССР Дўстлик ва маданий алоқалар жамиятининг бир гуруҳ аъзолари Миср Араб Республикасида ўтказилган Ўзбекистон кунларида қатнашди. Бу тадбирларда республика давлат филармониясининг «Шодлик» ашула ва рақс ансамблининг санъаткорлари ҳам иштирок этдилар. Ўн кун давомида бу ажойиб ўлканинг Қоҳира, Александрия, Порт Саид, Асвон каби шаҳарларида бўлдик, Мисрнинг қадимий ва бой тарихи, бугунги турмуши билан яқиндан танишдик. Миср жамиятининг турли табақадаги кишилари билан дўстона суҳбатлар, учрашувлар ўтказдик.

Миср билан Ўрта Осиё халқлари ўртасидаги муносабатлар турли шаклларда қадим-қадимларда мавжуд бўлган. Ёзма манбаларда келтирилган маълумотлар ҳам ушбу фикримизни тасдиқлайди.

Форс-тожик адабиётининг классикларидан бири, машҳур шоир ва олим Носир Хисрав (1004—1088) саёҳат бобида ҳам катта шуҳрат қозонган эди. У сайёҳ сифатида XI асрнинг ўрталарида Шарқнинг кўпгина мамлакатлари қатори Мисрни ҳам зиёрат қилган, маҳаллий аҳоли ҳаёти ва турмуши билан чуқур танишган. У саёҳат вақтида олган таассуротларини ўзининг машҳур «Сафарнома» номли асарида батафсил баён қилади.

XV асрда яшаган таниқли араб тарихчиси Ибн Арабшоҳ (1388—1450) ўзининг «Ажоиб ал-мақдур фи ахбори Таймур» («Темур ҳақидаги хабарларда тақдир ажойиботлари») номли машҳур асарида Темурнинг етти йиллик юришида қозонган зафарларига ва унинг набиралари (улар ичида 10 яшар Улуғбек ҳам бор эди) никоҳ тўйига бағишлаб 1402 йилнинг кузида Самарқанд яқинидаги Конигилда ўтказилган шоду хуррамлик тантаналарида кўпгина хорижий мамлакатлардан, жумладан, Миср султони Носир Фаражнинг ҳам элчилари қатнашиб, Темурга хил-ма-хил совғалар инъом қилганлигини ҳикоя қилади.

Бу кўҳна маданиятга бой мамлакат, айтиш мумкинки, бутун Шарқ мамлакатлари ҳаёти ва ривожига катта таъсир кўрсатган. Қадимий антик олимлар Геродот, Платон ва Аристотель юнонликлар илм уннужум (астрономия), риёзиёт ва табобат соҳасидаги билимларини қадимги мисрликлардан олганликларини қайта-қайта такрорлаганлар...

Миср пойтахти Қоҳира нафақат Яқин ва Ўрта Шарқда, балки, ҳеч бир муболағасиз айтиш мумкинки, ҳозирги кунда ҳам дунёнинг энг азим шаҳарларидан бири ҳисобланади. Қоҳирада 15 миллионга яқин аҳоли яшайди. Чет эл сайёҳлари ва меҳмонлар учун тузилган саёҳат хариталарда Қоҳиранинг рамзи сифатида масжиднинг сурати солинган. Тарихи минг йилдан ошган (шаҳарга расман 969 йилда асос солинган) Қоҳирада бир неча юзлаб масжид ва минглаб ибодатхоналар қурилган. Баъзи маълумотларга кўра ҳозирги вақтда Қоҳирада беш юзга яқин масжид фаолият кўрсатаркан. Маҳаллий одатга кўра янги қуриладиган даҳа ёки маҳаллада энг аввал масжид қурилиб, сўнг бошқа иморатлар бошланар экан. Тонг саҳардан бошлаб кунига беш маротаба «Оллоҳу акбар» дея бошланадиган азон, бирданига бир неча юз масжид ва ибодатхоналар миноралардан баралла янграйди...

Қоҳира бўйлаб томошамизни Миллий музейни зиёрат қилишдан бошладик, чунки Мисрга қадам ранжида қилган ҳар бир хорижий киши учун бу музей ўзига хос бир Макка ҳисобланаркан. Музей олдидаги майдон ва музейнинг заллари гавжум бозорни эслатади. Дунёнинг турли-туман тилларида сўзлашаётган сайёҳларнинг музей залларида бетартиб юриши гўё қалин ўрмонга кириб, адашиб қолган ўқувчилар ҳолатига ўхшайди. Миллий музей экспонатлари сон жиҳатидан дунёнинг кўпгина машҳур музейларидан ҳам олдинда туради. Музей биноси икки қаватдан иборат бўлиб, юздан ошиқ залга бўлинган. Уларда ҳаммаси бўлиб ўттиз мингга яқин экспонатлар қўйилган. Улардан аксар қисми қадимги Миср фиръавнларининг ҳаёти ва фаолиятига тааллуқли бўлиб, кўпчилиги гранитдан, оҳактошдан, теоритдан ишланган. Бу мўмиёланган ҳайкаллар орасида Тутмос I ва III, Рамзес II ва бошқа қадимий фиръавнларнинг ҳайкаллари, улар даврида ишлатилган қурол-яроғлар, кийим-кечаклар ва турли-туман безаклар мавжуд. Уларнинг аксар қисми асл нусхаларида жуда яхши сақланган. Масалан, дунёга донғи кетган машҳур фиръавн Малика Хетшепсут ҳайкали. У ҳақда турли ривоятлар тарқалган. Қадимги Миср одатига кўра аёл кишининг фиръавн бўлиши мумкин бўлмаганлигидан бу хоним эркакча кийиниб, ҳатто соқол ҳам қўйиб юрган экан. Фиръавнлар ҳаётидан бизга қизиқ-қизиқ ҳикояларни сўзлаб берган йўлбошловчининг гапига қараганда барча қадимги фиръавнлар каби Хетшепсут ҳам ўзига сарой қурдирган бўлиб, бу сарой Мисрдаги «Подшоҳлар водийси»дан топилган.

Иккинчи қаватда жойлашган кўргазмалар ичида 19 йил умр кечирган ёш фиръавн Тутанхамон ҳаёти ва турмуши билан боғлиқ ашёлар, унинг мақбарасидаги ажиб нарсалар диққатимизни ўзига тортди. 1922 йили «Подшоҳлар водийси»дан топилган бу кўргазмалар XX асрнинг ҳақиқий сенсацияси бўлиб, кўп шов-шувга сабаб бўлган эди. Фиръавн Тутанхамоннинг олтиндан ишланган тобутлари, Тутанхамон ва унинг ёшгина қайлиғи — Эхнатхон ва Нефертитининг қизлари — Анхесапатон тасвирланган машҳур курси ўз нафислиги билан ажралиб турибди...

●

МИСРГА КЕЛГАН ҳар бир киши биринчи навбатда бутун оламга машҳур қадимий Миср эҳромлари (пирамидалар)ни зиёрат қилишга шошилади. Мана шу анъанага амал қилиб, бизлар ҳам Қоҳирадан 25 км чамасидаги Гизага — Миср эҳромлари жойлашган районга йўл олдик. Ҳаммаси бўлиб Мисрда 80га яқин эҳром бор. Гизадаги тўққиз эҳромдан асосан учтаси жуда машҳурдир — Хеопс, Хефрен ва Микерин. Буларнинг ичида энг каттаси Хеопс ҳарами бўлиб, унинг баландлиги даставвал 147 метр бўлган, лекин замонлар ўтиши билан зилзилалар натижасида чўкиб, ҳарамнинг баландлиги ҳозир 137 метр бўлиб қолган.

САФАРНОМА

Бу улкан қурилишга ҳар қайсиси 2,5 тоннадан ва ундан ҳам ортиқроқ оғирликдаги тўртбурчак шаклида текис кесилган яхлит харсанг тошлардан уч миллион икки юз мингдан ортиқроғи ишлатилган. Ҳеч бир техника ёрдамисиз фақат ўз ақл-идроклари ва билак кучлари ёрдамида шундай баҳайбат ҳарамни қурганлар. Иккинчи томондан бундан тўрт ярим минг йил бурун ҳокимлик қилган, қадимги Миср тарихида энг шафқатсиз ва золим фиръавнлардан бири ҳисобланган Хуфу учун қурилган бу улкан мақбаранинг қурилиши жараёнида неча минг киши ҳалок бўлганлигини эшитиб, шону шуҳрат йўлида ҳеч нарсадан қайтмаган қадимги Миср подшоҳларининг дарғазаб қиёфаси ҳам кўз ўнгимизда бирма-бир намоён бўлди. Хеопс ҳарамидан ярим километр чамасида дунёга машҳур Сфинкс қад кўтарган. Бу улкан ҳайкалга Сфинкс номини юнон олими Геродот берган. Араблар уни ҳозиргача Абу-л-Ҳавл («Даҳшат отаси») деб атайдилар. Мана беш минг йилдирки, бу абадият соқчисининг жиддий нигоҳи шарққа термилган. Дунёга машҳур бу Сфинкснинг бурни учиб кетган. Бу ҳол Сфинксни нишон қилиб тўплардан ўқ отган Наполеон Бонапарт бошчилигидаги француз колонизаторлари «машқи»нинг натижасидир. Сфинкс даставвал қадимги моҳир сангтарошлар томонидан яхлит харсанг тошдан дам олиб ётган шер танасига одам калласи шакли берилган ҳолда ясалган. Унинг баландлиги 20 метр, узунлиги олдинги панжасидан то думигача 80 метр, панжаларининг эни 4 метр, қулоғининг узунлиги 1,5 метр ва ҳоказо.

●

АЛЕКСАНДРИЯ арабча ал-Искандария деб аталиб, шаҳар пойдеворига Александр Македонли томонидан эрамиздан олдинги 332 йили асос солинган. Шаҳар Ўрта Ер денгизи бўйлаб 35 км чўзилган. У кўпроқ ғарб шаҳарларига ўхшаб кетади. Александрия Мисрнинг асосий порт шаҳри бўлиб, иқтисодий ва маданий марказ сифатида Қоҳирадан кейин иккинчи ўринда туради. Александрияда бўлган вақтимизда шаҳарнинг машҳур боғи — Мунтазаҳни бориб томоша қилдик. Бу боғнинг ичида дунёнинг ҳар хил бурчакларида ўстириладиган минглаб турдаги дарахт ва гулларни учратасиз. Боғнинг марказида Мисрнинг охирги қироли Фаруқнинг ёзги қасри мавжуд. Бу қаср талантли Миср халқининг санъатидан бир белгидир. 3 қаватли қаср 300 хонадан иборат. Бутун хоналар мармардан ишланиб, олтин нақшлар, биллурлар, қимматбаҳо ёғочлар, қандиллар билан безатилган. Катталиги жиҳатидан дунёда иккинчи ўринда бўлган қандил ҳам шу қаср хоналаридан бирида. Унинг оғирлиги 2,5 тонна бўлиб, 186 лампага эга. Шар кўринишидаги соат дунёнинг барча бурчакларидаги вақтни аниқ кўрсатиб туради. Бу Британия қиролининг Фаруққа қилган совғаси.

Ҳозирги пайтда бу машҳур боғ Александрия халқи ва шаҳар меҳмонлари учун ҳамиша очиқ...

●

Нил!.. Дунёнинг энг узун дарёларидан ҳисобланган бу азим дарё Миср халқининг чиндан ҳам ҳаёт-мамот манбаи ҳисобланади. Агар Нил бўлмаса, у ерда ҳаёт бўлмасди. Мисрнинг икки юздан ошиқ шаҳри ва тўрт мингдан ортиқ қишлоқлари Нил воҳаси бўйлаб жойлашган. Нил тўғрисида мисрликлар турли-туман ривоятлар, қўшиқлар, афсонавий эртаклар, шеърлар яратганлар. Миср халқи Нилни қадим замонлардан буён бир илоҳий туҳфа, деб ҳисоблаб келади. Ҳар йили мамлакатда Нил маҳаржони (байрами) кенг кўламда нишонланади. Ривоятларга кўра, илгари замонларда Нил тошганда хайр-садақа тариқасида фаллоҳлар қишлоқнинг энг гўзал қизини Нилга ташлар эканлар. Мана шу қадимий удум ҳозиргача ҳам сақланиб қолган бўлиб, лекин қизнинг ўрнига фаллоҳлар энди тошган дарёга лойдан ишланиб, чиройли кийинтирилиб безатилган қўғирчоқни ташлайдилар.

Асвонга етиб келиб «Рамзес» меҳмонхонасига жойлашдик ва ўша куниёқ шаҳар билан танишишни бошладик. Асвон мисрликлар учун курорт шаҳри бўлиб хизмат қиларкан. Шу боисдан ҳам қиш ойларида Асвонда нафақат Мисрнинг турли томонларидан, балки бошқа мамлакатлардан ҳам дам олиб, ҳордиқ чиқарадиганлар кўп. Асвоннинг диққатга сазовор жойларидан бири, ҳеч муболағасиз, Баланд Асвон тўғонидир. Бутун Африка қитъасида йирик ҳисобланган бу тўғон совет мутахассисларининг катта кўмагида қуриб битирилган. Совет мутахассислари қаторида бундан чорак аср муқаддам мен ҳам таржимон сифатида бу улкан иншоотнинг бунёд этилишида иштирок қилганман. Тўғон қурилиши 1960 йилнинг январь ойида бошланиб, ўн бир йилдан кейин, 1971 йилнинг 15 январида — президент туғилган кунида тўғон қурилиши тугатилган эди. Афсуски президент Жамол Абдул Носирга ўз ҳаракатларининг самарасини кўриш насиб этмади. У қурилиш тугашидан ярим йил бурун вафот этди. Ҳар йили 15 январь Асвон муҳофазаси учун милий байрам куни бўлиб нишонланади.

СССР ва Миср халқларининг дўстлиги шарафига Нил дарёсининг ғарбий соҳилида нилуфар гулбарглари сифатида беш қиррали 75 метр баландликда ҳайкал ўрнатилган. Гулбаргларининг бирида олтин ҳарфлар билан араб ва рус тилларида президент Носирнинг қуйидаги сўзлари битилган: «Узоқ йиллар муштарак меҳнат жараёнида шундай араб-совет дўстлиги вужудга келиб тобландики, у ўз мустаҳкамлиги жиҳатидан Баланд Асвон тўғонидан қолишмайди». Гулбаргларнинг бошқасида эса араб тилида Қуръоннинг «ал-Анбиё» («Пайғамбарлар») сурасидаги ўттизинчи оятдан: «...Важаално мин ал-мои кулла шайин ҳайин» — «Биз барча тирик жонни сувдан яратдик...» деган ибора ёзиб қўйилган...

Тўғоннинг узунлиги 3830 метр, тўғон пастки қисмининг эни 980 метр, баландлиги эса 111 метр. Тўғоннинг жанубий қисмида буюк Асвон сув ҳавзаси — Носир кўли ястаниб ётипти. Носир кўли дунёдаги энг катта сунъий кўллардан бўлиб, унга 160 миллион куб метр сув жойлашаркан. Сунъий кўлнинг узунлиги 500 км.

Бугунги кунда Баланд Асвон тўғони ва Асвон гидроэлектростанцияси Миср халқи равнақи йўлида самарали хизмат қилмоқда.

●

БУНДАН 130 ЙИЛ (1859 йил 25 апрель) муқаддам асос солинган Порт Саид шаҳри Ўрта Ер денгизидан Сувайш каналига ўтадиган дарвоза ҳисобланади. Шаҳарда 30 минг аҳоли яшайди, ҳажми жиҳатидан у Мисрнинг тўртинчи шаҳри ҳисобланади. СССР ва Миср халқлари ўртасидаги мустаҳкам дўстликка яна бир мисол қилиб Порт Саид ва Волгоград шаҳарлари биродарлигини кўрсатиш мумкин. Шаҳарда Волгоград номидаги майдон ва кўча бор. Бу ўринда шуни ҳам таъкидлаш керакки, 70-йилларда, хусусан, Анвар Садат раҳбарлик қилган йилларда, шахсан унинг ташаббуси билан Миср—Совет дўстона алоқаларига анча совуқлик аралашган эди. 1988 йилдан бошлаб бу дўстона муносабатлар қайтадан тикланиб, ҳозирги вақтда икки мамлакат ўртасида талайгина ишлар амалга оширилаётир.

Порт Саид йирик порт шаҳри ҳисобланиб, кемалар қатнови жиҳатидан дунёнинг йирик порт шаҳарлари Нью-Йорк, Лондон, Роттердам билан тенглаша олади. Арабистон қиролининг валиаҳди, Саудия Арабистони мудофаа министрининг ўринбосари Абдуллоҳ ибн Раҳд ҳам ўзбек артистларининг санъатига қойил қолди. Концерт тугагач, у саҳнага кўтарилиб, ўзбек артистларининг ижрочилик маҳоратига юксак баҳо бериб, ўз миннатдорчилигини билдирди. Кўҳна Миср заминида ўтказилган ўн кун жуда тез ўтиб кетди. Биз ҳар қадамда меҳмондўст Миср халқининг совет халқига нисбатан дўстона муносабатларининг жонли гувоҳи бўлдик.

Убайдулла УВАТОВ,
Тошкент Давлат дорилфунуни доценти

ДАДАХОН ҲАСАН — 50 ЁШДА

Қутлаймиз!

Ҳурматли Дадахон Ҳасан!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати, барча қаламкаш дўстларингиз Сизни қутлуғ 50 ёшга тўлган кунингиз билан чин юракдан табриклайди. Сиз ўттиз йилдан буён лирик шоир, ажойиб хонанда сифатида нафосат ишқивозларининг ҳурмат-эътиборини қозониб келяпсиз. Қўшиқ, куйга эътиқоди баланд халқимиз эса Сизни, энг аввало, ўз ҳофизи деб билади. Шу маънода ижро этган қўшиқларингиз, ўзингиз ёзиб куй басталаган шеърларингиз халқимиз орасида машҳуру маълумдир.

Истеъдодингиз фақат нафосат оламида эмас, балки шоир сифатида ҳам аллақачон намоён бўлди. «Шайдо кўнглим», «Шоҳимардон сойлари», «Чаманимдан айирма», «Баҳор келур боғларга» деб номланган шеърий тўпламларингиз китобхонларингизнинг ўз мулкига айланди.

Дўстимиз Дадахон Ҳасан! Бу қутлуғ айёмда Сизга узоқ умр, серқирра ижодингизга барака тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИ

Дадахон ҲАСАН

ЮРАК ОҒРИҒИ

Аслида дарднинг йўқ яхши-ёмони,
Тошдан бўлганда ҳам инсонни жони,
Давлатдир соғлиқнинг ҳатто бир они,
Юрак оғриғининг давоси борми?

Юрак оғриғининг давоси борми?
Балки бу дардларга шифо топилгай,
Гоҳ бошнинг зирқираб, руҳнинг сиқилгай.
Гоҳо бел, ё оёғ безовта қилгай,

Рози бўлажаксан сабр туфайли,
Дейсан дард умрнинг зийнати-зайли
Буйрак, ҳатто жигар оғриса, майли,
Юрак оғриғининг давоси борми?

Баъзан ҳароратдан танинг увишар
Ва бирдан оламга қоронғу тушар,
Билмайсан дунё сўнг қачон ёришар.
Юрак оғриғининг давоси борми?

Фиғон чекаверма, бўлма бетоқат,
Ахир бу бизларга мерос қолган дард.
Давоси бор эмиш ҳар дарднинг фақат,
Юрак оғриғининг давоси борми?

Ҳали мавжуд экан мушкул тугунлар,
Кўкларда кезаркан ҳайқириқ унлар,
Етиб келгунча осуда кунлар,
Юрак оғриғининг давоси борми?

Бас қил, ғам-ғуссани ичингга ютма,
Ҳалитдан ўзингни дардманд тутма.
Ҳали олдиндадир жанглар унутма,
Юрак оғриғининг давоси борми?

ВОАЖАБ...

Дунё деганлари томошахона,
Ким не ишқ куйида машғул бўларкан.
Оёқ ўйин, кураш ёки пинҳона,
Каратэ ўрганиб кучга тўларкан.

Ким чўққи забт этиб, тўлқинда сузиб,
Ё кўкда учганда бамисоли ўқ.
Кимлардир эрк дея занжирин узиб,
Истибдод домидан излайди йўриқ.

Ёхуд қайта қуриш шаънин шарафлаб,
Бу турфа дунёлар қалқиб турганда,
Тошга ҳам тил битиб, «ҳақимни бер» деб,
Харсанг қояларга бошин урганда.

Мени бир ҳодисот ўртайди беҳад,
Қийналиб кетаман қаҳрга тўлиб,
Санъат деб юртимнинг баъзи хушқомат
Йигитлари юрса лаган ўйнатиб...

«ҚУРЪОН» ТАРЖИМАСИ ЭЪЛОН ҚИЛИНАДИ

«Ҳурматли редакция!

«Шарқ юлдузи» журналининг 1-сонини олдим. Мен уни айниқса орзиқиб кутган эдим. Негаки, ўтган йили матбуотда, радио ва телевидениеда «Қуръон» эълон қилинади, деб ваъда қилинган эди. Лекин журналда таржима чиқмабди. Нима бўлди, қандайдир тазйиқ ёки тақиқлар асосида таржима тўхтатиб қўйилдими? Биз «Қуръон»нинг ўзбекчасини ўқишни жуда хоҳлаймиз. Обрўли журналимиз ўз ваъдасининг устидан чиқади, деган умиддамиз.

Камоли эҳтиром билан, Мирраҳим Умаров. Самарқанд.»

Бундай хатлар, телеграммалар редакциямизга кўплаб келяпти. Деярли ҳар куни «Қуръон» нима учун босилмаяпти?» деган маънода телефон қўнғироқлари бўляпти. Муҳтарам журналхонларимизни хотиржам қилиш учун айтмоқчимизки, «Қуръон»нинг ўзбекча таржимасини эълон қилишга тазйиқлар бўлаётгани йўқ. Таржима «Шарқ юлдузи»нинг 3-сонидан бошлаб чиқади. «Қуръон» нима учун йил бошиданоқ эълон қилинмади, деган масалага келсак, «Қуръон» қарийб ўн тўрт асрдан бери миллионлаб одамларни ҳаяжонга солиб келган, яхшиликка ундаган ниҳоятда мураккаб асар. Шу боисдан редакция ушбу ишга жиддий масъулият билан ёндашиш лозимлигини ҳисобга олиб, «Қуръон» таржимасининг ҳар бир сўзини диққат билан кўриб чиқиш керак, деган қарорга келди. Таржимани эълон қилиш учун редакция ҳузурида махсус таҳрир ҳайъати тузилди. Ҳайъат аъзолари орасида Ўрта Осиё жумҳуриятлари ва Қозоғистон Диния назоратининг бошлиғи Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф муфтий ҳазратлари, атоқли олимларимиздан Алибек Рустамов, шунингдек, Ўзбекистоннинг бир қанча таниқли шоир ва адиблари, етакчи олимлари бор. Таржима қанча пухта бўлса, шунча яхшилиги аён ҳақиқат. Бу — биринчидан. Иккинчидан, агар «Қуръон» оятлари шунчаки сўзма-сўз таржима қилинса, уни фақат оддий журналхонлар — ишчилар, деҳқонлар, талабаларгина эмас, бир қадар чуқур билимга эга бўлган зиёлилар ҳам тушуниши қийин бўлур эди. Оддий бир мисол. Журналнинг 3-сонида «Фотиҳа» сураси, шунингдек, «Бақара» сурасининг дастлабки қисми эълон қилиняпти. «Бақара» дегани арабчасига «сигир» деган маънони англатади. Савол туғилади. Нима учун 287 оятдан иборат энг катта суралардан бири сигир номи билан аталиши керак? Бундан ташқари мазкур китобда кўплаб тарихий, жуғрофий номлар, оилавий муносабатлардан тортиб қонуншунослик-кача, бугунги тилда айтадиган бўлсак, медицина, биология, геологияга оид тушунчалар, турли диний ва фалсафий оқимлар ҳақида маълумотлар бор. Шуни ҳисобга олиб, журналда эълон қилинадиган таржимада қисқа изоҳлар, тафсирлар, шарҳлар ҳам бериладиган бўлди. Асар Алибек Рустамов ва Муфтийнинг сўзбошиси билан эълон қилинади.

Умид қиламизки, журналхонлар ушбу хайрли ишни пухтароқ қилиш мақсадида бироз кечикканимизни тўғри тушунадилар. Яна бир оғиз сўз обуна масаласида. Кўплаб журналхонлар ўтган йили турли сабаблар билан журналга обуна бўлолмай қолганларини айтиб, бу борада маслаҳат сўраб мурожаат қилишяпти. Ҳозир обуна йил бўйи давом этади. Масалан, ҳар бир ноҳиядаги «Союзпечать» идорасига ҳозир мурожаат қилган ўқувчилар журнални апрель ойидан бошлаб олишлари мумкин.

Ўткир ҲОШИМОВ,
«Шарқ юлдузи» журналининг бош муҳаррири

ПУХТА ҚЎЛЛАНМА

Бугунги кунда халқимиз ўз-ўзини англаб етмоқда. Минг йиллик маданиятимиз тарихида ота-боболаримиз томонидан яратилган ёдгорликларни ўқиб-ўрганиш имконияти туғилмоқда. Энди шу ёруғликдан баҳраманд бўлиш мақсадида эски ўзбек ёзуви бўйича турли қўлланмалар яратила бошланди.

Куни кеча «Ўқитувчи» нашриёти жонкуяр олим Раҳимбой Жуманиёзов томонидан тайёрланган яна бир дарсликни чоп этди. Айтиш керакки, бу қўлланма ҳозиргача яратилган дарсликлар ичида энг мукаммали ҳисобланади.

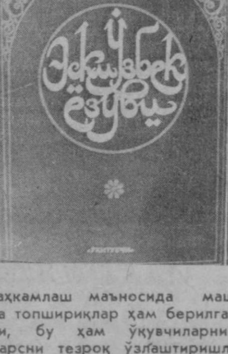

Бу дарслик илмий-методик жиҳатдан пухта ишланган. Муаллиф ушбу фаннинг назарий ва амалий томонларини ҳисобга олиб, қўлланмани уч қисмга бўлган. Биринчи бўлимда эски ўзбек ёзувига доир назарий маълумотлар баён этилган. Бу ерда муаллиф эски ўзбек алифбосидаги ҳар бир ҳарфнинг тўрт хил шаклдаги кўриниши, насх (босма) ва настаълиқ (ёзма) хат турларидаги фарқли жиҳатлар хусусида муфассал маълумотлар беради.

Қўлланмадан ўрин олган ўттиз олти дарс бир-бири билан узвий боғланган, ҳарфлар кетма-кетлигига қатъий риоя қилинган. Ўқувчи ҳар бир дарсда шу ҳарфлар воситасида тузилган сўзларни бемалол ўқий олади. Ўтилган мавзуни мустаҳкамлаш маъносида машқ ва топшириқлар ҳам берилганки, бу ҳам ўқувчиларнинг дарсни тезроқ ўзлаштиришларига кўмаклашади. Энг муҳими, қўлланма оддийликдан мураккабликка ўтиш принципи асосида тузилган.

Дарсликнинг иккинчи қисмини луғат ташкил этади. Луғат араб-форс алифбоси асосида тузилган бўлиб, ҳар бир ҳарфга муайян миқдорда сўзлар келтирилган. Сўзлар миқдори муайян сўзнинг эски ўзбек тилида кўп ёки кам ишлатилиши билан боғлиқ. Масалан, «м» ҳарфи билан бошланувчи сўзларнинг луғатда кўп учраши улар эски ўзбек тилида кенг истеъмолда бўлганлигини кўрсатади. Дарҳақиқат, эски ўзбек тилида битилган ёдгорликларга назар ташланса, уларда **мовий** (кўк), **мажнун** (телба), **маҳбуб** (севикли). **мухтасар** (қисқа), **мукаррам** (олийжаноб), **масрур** (шод) каби сўзларнинг кўп учрашини кўрамиз. Луғатнинг методик жиҳатдан аҳамияти шундан иборатки, унда арабча-форсча сўзларнинг ёзилиши аниқ кўрсатилган. Бу ўқувчига муайян сўзнинг ёзилишини ўрганишда катта ёрдам беради. Чунки араб-форс тилларида учта **с(се, сод, син)**, иккита **т(те, итқи)**, тўртта **з(зол, зе, зод, изғи)**, иккита **ҳ(ҳойи ҳуттий, ҳойи ҳавваз)** ҳарфларининг мавжудлиги айрим сўзнинг қайси ҳарф билан ёзилишида қийинчилик туғдиради. Инчунин, улар маъно ажратиш хусусиятига эга. Луғат методик қўлланма сифатига молик эканлиги учун содда тузилган. Сўзларнинг асосан бир маъноси келтирилган. Бу маъно дарсликдаги матнларни ўқиш учун етарлидир.

Дарсликнинг учинчи қисмида ўқувчиларнинг мустақил ўқишлари учун матнлар берилган. Матнлар кетма-кетлиги соддаликдан мураккабликка қараб жойлаштирилган. Унда халқ орасида анча кенг тарқалган «Устоди аввал»дан тортиб «Қиссаи Юсуфбек ва Аҳмадбек», «Ғариб ва Шоҳсанам», «Ҳурлиқо» каби асарлардан намуналар берилган. Бу парчаларни ўқиш жараёнида ўқувчи ҳар бир асар котибининг ёзув усули ҳақида ҳам маълумот олади. Қўлланманинг асосий хусусиятларидан яна бири унинг тили содда ва равон, ундан ўрта маълумотли кишидан тортиб, олтинчи-еттинчи синф ўқувчиси ҳам бемалол фойдалана олади.

Дарсликни янада такомиллаштириш мумкин. **Ташдид, танвин, васла** каби истилоҳларнинг луғавий маъноларини очиб бериш лозим. Ундан ташқари, фақат эски ўзбек тилига хос **и, э, у, ў** ҳарфларини англатиб, сўз бошида келувчи **алифу вов** ва **алифу ёй** графемалари махсус дарсларда берилиши керак.

Афсус, бу зарур ва фойдали дарслик атиги эллик минг нусхада босилган. Бу қадимий маданиятимизни ўрганишга ташна кўпмиллионли халқимиз учун дарёдан томчидир. Бинобарин, мазкур қўлланма яна кўпминг нусхада қайта босилса, эски ўзбек ёзувини илмий асосда ўрганувчиларга, шубҳасиз, катта қулайлик туғдирилган бўларди.

Эргаш УМАРОВ,
филология фанлари номзоди
Маҳмуд ХОЛИҚУЛОВ

БИЛДИРИШ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси танқид ва адабиётшунослик кенгашининг 1989 йил якунига бағишланган анъанавий ҳисобот йиғилиши бўлади. Йиғилиш шу йил 2 март соат 15 да бошланади.

Маърузачилар: Маҳмуд Саъдий, Нусратулла Жумаев.

Мунаққидлар, олимлар, ноширлар, ёзувчилар ва барча қизиққан ўртоқлар таклиф этилади.

ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЯТ МАРКАЗИ

Ленинград шаҳрида Карл Маркс номидаги маданият уйи қошида «Ўзбекистон маданият маркази» клуби иш бошлаганига ҳали кўп бўлгани йўқ. Жамоатчилик асосида фаолият кўрсатаётган унинг аъзолари қисқа вақт ичида бир қанча ишларни амалга оширдилар. Марказнинг «Низом»и ишлаб чиқилди. Ленинградда яшаётган, ўқиётган, ишлаётган, хизмат қилаётган юртдошларимиз билан алоқалар ўрнатилди. Маданий, бадиий кечалар уюштирилмоқда. Марказга Муроджон Йўлдошев раислик қилмоқда. Абдурашид Норматов, Солижон Аҳмедов, Ёрқинжон Холмирзаев, Муқаддас Раҳматуллаева, Хосият Худойбердиева, Тожихон Темурова, Холназар Абдулҳақов, Ёрқинжон Маъмуров каби ёшлар эса унга яқиндан ёрдам бермоқдалар.

Марказнинг асосий мақсади Ленинград шаҳрида Ўзбекистон маданиятини тарғиб-ташвиқот қилиш ва ҳамюртлар алоқаларини шу марказ атрофига жипслаштиришдир. Шунингдек, улар Ўзбекистон билан доимий алоқа боғлашга катта эътибор бермоқдалар. Бу борада жумҳуриятимизнинг ҳам яқиндан ёрдам беришига умид қилмоқдалар. Ҳамкорлик борасида дастлабки қадам ташланди. Яқинда «Ўзбекистон маданият маркази» таклифи ва Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси йўлланмаси билан шоирлар, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ёшлар билан ишлаш кенгашининг масъул котиби Азим Суюн ва «Шарқ юлдузи» журнали проза бўлимининг мудири Тоҳир Қаҳҳор Ленинградда бўлдилар, марказ фаоллари билан суҳбатлашдилар ҳамда мушоира ўтказиб қайтдилар. Шу ойнинг иккинчи ярмида Ленинград шаҳрида навоийхонлик тантаналари ўтказиш режалаштирилган.

ЯХШИЛИК ИЛИНЖИДА ЯШАДИ

Биз унинг ўлимини кутмаган эдик. Аммо ҳаёт бешафқат тасодифларга тўла. Ўзбек журналистикасининг истеъдодли вакилларидан бири, ажойиб публицист Шомурод Сиддиқов айни кучга тўлган пайтида бевақт орамиздан кетди.

Шомурод Сиддиқов 1978 йилдан умрининг охиригача «Гулистон» журналининг бўлим мудири бўлиб хизмат қилди. Унинг «Фан элчилари» (1976), «Садоқат» (1978), «Беором қалблар» (1981), «Ифтихор» (1983), «Фан оламига саёҳат» (1987) каби китоблари нашр этилган эди. Иш столида эса турли мавзулардаги очерк ва мақолаларнинг қораламалари поёнига етмай қолди. Шомурод Сиддиқов шифокорлар ҳақида кўп ва хўб ёзган эди. Қисматни қарангки, умри ниҳоясида шифокор малҳамига зор бўлди, улар бемор дардига шифо топа олмадилар.

Шомурод Сиддиқов катта қалб эгаси, меҳр-оқибатли, саҳий, ажойиб инсон эди. У ҳаётсевар, дўстсевар, одамларга яхшилик улашувчи, тўй-тантаналарда кайвони, одамларнинг бошини қовуштириб юрадиган фазилатли инсон эди. Одамлар Шомурод Сиддиқовга турли юмуш билан мурожаат қиларди. Афсуски, у одамлар ташвиши билан яшаб, ўз саломатлиги ҳақида ўйламаган экан.

СССР Ёзувчилар уюшмаси ҳамда СССР Журналистлар уюшмаси аъзоси, журналистикадаги беминнат хизматлари бир неча Фахрий ёрлиқлар, медаллар билан тақдирланган Шомурод Сиддиқовнинг порлоқ хотираси қалбларимизда ҳамиша сақланиб қолади. Одамлар орасида яхшилик деган муқаддас сўз мавжуд экан, ҳаёти давомида одамларга яхшилик қилиш илинжи билан яшаган биродаримизнинг номи ҳам абадий яшайверади.

БИР ГУРУҲ ДЎСТЛАРИ

ПРЕМЬЕРА

«ҚУДРАТ БОБО»

Тошкент шаҳар Йўлдош Охунбобоев номидаги маданият уйи қошидаги халқ театри коллективи Омон Шарифнинг «Қудрат бобо» деб номланган бир пардали драмасини саҳнага қўйди. Асарга Шофиркон районида истиқомат қилувчи асалчи бобо Деҳқон ота Файзиевнинг фаолияти асос қилиб олинган. Асарни Ш. Умаров саҳнага қўйди. Рассом А. Чернов безаклар ишлади.

Спектаклдаги ролларни халқ театри қатнашчиларидан Э. Раҳимов, Ф. Йўлдошев, А. Толибжонов, Ш. Маҳкамов, Г. Ҳусаинова, К. Абдуллаев ва У. Роҳатов ижро этмоқдалар.

МАРКАЗИЙ НАШРЛАРДА

«МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ»

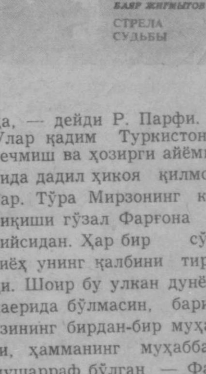

Бутуниттифоқ комсомоли Марказий Комитетининг «Молодая гвардия» журнали кутубхонаси туркумида шоир ва драматург Тўра Мирзонинг «Фарғонага қайтиш» шеърлар тўплами «Молодая гвардия» нашриётида босилиб чиқди. Китобда ёш рус шоирлари — Михаил Анищенко, Владимир Сидоров ва навқирон бурёт шоири Бояр Жигмитовнинг шеърлари ҳам ўрин олган. Тўра Мирзонинг «Фарғонага қайтиш» мажмуасини ўзбек тилидан Виктор Кирюшин таржима қилган. Тўпламга шоир Рауф Парфи қисқача сўзбоши ёзган. «Бугунги ўзбек шеъриятида янги овозлар янграмоқда, — дейди Р. Парфи. — Улар қадим Туркистоннинг кечмиш ва ҳозирги айёми ҳақида дадил ҳикоя қилмоқдалар. Тўра Мирзонинг келиб чиқиши гўзал Фарғона водийсидан. Ҳар бир сўлган гиёҳ унинг қалбини тирнайди. Шоир бу улкан дунёнинг қаерида бўлмасин, барибир, ўзининг бирдан-бир муҳаббати, ҳамманинг муҳаббатига мушарраф бўлган — Фарғонага, Туркистонга қайтади».

Китобга Стефания Комарова расмлар чизган.

КОНКУРСГА МАРҲАМАТ!

Ўзбекистон илмий-оммабоп ва ҳужжатли фильмлар киностудияси Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигига бағишланган энг яхши сценарий учун конкурс эълон қилади.

Сценарийни исталган жанрда (очерк, эссе, бадиий публицистика), ўзбек ва рус тилида ёзиш мумкин. Қўлёзма ҳажми 12-15 бетдан ошмаслиги лозим. Қўлёзмалардаги муаллиф фамилияси ўрнида муаллиф танлаган биронта шиор (сўз, ибора) қўйилиши керак. Конкурс муддати 1990 йилнинг 1 июнигача.

Биринчи мукофот — 400 сўм

Иккинчи мукофот — 200 сўм

Учинчи мукофот — 100 сўм

Биринчи мукофотни олган сценарий студия томонидан экранлаштириш учун қабул қилиб олинади ва муаллифга гонорар тўланади.

АДРЕСИМИЗ: Тошкент шаҳри, Чилонзор кўчаси 1 «А».

«Конкурс»га деб ёзишни унутманг.

Телефонимиз: 772408

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси, СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, публицист ёзувчи

Шомурод СИДДИҚОВ

вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига, ёру биродарларига ҳамдардлик изҳор этади.

ИЗТИРОБ

РЕДАКЦИЯГА ХАТ

Мен, Исмоил Нуралиев, 1951 йилда туғилганман. Оилам, фарзандим бор. Сирдарё вилояти, Ильич районининг Ҳамид Олимжон номидаги совхозида тракторчи эдим. 1988 йилнинг март ойида район ҳарбий комиссарлиги мени Чернобилга олти ой муддатга ишга жўнатди. Аммо уч ойдан сўнг қайтариб юбордилар.

Орадан ярим йил ўтмасдан касалга чалиндим. Мана, бир йилдан буён касалхонама-касалхона қатнаб умрим ўтаяпти. Ишга ярамай қолдим. Врачлар касалимни аниқлай олишмаяпти. Ҳар сафар докторларга учрашсам, турлича диагноз қўйишади. Лекин ҳеч ким сен фалон касалга чалингансан, деган сўзни айта олмайди. Шунинг учун касалхона ва уй ўртасида сарсонман.

Касалланиб қолганимдан кейин менга совхоз ҳам, ҳарбий комиссарлик ҳам ёрдам бермади. Ахир мен ўз ихтиёрим билан у ёққа борганим йўқ-ку! Касалхоналарга югураверib, раҳбарлардан ёрдам сўрайвериб, чарчадим. Сўнгги умидим сизлардан, менга ёрдам беринг.

АРЗНОМАНИ ЎҚИГАЧ, Чернобилда бўлган ўзбекистонликлар, уларга берилган имтиёзлар ҳақида маълумот олиш мақсадида жумҳурият ҳарбий комиссарлигига бордим. Шу ишлар бўйича масъул бўлган майор Вячеслав Георгиевич Измайлов ва ҳарбий комиссар, полковник Владимир Носирович Маҳмудов билан суҳбатлашдим. Уларнинг гапларидан шу нарса маълум бўлдики, ўз хоҳиши билан фалокат содир бўлган жойга ишга бораётганлар деярли йўқ. Ҳамма ҳам ўз соғлиғини, ҳузур-ҳаловатини ўйлайди. Шунинг учун бу иш ҳарбий комиссарликлар зиммасига юкланган. Чунки, фақат ҳарбий комиссарликкина истаган вақтда гражданларни чақириб олиб, истаган томонига жўнатиш ҳуқуқига эга.

В. Маҳмудовнинг таъбирича, ҳарбийлар ҳукуматнинг буйруғини муҳокама қилмайдилар, сўзсиз бажарадилар. Шундай экан, имтиёз ҳарбий комиссарликлар эмас, ҳукумат томонидан берилиши керак.

Майор В. Измайлов «чернобилчилар»га берилган имтиёзлар жуда кам эканлигини айтди. Ўзбекистон ССР Меҳнат комитетининг 1988 йил 31 августдаги 131-рақамли қарори билан танишиб чиқиб, майорнинг фикри тўғрилигига ишонч ҳосил қилдим. Чунки унда Чернобиль фалокатини тугатишда қатнашганларга арзимас имтиёзлар берилган. У ҳам бўлса, бевосита ҳалокат асоратларини тугатиш пайтида касалланган, кўпроқ радиактив нурланган кишилар учун. Хизматдан қайтгандан сўнг ярим-бир йил ўтиб хасталанганларга деярли имтиёз йўқ. Жумҳуриятимизда қабул қилинган қарорлар у ёқда турсин, ҳатто мамлакат миқёсида қабул қилинган қарорларда ҳам оз миқдорда радиациядан заҳарланганлар келгусида номаълум хасталикларга дучор бўлиши мумкин-ку, деган масала қўйилмаган. Шу боис марказий матбуотда «чернобилчилар»га ғамхўрликни кучайтириш, уларнинг уй-жой шароитини, таъминотини яхшилаш нафақасини кечиктирмасдан ҳал қилиш кераклиги хусусида жиддий чиқишлар бўлмоқда. Ҳатто кенг жамоатчиликнинг талаби билан шу масалалар юзасидан ҳукумат комиссияси тузилди.

Ҳарбий комиссарликдаги ўртоқлар менга жумҳуриятимиздан Чернобилга бориб келганларнинг рўйхатини — сон-саноғини беришмади. Улар Тошкент вилоятидан фақат солдат ва сержантлардан юзлаб киши у ёққа бориб келганини, ҳозирда эса айримлари АЭСда ишлаётганини айтишди. Демак, «хавфли зона»да бўлган юртдошларимиз бир неча минг киши атрофида бўлиши керак.

Майор В. Измайловнинг айтишича, бу йигитларнинг ҳаммалари соғ-саломат. Бирортаси турмушидан, хизматидан нолиб келган эмас. Мен ҳам «чернобилчи» юртдошларимни ногирон-касалманд бўлиб қолган, демоқчи эмасман. Ҳаммалари соғ-омон бўлсинлар. Лекин бизга арзнома йўллаган И. Нуралиевнинг изтиробига бефарқ қараб бўлмайди.

Ильич район партия комитетининг ходими Р. Қаюмов билан район марказий касалхонасига, ҳарбий комиссарлигига бордик. Исмоилнинг хасталигига алоқадор ҳужжатлар билан танишдик. Сўнгра Ҳамид Олимжон номидаги совхозга йўл олдик.

— Биз фалокат ўчоғидан 30 километр берида жойлашган эдик, — деб хотирлайди Исмоил. — Ярим ой штабда майда-чуйда юмушларни бажарардик, ярим ой айнан «зона»да ишлардик. Ишлаганда ҳам кунига атиги бир соатдан ишлардик. Ер остида кабель таширдик, уй тозалардик... «Зона»дан чиққан заҳотиёқ врач назоратидан ўтардик. Укол олиб, кийимларимизни алмаштирардик. Тўйгунимизча овқатланардик.

Уйлар ҳувиллаб қолган — ҳамма кўчиб кетган. Атроф саҳродек, майсалар сап-сариқ, дарахтлар қовжираган. Тунлари озгина шамол эсса, дарахтларнинг қарсиллаб қулагани одамни сескантириб юборарди. Айтишларича, дарахтлар илдизигача куйиб кетган экан.

Исмоилнинг синиққан рангига қараб, ҳужжатлари билан танишиб, наҳотки, чернобиллик врачлар янглишган бўлсалар, деб ўйладим. Чунки унинг касаллик варақасида 0,53 рентген доза олган, деб ёзилган. Аслида бу жуда паст нурланиш. Шундай экан, нега уни 6 ойда эмас, 3 ойда қайтариб юбордилар?

Тиббиёт ҳужжатларига ҳар кимнинг ҳам тиши ўтавермайди. Исмоил муддатидан олдин жавоб бериб юбораётганларининг сабабини фаҳмлаб ҳам кўрмаган, қайтага, хурсанд бўлиб уйига ошиққан. Орадан ярим йил ўтар-ўтмас эса... вужудига сингган «арзимаган» нур ўз асоратини кўрсата бошлаган.

Ҳозир Исмоилнинг тишлари тушиб, сочлари тўкилиб бораяпти. Демак, врачлар ундаги нурланиш миқдорини камайтириб кўрсатганлар. Афтидан, улар СССР Соғлиқни сақлаш министрлиги томонидан 1986 йил 27 июнь куни берилган «Фалокат тафсилотлари мутлақ сир сақлансин, АЭС авариясида иштирок этганларнинг нурланиш миқдори ошкор этилмасин» деган кўрсатмалар асосида иш олиб боришганга ўхшайди. Йўқса, 0,53 доза олган киши бу даражада хасталикка чалиниб қолмасди.

Исмоилнинг фақат тишлари тушиб, сочлари тўкилаётгани йўқ. У шифохонома-шифохона дардига даво истаб юрибди. Дастлаб район шифохонасига тушганида уни ўпкаси, иккинчи гал эса, ошқозон ва ўн икки бармоқли ичаги «касал» деб даволадилар. Бунинг устига «Бод касалингиз бор», дейишди. Лекин у тайинли шифо топмади — «касаллик» ўзини тутқазмади. Учинчи сафар ичакларингиз яраланган, дедилар. Тўртинчи марта сил хасталигига чалингансиз деб, Янгиердаги вилоят сил касалликлари шифохонасига ётқиздилар.

Силсан, десангиз, соғ одам ҳам касал бўлиб қолиши мумкин. Исмоилни эса, бу «турли-туман» касалликлар чўчитмайди. У тугал шифо ҳақида кўпроқ ўйлайди. Нима бўлганда ҳам дарддан фориғ бўлсам, дейди. Чернобилдаги хизматлари, жасорати эвазига берилган медаль ва Фахрий ёрлиқлар ҳам кўзига кўринмайди. Саломатлиги, яқинда туғилган фарзанди чилласи чиқмай нобуд бўлгани уни ўйлантиради.

Дардини аниқлай олмаганларидан кейин, уни Тошкентдаги Қон қуйиш илмий текшириш институтига жўнатдилар. Қонидан касаллик аломати топилмади. Тошкентдан қайтгач, яна беҳаловатлик бошланди.

Бугун радиация, наинки, нурланганларни ташвишга солмоқда, балки врачлар, олимлар учун ҳам катта муаммо бўлиб қолмоқда.

«Ҳатто кам доза билан нурланганларда касалликлар қандай даражада зоҳир бўлиши ҳозирча аниқ эмас. «Уларнинг» тиббий назорат варақасида кўрсатилган дозага ҳеч қандай ишонч йўқ.

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Шунинг учун ЧАЭСда бўлганларнинг саломатлигини синчиклаб, пухта ўрганиш керак», деб ёзади СССР ФА радиобиология муаммолари илмий кенгашининг раиси Елена Борисовна Бурлакова («Известия», 1989 йил 19 октябрь).

— На иссиққа чидайман, на совуққа. Ёзда ичим куйиб кетаверади. Мадорим қуриб, кўнглим салқин жойни тусайди. Совуқ туша бошлагач эса, аксинча, этларим увишади, суякларим қақшайди. Баъзан оғриқнинг зўридан дод деб юбораман, ўзимни қўярга жой тополмай қоламан, — дейди Исмоил мустар оҳангда.

1988 йили Ильич районидан Чернобилга жўнатилган мутлақо соғлом 9 кишининг бири Исмоил эди...

Ҳозир Исмоил бир уйда тўрт оила — ака-укалари билан сиқилишиб яшаб келмоқда. 1988 йил 25 сентябрда совхоз дирекциясига уй сўраб ариза берганди. Ўтган вақт ичида ундан кейин навбатда турган бошқа тўрт кишига уй берилди. Жумладан, транспорт ҳамда қурилиш бўлимларининг бошлиқлари уй-жойга эга бўлди. У эса ҳамон уй ололмай сарсон.

Чернобилга жўнатгунларича Исмоил совхозда «Олтой» тракторини ҳайдарди, хўжаликка фойдаси тегарди. Энди-чи? Хасталикка чалиниб, меҳнат қобилиятини йўқотгани учун ҳеч кимга керак бўлмай қолдими? Аксинча бўлса, нима учун навбати келганда ҳам уй ололмаяпти?

1989 йилнинг ноябрь ойигача у 402 сўм маош олган. Бетоблик даврларидаги касаллик варақаларига 167 сўм пул тўланган. Демак, ойига 40 сўм билан рўзғор тебратган. Шу 40 сўм ҳисобидан районга, Янгиерга, Тошкентга даволаниш учун қатнаган. Совхоз эса, унга на моддий, на маънавий ёрдам берган. Ҳеч бўлмаганда, енгилроқ ишга, айтайлик, қоровулликка қўйсалар ҳам, у ойига 90—100 сўмдан маош олган бўларди.

Халқимизнинг нақадар кўникувчанлигини, сабр-тоқатлилигини қаранг, мен Исмоилнинг турмуш ўртоғидан ҳол-аҳвол сўраганимда, у худога шукур, дейишдан нарига ўтмади.

Тунов куни метрода кетаётган эдим. Вагонда йўловчилар сийрак. Бир аёл қўлидаги хотин-қизлар этигини завқ билан томоша қилиб ҳамроҳига мақтанаяпти:

— Анчадан буён қидириб юрган эдим, зўрға топдим.

— Жуда чиройли экан, қанчага олдингиз?

— 250 сўм...

250 сўм! Исмоилнинг олти ойлик маоши. Унинг хотини бунақанги этик кийишни хаёлига ҳам келтира олмайди, қаноат қилиб яшайди. Яккаю ягона қизчаси улғайиб киярмикан шундай этикчани?

Совхоз директори Б. Мирзаев менга Исмоилнинг турар-жойи бор, ака-укалари билан яшаётган уйнинг ярми унинг номида, деб ўзини оқламоқчи бўлди. Хўп, уйи бор ҳам дейлик. Лекин фарзандлар улғайгач, учирма қушдек бирма-бир ота-онасининг бағридан чиқиб кетади. Исмоилнинг укаси ҳам 3 йил бурун уйланган. Бунинг устига бева опаси қайтиб келган. Шу боис у отаси Нурали ака билан маслаҳатлашиб, совхоз раҳбарлари номига ариза ёзганди. Мана, яна бир укаси уйланиш арафасида. Хўш, келинни қайси уйга туширишади?

Б. Мирзаев менга Исмоил 1989 йил 10 ноябрда ишдан бўшаб, қўшни совхозда 15 кун ишлаб қайтиб келганини айтди. 10 ойда 402 сўм маош олган бўлса, раҳбарлар бўшаган уйларни бўлим бошлиқларига бериб юбораверса, хаста йигитга енгилроқ иш берайлик, деб бирортаси қайишмаса, у қандай қилиб ариза ёзмасин, асабийлашмасин. Наҳотки, районда унинг дардини, ҳасратини тушунадиган бирор раҳбар топилмаса.

Чернобиль фожиаси XX асрнинг энг катта фожиаларидан бири бўлди. Лекин бу ҳалокат тафсилоти орадан уч йил ўтгандан кейингина ошкор айтила бошланди. Фалокат туфайли давлат 8 миллиард сўм зарар кўрди. Одамларнинг саломатлигига етказилган зарарни эса, сўмлар билан ўлчаб бўлмайди.

АЭСга ҳозир ҳам минглаб сўм маблағ сарфланмоқда, қанчадан-қанча ишчи кучи сафарбар этилмоқда. Чернобилдаги фалокат фақат Украинага эмас, қўшни Белоруссиянинг 500 дан ортиқ қишлоқларига ҳам мислсиз кулфат келтирди. Шунинг учун жамоатчилик сўнгги йилларда АЭСларнинг мустаҳкамлигини таъминлашни қаттиқ туриб талаб қилмоқда. Натижада, Арманистондаги АЭС ёпилди, Одесса ва Минскдаги АТЭЦларнинг қурилиши тўхтатилди.

Атом реакторлари атрофидаги баҳслар ҳам кескинлашмоқда. Лекин бу баҳслар айрим жойларда тўраларча тўсиққа учрамоқда. Масалан, Тошкентнинг Ўпкаси — Бўстонлиқ районининг Ёвчиққан қишлоғи яқинига мамлакатнинг турли томонларидан радиактив чиқиндиларни олиб келиб кўмиш ҳанузгача барҳам топган эмас. Айрим мутасадди шахслар Чернобиль фожиасидан хулоса чиқаришни истамаётирлар. Бутун мамлакатнинг дарди бўлган бу АЭСдаги фалокат биз учун катта сабоқ бўлиши керак. Бундан кўз юмишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ.

Мақолани ёзиб бўлганимдан сўнг, матбуотда Чернобиль АЭСида рўй берган фалокат оқибатларини бартараф этиш бўйича тузилган ҳукумат комиссиясининг навбатдаги мажлиси ҳақида хабар эълон қилинди. Унда жумладан шундай дейилади: «Давлат комиссияси СССР Атом энергияси саноати министрлиги ва СССР Соғлиқни сақлаш министрлиги, ВЦСПС, СССР Мудофаа министрлиги (СССР граждан мудофааси) ҳамда жамоат ташкилотлари вакиллари иштирокида Чернобиль АЭСи ҳалокати оқибатларини бартараф этишда бевосита қатнашган, айниқса, касаллик орттирган ёки меҳнатга яроқсиз бўлиб қолганларга социал таъминот ва тиббий хизмат кўрсатишни яхшилаш бўйича СССР ҳукумати қарори лойиҳасини тайёрлаш ва шу йилнинг биринчи кварталида СССР Министрлар Советига тақдим этишни топширди».

ЗЕРО, КЕЛГУСИДА қайсидир маънода ҳақиқат қарор топади. Исмоил Нуралиев ва у сингари минглаб (балки юз минглаб) «чернобилчилар» учун ҳам давлат томонидан ғамхўрлик кўрсатилади. Лекин, наҳотки, муҳтожларга ёрдам бериш, уларнинг кўнглини кўтариш учун қарорлар қабул қилинишини кутиб ўтириш лозим бўлса? Давлат хизматида бўлиб ногиронлик орттирганларга ёрдам бериш, уларнинг оғирини енгил қилиш барча совет, партия ташкилотларининг, қолаверса, ҳаммамизнинг инсоний бурчимиз эмасми?

Тоҳир ДОЛИЕВ,

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

ШУМ БОЛАНИНГ ЧОЙХОНАСИ

«ТЎҚМОҚ» МЕҲМОНИМИЗ

Маълумингиз бўлсинким, қардош туркман халқининг севимли ҳажвий журнали «Тўқмоқ» олтмиш тўрт йилдан буён ҳажв тиғи билан тўғрини қўллаб, ўғрини қувлаб, соддани кулдириб, айёрни куйдириб, мардга тан бериб, номардга танбеҳ бериб келмоқда. Биз туркман оға билан бир дарёдан сув ичиб, саратон тафти-ю, Орол дардини ҳам ўртада баҳам кўриб келаётган ҳамюртмиз. Қолаверса, тилдош, елкадош оға-иниларимиз. Мана, қўлида тўқмоқ, нияти кулдирмоқ мақсади — эзгулик бўлган «Тўқмоқ» бугун чойхонамиз меҳмони. Кулгисевар муштарийларимизни дўст-биродарларнинг ҳажвиётидан баҳраманд этиш ҳам фарз, ҳам қарз. Шунинг учун бу анъанани келгусида янада ривож топтирамиз деган ниятдамиз.

ШУМ БОЛА

Тачмамед ЖУРДЕКОВ

УДДАБУРОН «ДОКТОР»

Дам олиш куни эди. Эрталаб якка-ёлғиз бекатда автобус кутардим. Бир пайт ёнимга ҳаворанг «Москвич» келиб тўхтади. Бирон бир оғайни-танишим бўлса керак, деб ўйлаб кабинага мўраладим. Йўқ, машинада менга бутунлай нотаниш кимса ўтирарди. Тарвузим қўлтиғимдан тушиб:

— Йўлимиз бир бўлмаса керак, йигитча, — дедим. Аммо шофёр йигит ушлаган жойидан чўрт кесадиганлардан экан.

— Ҳув, амакижон! Менга қаранг! — У энди бошини машина ойнасидан чиқариб менга мурожаат қиларди.

— Сизга машинам бўйнидан арқон ўтказиб симёғочга боғлаб қўйилган сигир эмаски, бир жойда тураверса. Аввалломбор, мана бу жойга ўтиринг, амакижон! Йигит орқа ўриндиқдан жой кўрсатди.

— Мана, бу бошқа гап! Энди хизматингизга тайёрман. Буюрсинлар, айтган ерингизга бир зумда етказиб қўяман.

Адресни айтишим билан шофёр йигит чуқур хўрсиниб қўйди. Кейин мен борадиган район йўлининг ўнқир-чўнқирлигидан шикоят қилган бўлди. Пул дарди қурсин-а. У йўл шофёр таърифлаганча эмаслигини яхши билганим учун пинагимни бузмай ўтиравердим. Йўл-йўлакай ҳайдовчининг кайфияти кўтарила бошлади. Энди у аллақандай қўшиқни хиргойи қиларди. Машина муюлишдан ўтиб, катта йўлга чиққанда бирдан шофёрнинг овози ўчди. У тезликни камайтириб, менга ўгирилиб қаради:

Амакижон, илтимос, манови оқ халатни елкангизга ташлаб олинг.

— Нега?

— Шароит шуни талаб қиляпти. Мабодо, биронта одам, ким бу деб сўраб қолса, сизни врач деб таништираман. Келишдикми?

Тажрибали ҳайдовчиларнинг кўзи бургутникидек ўткир бўлади, дейишгани рост экан. У мени огоҳлантириши билан олдимизда ГАИ биноси кўринди. У назаримда худди қўзиқориндек ер остидан ўсиб чиққанди-ёв. Автоинспектор ишораси билан шофёр йигит машинани тўхтатди.

— Мана ҳужжатларим, — деди ҳайдовчи овозини баландлатиб. — Тезликниям оширганим йўқ. Нима гап ўзи? Мана бу киши доктор — бошлиғим.

Автоинспектор эгилиб менга қаради ва боши билан саламлашган бўлди. Кейин кутилмаганда менга мурожаат қилди:

— Агар Гиппократга қасамёд қилган бўлсангиз, мендан хафа бўлмайсиз, деб ўйлайман. Менга ёрдамингиз керак, бўп қолди, доктор!

— Нима гап ўзи? — дедим зўрға.

— Бошим тарс ёрилиб кетай деяпти. Оғриқни қолдириш учун биронта доринггиз борми?

— Мени кечирасиз, — дедим ҳаяжонимни босиб. — Афсуски, мен олган дорилар ичида бош оғриғини қолдирадигани йўқ эди. Аммо мен сизга айтсам, бош оғриғи билан сираям ўйнашиб бўлмайди. Бош оғриғи турлича бўлади: баъзан у бошнинг орқа томонидан, баъзан эса олд томондан ҳуруж қилади. Бундай пайтлари албатта анальгин, амидопирин, цитромон ичиш керак. Ҳозир бориб дорихонадан мен санаган дорилардан биронтасини олиб ичинг. 10—15 минутдан кейин, албатта соғайиб кетасиз!

— Раҳмат, доктор!

Автоинспектор билан хайрлашиб, йўлда давом этдик. Ҳайдовчи гўё елкасидан тоғ ағдарилгандай шод эди.

— Амакижон, сизга беш кетдим, қойил! Жар ёқасида менга ёрдам қилдингиз. Ўзингиз ҳам нақ актёр бўп кетдингиз-да!

«Москвич»дан тушиб, машина белидаги ёзувни ўқидим: «Тез ёрдам».

Қурбонқилич ХИДИРОВ

МУҲИМ ИШ

Кунлардан бир кун эски танишимни йўқлаб бордим. У магазинда директор бўлиб ишларди.

— Қули, менга яхши бир гилам керак эди.

— Гилам дейсанми? — ажабланди эски танишим. — Бай-бай-бай! Гилам керак дегин? У ҳозир анқонинг уруғи-ку!

— Шунинг учун ҳам ёнингга келдим-да!

— Шунақами? Агар уни топиб берсам, нима қиласан?

— Яхшилаб ўрайман.

— Ундан кейин-чи?

— Қопга соламан.

— Қопга жойлаштирдинг ҳам дейлик. Кейин нима қиласан?

— Кассага пулини тўлаб, қопни елкага ташлаб...

— Агар шу йўсинда кетаверсанг, унда ғирт виждонсиз, ношукур банда экансан!

— Нега ундай дейсан, Қули?

— Ўзинг ўйлаб кўр! Шу ҳам одамгарчилик бўлдими? Тансиқ молни топиб берсаму, сен бўлсанг, энг муҳим нарсани унутиб қўйсанг! Усиз савдо савдоми?

— Э-ҳа, сал бўлмаса унутаёзибман! Кечирасан.

— Баракалла! Нимани эсладинг, қани айт-чи?!

— Савдо-сотиқда энг муҳим иш бу — раҳмат! Гиламни олгандан кейин албатта раҳмат айтиб, миннатдорчилик билдираман.

— Вой бефаросат-ей! Қани энди, изинг совумасдан бир туёғингни шиқиллатиб қол-чи! Ақлинг кирганда, мендан гилам олган ҳамқишлоқларингдан савдо ишидаги энг муҳим ишни сўраб-суриштириб оларсан. Усиз мендан у дунё-бу дунё гилам олиб бўпсан!

МАСАЛЛАР

Қосим НУРБОДОВ

ЛЕКЦИЯДА

Дастлаб ҳамма жим эди
Сўнг бошланди жонланиш.
Кейин пичир-пичиру
Ундоқ эмиш, бундоқмиш...
Чапак чалиб, олқишлаб
Лекторга сўз беришди.
Гап тугатмай оғзига
Қарсак билан уришди.
«Ғниг демасанг —
тентаксан,
Бир сўз айтсанг —
ғирт нодон».
Индамай ва гапирмай
Яшаб бўлмас ҳеч қачон.

Байрам ЧУММАДОВ

ШОҚОЛНИНГ «ТАРОҒИ»

— Ҳой Шоқолвой! —
дер ҳайвонлар
Бошлаганча сўроқни:
— Қаёқларга опкетяпсан
Хўроз — олтин тароқни.

— Чакамуғлар ёпишибди
Шер акамнинг ёлига.
Ул зотни бир ювиб-тараб
Хабар олай ҳолидан.

Туркманчадан Мурод ТИЛЛАЕВ таржималари

Рассом А. АЛИМОВ

Рассом М. УНГАРОВ

Рассом Н. БЕРДИЕВ

Рассам А. ҲАКИМОВ

Баҳодир АМИНОВ

ТИНЧЛИК МАРШИ

Ранг-баранг байроқчалар
Қўлларимизда.
Қуёш заррин нур сочар
Йўлларимизга.

Қора танлимисан, оқ, —
Сафимизга тур.
Тинчлик сафи бу, ўртоқ,
Биз-ла олға юр.

Жар солади жаҳонга
Бизнинг марш-юриш:
Йўқотилсин ўқ-бомба,
Йўқолсин уруш.

Биз, дунё болалари,
Бирлашсак агар,
Нурга тўлар ер шари,
Даф бўлар хатар.

Йўқолмагунича то
Дунёдан уруш,
Этаверади давом
Бизнинг марш-юриш:

Ранг-баранг байроқчалар
Қўлларимизда!
Қуёш заррин нур сочар
Йўлларимизга!

БОЙЧЕЧАК

Бойчечак чалиб чапак,
Бошин кўтарди ердан.
Боқди, атроф-теварак
Ҳали қиш кўрпасида.

Дилдиради, сўнг дадил
Силтандию у бирдан
Буланиб олди, қаранг,
Оппоқ қор супрасига.

ЎЗИМ ЎҚИЙМАН

Изғиринлар илдизи-ла
Юлқиб ташлаш қасдида.
У беларво қўшиқ айтар:
«Мен баҳорман аслида».

Музлар аста чекинади
Жилғаларга, сойларга.
Совуқ кучлар беркинади
Кўз илғамас жойларга.

Табиатда яна яшнаш,
Униш, ўсиш, гул-ҳаёт.
Яна бир бор баҳорни
Кутиб олар одамзот.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларига қайтарилмайди.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АҚБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Р — 04106 Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Д. — 3308. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12